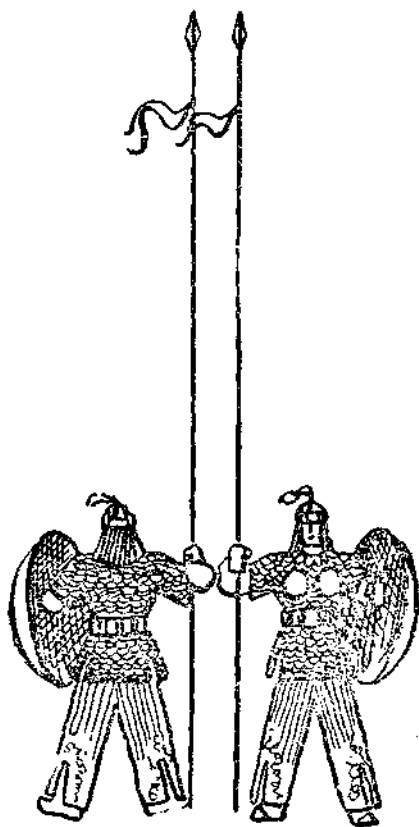

ҚЫРЫҚ ҚЫЗ

ҚАРАҚАЛПАҚ ХАЛЫҚ ДӘСТАНЫ

НӨКИС
«ҚАРАҚАЛПАҚСТАН»
1993

Қарақалпақ халқының әсірлер дәуамында жасап кінитіріні сөз маржандары — дәстанлар хәмійше әуладтан әуладқа бийбақа рухый қәйіне сыпатында өтіп келмекте. Қолыңыздағы «Қырық қыз» дәстанының да омырт мәңгілік, себеби онда халқымыздың әдиулі әрманлары, муңлы өтмині, жанылы тарихы, даналық пенен дәретилген көркем сөз қазийнеси сәулеметтен

Дәстанның Қабыл Мақсетов жазып алған Қыяс жыраудың аңдаған бул варианты басқа вариантлардан сюжетлік линиясы бойынша да, пәл өгешелігі бойынша да ларық қылады. Қыяс жыраудың қарақалпақ дәстандарын атқарыудағы өз алдына бир айрықша шеберлігі, импровизаторлығы, көркем сөзде усталығы оның «Қырық қыз» дәстанында айқын көриніні турады.

Қыяс жыраудан жазып алған хәм баспаға таярлаған *Қабыл Мақсетов*.

4702270105—024
Ф М—357 (04)—93 36-93

ISBN 5—8272—1357—X

© «Қарақалпақстан» баспасы, 1993

На каракалпакском языке

ҚЫРК ҚЫЗ

Каракалпакский народный эпос

Издательство «Каракалпакстан»

Нукус — 1993

Редакторы П. Мырзабаева
Қарап шығарған Ж. Ерманов
Художниги И. Қыдыров
Худ редакторы Ш. Ережепов
Тех. редакторы К. Бекниязов
Корректоры А. Аташева

ИБ 4546

Гернүге берилди. 2. К1. 92. Басыўға рухсат етилди. 1. III. 93. Қараз форматы 60x84¹/₁₆. Газеталық қараз. Әдебий гарнитура, кесль №10. Жоқары баспа усылында басылды. Көлеми 11,0 баспа табақ, 10,23 шәртли баспа табақ, 17,2 есап баспа табақ. Тиражы 10000. Буйыртпа №178. Бақасы шәртнама бойынша.

«Қарақалпақстан» баспасы, Нөкис қаласы, К. Маркс көшеси, 9.

ҚР Мәмлекетлик Баспасөз комитетиниң «Прайданың 50 жыллығы» Нөкис полиграфкомбинаты. Нөкис қаласы, К. Маркс. көшеси, 9.

ҚЫАС ЖЫРАУДЫҢ ОҒАДА БАИ ФОЛЬКЛОРЛЫҚ МИЙРАСЫ ТУУРАЛЫ

Халқымыздың әсирлер бойына дөреткен ауызекі халық творчествосында пайда болған хәм ҳәзирге шекем айтылып киятырған «жырау» хәм «бақсы» сөзлери қарақалпақ халқының мәдениет тарийхында умытылмайтуғын бир естелик болып дөретиалген. Жырау хәм бақсы бир неше әсирлик тарийхы бар халықтың поэтикалық хәм музыкалық өнериниң тийкарғы дөретиушилери хәм атқарушылары болып табылады. Олардың өнериниң әҳмийетдилити өткен дәуирдиң әдебий хәм музыкалық мийрасын келеси әуладқа қуыстырыу менен, халқымыздың көркем сөз хәм саз мәдениатының және де рауажланыуына тийкар салыу менен белгиленеди. Пүтнини менен бақсы хәм жыраулардың творчествосы халықтың коллективлик поэтикалық творчествосының айқын бир көриниси болды. Қарақалпақ халық бақсы-жырау, шайырларын, қазақ жырышыларын хәм ақынларын, өзбек, түркмен бақшы-шайырларын, қырғыз жомокчуларын халық поэзиясын, олардың дөрелиу, таралуы жолларын үйренуіде атамай өтиу мүмкин емес. Халық поэзиясының мазмуны, формасы, тәғдирі, дәуір өзгешеликлерине ылайық солардың аты менен байланысып, ҳәр бир халықтың әдебий ғәзийнесине қосылған үлес болып табылады. Халық поэзиясы тутасынан алғанда халықтың ұлыўма әдебий мийрасының бөлинбейтуғын бир тарауы болғанындай, халық жырау-бақсылары да фольклорлық бай мийрастың дөретиушилери қатарынан хұрметли орын ийелейди. Жырау-бақсылар сахналық искусство рауажланбаған, ашық айтқанда, болмаған бир дәуірде халықтың мүтәжин қанаатландырып, танылған артистлер ролін атқарды. Хәр бир искусствоның түри өз дәуирине характерли болғанындай, жырау хәм бақсышылық қарақалпақлардың мәдений турмысында айрықшә роль ойнаған. Бақсы-жыраушылықтың айналасында жана искусствоның түрлериниң пайда болыуынан, оның қарамы, саны, салмағы халық искусствосы шеңберинде басқаша көринип отырғанына ҳәзирги

гурмыстын өзи гүға болып отыр. Хәр қандай жана нәрсениң өмир сүргишлиги, гөнениң жаңаға орын беретугынлығы менен буны дәлиллеўге болады. Бирақта әйкем заманларда дөреген көркем шығармалардың бизди ҳазирги дәўирде қызықтырыўы, мысалы, Гомердин «Илиада»сы менен «Одиссея»сының ҳазирги күнге шекем жасап келиўи искусствоның гейпара түрлеринин өткен заманын естелиги сыпатында жасайтуғынлығын бийкар етпейди. Ҳазирги дәўирдеги искусствоның бир өзгешелиги ол өзинен бурынғы искусствоны пүткиллей бийкарламайды, ал оның прогрессивлик элементлеринен пайдаланады. Солай етип, ҳазирги искусство өткен дәўирдеги искусствоның даўамы, оның көрилмеген жоқарғы басқышқа көтерилиўи болады.

Жыраў-бақсышылық өз функциясын орынады. Демек, оның өткен дәўирден үлкен үлеси бар деген сөз. Бирақ оның ҳазирги күндеги орны менен перспективасы пүткиллей басқа мәселе. Факт соны көрсетип отыр, қарақалпақлар арасында ҳазирги күнге шекем жыраў-бақсышылық үзил-кесил жоқ болып кеткен жоқ. Оның үстине тылаўшылардың сораўына ылайық радиодан, телевизордан бақсы-жыраўлардың атқарыўында дэстаннан үзіндилер, қосықлар, намалар бериледи. Халқымыздың той-мерекелеринде жыраў-бақсылар хызмет атқарады. Солай етип, қандай дәрежеде болса да бақсы жыраўшылық ҳазирги күннің практикасына араласып жүр. Бақсы-жыраўшылықтың искерлик майданы ҳазирги дәўирдеги искусствоның диапазоны менен салыстырғанда өз алдына. Бул барлық жағынан байқалады. Буған қарап кешеги өткен дәўирдин сиясатындағыдай бақсы-жыраўшылықты пүткиллей искусство шеңберинен шығарып таслаўға бола ма? Әлбетте, болмайды. Ҳазир өмир бул өнерди қайтадан тиклеў ўазыйпасын қойып отыр.

Сонлықтан бизниң дәўиримиздеги жыраў-бақсышылыққа күтә объектив баға беріў керек. Жыраў-бақсышылықтың келешекте қандай болатуғынын күннен-күнге раўажланып баратырған мәдени турмыстың өзи белгилеп береді. Бирақ оның не деген менен тәсир етиў сферасының халық поэзиясы тарийхы масштабында әдеўир орын тутатуғынын жоқарыда атап өттік. Биз бул жерде Қыяс Қайратдиновтың өмири хәм творчествосы тийкарында халық творчествосының усы жанрының еки дәўирдеги тәғдири ҳаққында қысқаша сөз етпекшимиз. Жыраў-бақсышылық қандай дәрежеде болса да өзинин ҳазирги күндеги жасаў мүмкиншилигин есапқа алмағанда өткен дәўирден қиятырған халық искусствосының түри. Ол пүтнин менен бизниң көз-қарасымызша, бир неше дәўирдин мәдени естелиги болып қалады. Соны да айтыў керек, бақсы-жыраўшылық совет властының дәслепки жылларында, Удлы Уатандарлық урыс жылларында, урыстан кейинги дәўирде де белгилі дәрежеде халықтың мәдени турмысынан орын алып келди.

Қыяс жырау Қайратдинов 1903-жылы хәзирги Шымбай районының «Кенес» совхозында тууылады. Әкеси Қайратдин ағалдың мектеп молласы болған. Қайратдиннің ата-бабалары дийханшылық хәм мал шаруашылық ислери менен шуғылланған. Қыяс 15 жасына дейин әке-шешесиниң тәрбиясында болып, оннан кейин семьясының жағдайына байланыслы киши есигинде хызмет етиуге мәжбүр болады. Жырау бул тууралы еске түсирип былай дейди: «1913-жылға қарай заман алағадан болып, биреудикин биреу жулғышлаған жаўгершилик басланып, елде ашаршылық көбейди. Кегейлиннң суўы тартылды. Кемтар адамлардың тиришилик етиўи қыйынға айналды. Бизлер ата-анадан бес ағайинли едик. Ийса деген ағам 16 жасында болса да, ишимиздеги жумысқа жарамлымыз еди. Басқаларымыз жас едик. Хожалығымызда ҳеш қандай мал туқымы болмады. Әкем бизлерди асырай алмағанлықтан, байларға жетелеп алып барып, қолымыздан келгендей жумысларды ислеуге келилип орналастырып қойды. Мен «Көк көл» деген жерде Руўзым деген байдың қойларын бақтым».

Кишкене Қыяс Руўзым деген байдың қойларын бағып жүрип, оның Досымбет деген дийқанынан дуўтар, қобыз шертиўди, қосық айтыўды үйренип, қызыға баслайды. Байдың қойларын бағып жүргендеги сарсылыўды қосық хәм саз бенен басқысы келеди. Досымбеттен Қыяс «Ормамбет бийдин толғаўын», Жийен жыраўдың «Посқан ел»ин, қобызда шертилетуғын «Уллы толғаў», «Киши толғаў» деген намаларды үйренеди. Досымбеттин «Ранай патша» деген ертегин өлзестирип алады. Болажақ жыраўға Досымбеттин сазенделиги, сөзге шеберлиги айрықша унайды. Қыастын жыраўшылыққа қызығыўына тийкарғы себеп байдың дийханы Досымбеттин тәсир етиўинен басланады. Бул тууралы жырау еске түсирип: «Намаларының толықлығы, сөзлериниң нақма-нақлығы даўысының кулаққа жағымлылығы оғада унайтуғын еди. Булар маған күшли тәсир етти. Досымбеттей болып жырласам, сондай болып нама шертип, тыңлаўшының кулағының қурышын қандырсам, деген қыял менде үдей баслады» — дейди. Қыяс Досымбеттен алған сабағы менен кишигирим отырыспаларда, жигитлердин басқоспаларында еплеп жырлайтуғын болады.

Руўзым байдың қараўында Қыяс узақ шопанлық ете алмайды. Бир күни сол аўылда бир абыройлы киши қонақ болып, Қыясты таң атқанша жырлатып, уйқысынан қалдырады. Уйқыдан қалған жас шопан азанда қойдың кейнине ерип кетсе де, дүзде уйықлап қалады. Шопансыз қойлар дағып кетеди. Бир топары аўылға да барып жетеди. Түстин алдында оянып излеп жүрсе, бай атлы алдынан шығып, өзи берип қойған жаман, жыртық шекпенин шешип алып, қамшысының астына алып, қатты урып, сөгип, қақы бермес.

тен Қыясты қуып жибереди. Оннан кейін Қыяс Кегейлиннің бойындағы Жийенбай дегеннің ылағын бағады. Бул жерде де шопанлықтың ауырлығын басынан кеширеди. Усы күнлери ол қыйыншылыққа қарамастан, халық арасындағы итибарлы сөзлерге күн қойып, қулақ салады хәм көплегенин өзлестіріп алады. Заманның ауыр қысыўметі, кемтарлық Қыястың жыраўлық усылының бирден дөнип кете бериўине тез мүмкиншилик бермейди.

«1918-жылдың басында, — деп еске түсіреді жыраў, — ел арасындағы Қызыл әскерлердің, советлердің хабары тарқалады, хәр кимнің аузында: «жаңа заман орнапты, езиўшилердің күни батауғын болыпты, байлардың мал-мүлки жарлыларға берилетуғын болыпты, гедейлерге теңлик тийетуғын қусайды. Ленин деген батыр жаңа ҳүкіметти баслап, өзи қурып атырса керек» дегенге қусаған хабарлар күннен-күнге көбейе берди. 1920-жыллардың басына шекем Қарақалпақстанда Совет властының толық жеңип шығыўы болмады. Жақсы тилек пенен көпшилик халық бул дәўирде большевиклердің келиўин күтсе, ел басқарған бийлер, байлар большевиклердің келиўине, советлердің орнаўына қарсы ҳәрекет жүргизеди.»

Бул дәўирде Қыяс атақлы жыраўлардан қарақалпақ халық деганларын үйренип алыўға айрықша қызығады. Усы ўақытларда халық арасында атағы жайылған белгили жыраўлардан Нурабулланы, Палекени, Сейфулланы, Әбдирасуўлини, Ерполатты Қыяс бир неше ирет кеўил қойып тыңлайды. Әсиресе булардан Қыясқа Нурабулла менен Әбдирасуўли бәринен де озмытырақ көринеди. Баяғы Досымбеттен үйренген намаларының толық атқарылыўын үйренеди. Әбдирасуўлиниң унағаны соншалли, оны өзине устаз еткиси келеди. Жыраўдың сөзи бойынша, сол жыллары Шымбайдың әтирапында жыраўшылық ететуғын Ырыспазар жыраўды бес ирет, Әбдимурат шала деген жыраўды 16 ирет, Исмайыл деген жыраўды 5 ирет, Изимбет жыраўды бир неше ирет тыңлап, көп нәрсени аңлайды.

Жыраў өзиниң жыраў деген атақ алыўының басланыўы туўралы, «булар (жоқарыдағы нәментайлаў жыраўлар — М. Қ.) қатнасқан той-мерекелерге барып қалағойсам, мени айттыратуғын болды. Сөйтип мен де кем-кемнен «жыраў» деген лақапқа ийе бола басладым», — дейди.

1922-жылы Қыяс биротала шопанлықтан қутылып, қысы менен жыраўшылық етип жүреді. 1923-жылы «Нөкер көл» деген жерден Қыястың семьясы басқа жерге көшип келип, ол дийханшылық ислери менен шұғылланады, сонын менен бирге кишигирим мерекелерде жыраўшылық ислейин десе, 75 жасар ғарры әкеси Қайратдин рухсат бермейди, қобызын отқа жағып жибереди, «айтқаным-

ды тыңламасаң бул үйден кет, мениң перзентим емессең, қосып айтқанды қоясаң» деген қатты талапты қояды. Сүйген көрін көзі қыймай, әкесине ашыұланып, Қыяс көшіп кеткен жери «Нөкер көл»ге келип, сол ауылдағы Досымбет сазенде дегеннің үш арба отынын әкеліп беріп, оның ғарры тудын кестіріп, қобыз соқтырып алады. Қыяс қобызын қолтықлап Шымбайға Әбдирасұли Кәл бала жырауға шәкіртликке ал, — деп келеді. Әбдирасұли жырау «Мен үйімде турмайман, сениң минетуғын атын жоқ, үйімде ислеп жүргендей жұмыс та жоқ, шәкіртликтің ирети болмас» деп қайтарып жибереді. Буннан соң Қыяс Ерполат жырауға барып оның шәкірти болғысы келеді. Бес-алты ауыз Қыясты айттырып тыңлап көрген Ерполат: «Әўере болма шырағым, усы жерде биреу адам таппай отыр, соған дийхан болып жаллана ғой», — дейді. Оннан кейін Қыяс Сейфулла жырауға барады, жыраулық кәсіптен кеуіл үзбей, оған айрықша ықлас пенен талап қылады. Сейфулла жырау Қыясты жыллы жүз бенен күтип алып, азы-кем жыратып, сынап көріп: «Қыйсық ағаш тезге салмай дүзелмейді. Бік-лассыз ис пitleйди. Талабың жаман емес шырағым» деп, өзіннің намаларын бир қатар шертіп көрсетіп: «олай етип шерт, булай етип шерт» деп үйрете баслайды. Сейфулла жырау ҳәр күни еки ирет қобыз намаларын, дәстаннан үзиндилер, терме толғаулар үйретеді. Жигирмалаған күннің ишинде «Дүйсенбай толғау», «Ерман нама», «Толқын нама», «Дәркар», «Айдабар» дегенге қусаған он еки бәнтли термелерін үйренип алады. Бир күни Сейфулла жырау «Қолың дүзеліп, намаларың сазласып қалды. Енди маған сегиз жыл шәкірт болған Бегмурат деген шәкіртим бар, соған бар, кемисін сол үйретер» деп рухсат береді.

Қыяс ярым айдан кейін Бегмурат жырауға барады, Бегмурат сол уақлары 70 жасқа келген ғарры еди хәм 42 жасынан бери көзден қалып отырып еди. Бегмурат Қыясқа устаз болыұды шын жүректен қабыллап, 18 ай дауаында оған дәстанларды үйретеді. Қыяс оннан «Алпамыс», «Супыбек», «Едиге» дәстанларын толық үйренип алады. Бегмурат усыннан кейін Қыясқа өз алдына айтыу дәрежесине жеткеннен соң рухсат беріп жибереді. Пәтия береді. Енди ол өз алдына ел аралап, ҳақыйқат жырау дәрежесине көтериледи.

1924-жыллары елге «төте оқыў» жайылып, «батрақлар союзы» шөлкемлесип атырған мәхәлде Қыяс соған жазылып, сауатсызлар мектебине қатнасады. Оның сауатлы болыұы репертуарының кеңейиўине үлкен мүмкиншилик берди. 1925-жылы Еспан деген ғарры жыраудан «Мәспатша», «Шөрьяр», «Шора», «Қараман қатыл», «Бозуғлан» ды, «Қызпалұан» ды, «Бужыр мерген» ди жазып алады. Ол «Бирқазанлы» деген жерден Бердақты көзі көрген 94 жасар

Әйясан деген ғаррыдан «Ақмақ патша», «Шежіре», «Айдос бий» толғауларын жазып алады. Республикада мәдениетке кеуіл бөліу жаңа басқышқа көтерілді. Драмкружоклар, колхоз театрлары пайда бола баслады. Жырау-бақыстардың бригадасы дүзіліп, Ешан, Құдайназар, Досназар, Қыдырныяз бақыстар қатарында ел арасында жырлап, жыраушылық етіуіге Қыяс жырауға ғууалық бериледи. Мине усыннан баслап, Қыяс жыраудың дауысы Әмиу-дәрьяның еки бойына еркин есителип, ол халыққа кеннен танылған жырау дәрежесине көтеріледі. 1928-жылдан 1942-жылға шекем Шымбайдағы колхоз театрында, соңынан филармонияда артист болып ислеиді. 1939-жылы Төрткүлдеги, Ташкенттеги, Москвадағы олимпиадаларға қатнасып, жоқары бақа алады. ҚҚАССР Жоқарғы Советиниң Хұрмет Грамотасы менен наградланады. Уллы Ұатандарлық урыс дәуириінде өз алдына бригаданы басқарып, халықты мийнетке, қақарманлыққа рухландыратуғын дәстанларды жырлайды. Қыяс жыраудың халық арасындағы қадал мийнети ушын 1942-жылы оған ҚҚАССР Жоқарғы Совети Президнумының Указы менен «Қарақалпақ халық жырауы» деген хұрметли атақ бериледи. 1942-жылы Нөкисте радиокомитетке жұмысқа орналасып, 1953-жылға дейин ислеиді. «1941 — 1945-Уллы Ұатандарлық урыс жылларында Мийнетте мәртлиги ушын медалы менен наградланады. 1950-жылы Қарақалпақстаниның 25 жыллық мерекесине байланысly ҚҚАССР Жоқарғы Советиниң Хұрмет Грамотасы менен екншн ирет сыйлықланды. 1955-жылы оған Мәмлекетлик пенсия берилиуіге уйғарылды. Қыяс жырау Қайратдин улы 1973-жылы 70 жасында дүньядан өтті.

Қыяс жырау барлығы болып жигирмаға жақын дәстан биледи. Олардың ишинде ирилеринен «Алпамыс», «Бозуғлан», «Қырық қыз», «Қурбанбек», «Гүлистан», «Қараманы қатыл», «Манат батыр», «Мәспатша» т. б. бар. Соның менен бирге Қыяс жырау қобызда қырыққа жақын нама шертеди. Олардың ишинде «Нама басы», «Жолшы», «Терме», «Жортыұлы», «Шоласқан», «Ерман толғау», «Көз айдын», «Қанығұл», «Айға шап», «Көсе Қосжан», «Келте толғау», «Уллы зибан», «Асырым», «Шарбейит» т. б. Жырау дәстанлардан басқа бурыннан айтылып киятырған көп ғана терме толғауларды биледи.

Қыяс жыраудың бир өзгешелиги ол шайыршылығы бар жырау. Жыраудың сөзи бойынша 1930-жыллардың басларында-ақ ол гей-пара қосықлар хәм термелер дөретеди. Ол халыққа мәлим «Қобызым», «Заманым», «Қарақалпағым», «Көрдим», «Дүнья», «Қобыз термеси» усаған дөретпелери, шайырлық уқыбы өзиниң бай репертуарында характерли орын ийелейди. Ол атқарған дәстанлардың идеялық мазмуны хәм көркемлик өзгешелиги жырауға тән

импровизацияға белгили дәрежеде ғәрезли екенін де айтыу керек. Жырау көп әсирлик фольклорлық традицияны өзиниң импровизаторлық усылы менен байытыуға умтылады. Бул оның творчествосының характерли белгилеринен есапланады. Жоқарыда белгилеп өткенимиздей Қыяс жырау сауаты бар адам. Ол жазба материалларды пайдалана алады, дәстанларын қағазға түсире алады. Жоқарыда аты аталған дәстанлардың 1956-жылдан бери жыраудың өзи айтып, қайта толықтырып, өзи қағазға түсирген «Алпамыс», «Мәспатша», «Едиге», «Шәрьяр», «Қырық қыз», «Қурбанбей», «Айдос бий», «Қыз палуан» дәстанлары жазылып алынып, ӨзССР Илимлер Академиясы Қарақалпақстан филиалының кітапханасына тапсырылды. Соның ишінде «Алпамыс», «Бозуғлан», «Мәспатша» дәстанлары баспадан шықты. Жыраудың өзи дөреткен ҳәзирги заман темасынан алып жазылған қырық мың қатардан аслам терме-толғаулары бар, олардың гейпаралары баспасөзде шықты.

Қыяс жырау 1957-жылы Ташкентте болып өткен Қарақалпақ искусствосы менен әдебиятының декадасына қатнасты. 1960-жылдың август айында Москваға барып, Пүткил дүнья жүзи Шығысты изертлеушилердин XXV Конгресине қатнасты. Пүткил дүнья жүзинен келген илимпазларға «Қырық қыз» дәстанынан үзинди атқарып берди. Қыяс аға сол жерде атақлы қазақ ақыны Кенен Әзірбаев, атақлы қырғыз манасшысы Саяқбай Қаралаев пенен танысты ҳәм олар менен досласты. Мен оның менен бирге болып ұсы Ұақыялардың гүуасы болдым. Конгресс қатнасыушыларын Қыяс жыраудың өмири ҳәм репертуары менен таныстырған едим.

Жырау-бақсылардың өмирин ҳәм творчествосын изертлеу, олардың халықтың поэтикалық творчествосын, сондай-ақ музыкалық искусствосын бир неше Ұақытлар сақлап келиудеги ҳәм рауажландырыудағы ролин анықлау фольклористиканың, сондай-ақ пүтини менен әдебият таныу ҳәм музыка таныу илиминиң белгили мәселелеринен есапланады.

Совет дәуириндеги бақсы-жыраулардың жасы үлкенлери еки дәуирди басынан кеширген. Мысалы, Қурбанбай жырау да, Есемурат жырау да, Қыяс жырау да, Қаражан бақсы да усындай киcилер. Олардың атқарған шығармалары кітап болып басылып атыр, радио арқалы еситтирилип атыр, басқа тиллерге аударылып атыр, изертлеу объекти болып атыр. Халық ушын ауызеки сақланып келген бул естеликлер ҳәзир үлкен әҳмийетке ийе болып отыр. Соны да белгилеп өтиу керек, бизиң дәуиримизге келип жеткен жасы үлкен жырау-бақсылар өзлериниң творчествосын пүтини менен жаңа заман мәпине жумсаса да, олардың дүньяға көз қарасында ески дәуир түсиниклери қалай болса солай ушырайды. Бул жағдай жоқарыдағы атап көрсеткен жырау-бақсылардың ҳәр

қайсысында да ушырасып қалады. Улыұма алғанда олардың творчествосын объектив түрде бағалау менен мәселенің усы жақларына да нәзер аударыуымыз керек.

Қыяс жыраудың эпикалық репертуарында бәрінен де бұрын «Алпамыс», «Мәспатша», «Бозұғлан», «Қырық қыз» дәстанлары үлкен орын иіелейді. Сонлықтан бұл дәстанлардың идеялық хәм композициялық жағынан байытылыуында Қыяс жыраудың индивидуаллық творчестволық үлесі айрықша.

Жыраудан жазып алынып, 1957-жылы басылып шыққан «Алпамыс» дәстаны қарақалпақша басылып шыққан төрт вариантының біреуі. Қыяс жырауға шекем Жийемурат хәм Өгиз жырау варианттары, ал 1960-жылы Есемурат жырау варианттары басылған еді. Басылып шыққан қарақалпақ жырауларының үлгілеріне қарағанда Қыяс жырау «Алпамыс»ы үлкен индивидуаллық өзгешелікке иіе.

«Алпамыс» дәстанының поэзиясы менен прозасы қарақалпақ дәстаншылық творчествосының ең жақсы үлгісінен есапланады. Бұл үлгіні тек шебер жыраулар ғана өз дәрежесінде атқара алады. Ал шайырлығы бәлент, импровизаторлығы күшлі жыраулар өз вариантын жасауға уқыпты. «Алпамыс» дәстанының көркемлігі күшлі, идеясы бай, детальдары толық вариантын дөреткендердің біреуі Қыяс жырау. Дәстандағы қара сөз бенен қосықтар, диалоглар менен монологлар, хәр бір эпизодлардың баянланыуы менен сүүретлениуі қаншама традициялық үлгіде берілген менен Қыяс жыраудың индивидуаллық стили дәстанның бастан аяғына қалай болса солай сезіліп турады. Қыяс жырау «Алпамыс»ында қарақалпақ халық поэзиясының бай мүмкиншіліктерін, жеке жыраудың индивидуаллық үлесін, сондай-ақ фольклордағы көп вариантлықтың дәстанның мысалында заңлылығын байқауға болады. Дәстанның композициясы менен тил құрылысында жыраудың үлкен шеберлік қабылеттерін көрсек, ал геройдың образын жасауда, ұақыяны баянлауда оның көп нәрселерді пикирлей алатуғыны, ұақыяға жеке көзқараслары сәуленеді. Жырау Алпамыс, Баршын образларында өз идеалын көреді. Урыулар арасындағы тартысты, Алпамыстың батырлық іслерін, Баршынның ақыллылығын, Қаражан менен Тайшаханның Баршынға таласын, той-мереке, ат шабыс, той қызықтарын, дәстандағы трагедиялық хәм юморлық моменттерді жырау өзіне характерлі усталық пенен жырлайды. Қыяс жырау «Алпамыс»ы көркемлігі жағынан «Алпамыс» тын ең жақсы варианттары қатарында турады.

Қыяс жырау творчествосында «Мәспатша» дәстаны орайлық орынды иіелейді. Бұл дәстан А. Каримов тәрәпинен жыраудан жазып алынып, 1958-жылы өз алдына кітап болып басылып шық-

чы. Соған дейін «Мәспатша» ның Төре жырау хәм Әбдимурат жырау вариантлары жазылып алынған еди хәм Әбдимурат варианты 1939-жылы әдебий альманахта басылған еди. «Мәспатша» ның төртинши варианты А. Әлиев тәрәпинен 1960-жылы Қайыпназар жыраудан жазылып алынды. Бул төрт варианттын ең толығы, көркемлик хәм идеялық жақтан зоры Қыяс жырау варианты болып есапланады.

«Мәспатша» ның Қыяс жырау варианты он мың қатарға жақын қосықтан турады. Қосық хәм қара сөзлеринин уйқасымлығы жағынан дәстанды пүтини менен қосық пенен дәретилген деп айтыуға болады. Бул дәстанда Қыяс жыраудың шеберлигиниң тасқынлаған йошы көринеди. Қарақалпақ жырауларының творчествосы тарийхында, сол нәрсе байқалады, яғный олар өзлеринин репертуарындағы бир дәстанды басқа дәстанларға қарағанда айрықша талант пенен жырлайды. Қыяс жыраудың «Мәспатша» дәстаны да усындай дәстан.

Дәстанның мазмунында традициялық мотивлер, «перзентсизлик», «мухаббат», «душпанға қарсы урыс», «мақсетке жетиу» қусаған ҳәдийселер Қыяс жырау творчествосында «Мәспатша» дәстаны мысалында үлкен өзгешеликлер менен сүүретленген. Жырау традициялық мотивлерди пайдаланған менен оларды өзінше баян етеди. Мысалы, перзентсизлик, қыз излеу — «Алпамыс» та да. «Қоблан»да да бар. Бирақ, «Мәспатша» да усы мотив ушырасқан менен жырау оған өз алдына композиция береді, көркемлігі өзгеше қосықлар менен қара сөздин үлгилерин табады. Бул дәстандағы Мәспатшаның Абдикәримбай, Айпаршаның әкеси Лабақбайлар басқаша қылып сүүретленеди. Батырлардың душпанлары Бабахан, Шәрдене баба, Оразалы ханлар да дәстанларда ушырасатуғын қарсы күшлерден айырылып турады. Жырау үлкен усталык пенен Айпарша менен Мәспатша образларын жасаған. Онда адамгершилик, батырлықтың, шын жүректен шыққан мухаббаттын өз жауларына қарсы табан тиреп қарсы турушылықтың, патриотизмнің күшли үлгилерин көремиз. Бунын менен жыраудың ҳақықатлыққа көзқарасын, оның арзыу-әрманын, симпатиясын сезесен. Жыраудың дәстандағы ҳасыл идеяларды баянлауда қарақалпақ халық поэзиясының көркем сүүретлеу усулларын шебер пайдаланғанының гүўасы боламыз.

Жырау атқарған дәстанлар ишинде Қ. Мәмбетназаров жазыл алған хәм 1961-жылы басылып шыққан «Бозуғлан» дәстаны үлкен қызығушылық туўдырады. Бул дәстанның қарақалпақша версиясының биринши варианты 1938-жылы Х. Тәжимуратов, К. Әбдуллаев тәрәпинен Шымбай районында туруышы Әбдирейим ж...

раўдан жазылып алынған еди. Үшінші варианты Шымбай районындағы Қайыпназар жыраўдан 1961-жылы жазылып алынды.

Қыяс жыраўдан жазылып алынған хәм бастырылып шығарылған «Бозуғлан» дәстаны өзіннің жыйнақлығы, көркемлігі жағынан айырылып турады. Бул вариантты жазылып алынған вариантлар менен салыстырғанда Қыяс жыраўдың импровизаторлық уқыбының бәлентлігі, ондағы индивидуаллық шеберліктің айқын екені көриніп турады.

Жыраў дәстан уақыяларын, қосықтарын тийкарғы сюжетті сақлау менен өзінше баянлайды, оны өзінше көркемлікке жеткеріуге хәрекет қылады. Әбдирейим жыраў вариантының көлемі 3000 қатар, Қайыпназар жыраў варианты 4000 қатар болса, Қыяс жыраў варианты 9000 қатар қосықтан турады.

Қыяс жыраў берген «Бозуғлан» дәстанының тийкарғы идеясы батырлықты, мәртлікті жырлау, өз халқын, туып өскен меканын ишки хәм сыртқы душпанлардан қорғау, ақыллылықты, тапқырлықты, дослықты, хадал мухаббатты ардақлау болып есапланады. Жыраў атқарған «Бозуғлан» дәстанының «Алпамыс», «Қоблан», «Қырық қыз» т. б. дәстанлардан айырмашылығы, бундағы тийкарғы мотивлер халық ишиндегі ел басқарыушы Бабахан қусаған әдилсіз патшаның көмбағал халыққа еткен зулымлығына қаршы. Шайқы — Уәлий қусаған ислам динин бетине перде етип, халықты алдағанға қарсы турған қахарманлардың гүресін сүүретледен ибарат. Жыраў бул дәстанында қара күшлердің символы болған Көбикли хәм Булыт атлы дәулерди де сүүретлейди. Қысқасы ол традициялық планда жақсы менен жаманның, әдиллік пенен, зулымлықтың гүресін көркемлік пенен ашып береді. Жақсылықтың ең ақырында жеңетуғын фольклорлық дәстүрін Бозуғлан, Қансулыу, Ерсұлтан образларында дәлиллейди. Әлбетте, ески заман дәстаны болғанлықтан, сондай-ақ дәстанлардың қахарманлары да усы заманның көзқарасы менен жасағанлықтан жыраўдың көзқарасына байланыссыз ма, байланыссыз ба, өткен заман адамларының дүнья таныу көзқарасы сүүретленгені көриніп турады. Жыраў да буны мақуллағандай сезиледи. Жыраў өзи атқарған дәстанының актив қатнасыушысындай болып кетеди.

Мен 1961-жылы Қыяс жыраўдан бир ай дауамында оның үйінде болып, оның аузынан «Қырық қыз» дәстанының екінші вариантын жазып алдым. «Қырық қыз» дәстанының жана варианты қурық қосық пенен дөретилип, көлемі 13 мың қатар қосықтан турады. Қыяс жыраўдың айтыуы бойынша ол бул дәстанды Әбдир (Әбдирасуули — Көл бала) жыраўдан үйренген. Әбдирасуули (лақабы Көл бала) Нурабулла жыраўдың шәкірти болған. Ал, Қурбанбай жыраў да Нурабулла жыраўға шәкірт болған.

Қыяс жырау өзінше мойынамаса да «Қырық қыз» дәстанының вариантын дәретіңде тийкарынан Қурбанбай жырау үлгісінде сүйенген. Қыяс жыраудың азы-кем сауатының болуы басылып шыққан Қурбанбай жырау варианты менен кеңнен танысуға, оны творчестволық өзлестіріңте, хәтте қайта қуруға мүмкіншілік берген. Әлбетте, Қыяс жырау вариантында «Қырық қыз» дың өз алдына бір баянланыуын көреміз. Бірақ Қурбанбай жырау берген «Қырық қыз» дәстанын Қыяс жырауға тән шеберлікпенен баянлау үлгісі бар. Қыяс жырау «Қырық қыз» дәстанын өзінше іслеп, араб графикасы менен қағазға да түсірген, сол текст тийкарында ауызша да айтатуғын еді. Қыяс жырау вариантының бизің ушын әхмийетлілігі қарақалпақ халқының «Қырық қыз» дәстанының халықтың импровизатор жыраулары тәрепіннен творчестволық өзлестіріліуін көрсетіңде, коллективтік творчествоға қосқан үлесін анықлауда үлкен әхмийетке иіе. Гейпара адамларда «Қырық қыз» дәстанын бір адамның жеке шығармасы деген түсініушілік, фольклор дәретпелерінің өзгешелігін есапқа алмаушылық, олардың көп вариантлығы хәққында хабары жоқшылық, Қурбанбай яки Қыястың «Қырық қыз» дың Жийен деген жыраудан қалыпты деген сөзлеріне яки болар-болмас басқа да болжауларға тийкарланып, «Қырық қыз» жазба әдебият дәретпесі, Жийен шығармасы деушілік ушырасады. Буның басып турған қәте пикір екенін «Қырық қыз» дың Қурбанбай жырау хәм Қыяс жырау вариантларын салыстырып оқысаңыз өз көзіңіз бенен көресіз. «Алпамыс» тың, «Қоблан» ның, «Қырық қыз» дың авторларын ізлеудің керегі жоқ. Оларды табу да мүмкін емес. Олар бір неше шайыр-жыраулардың аузынан өтіп, бір неше әсірлер дауамына қайта-қайта ісленип, халық дәретпесіне айналып кеткен дәретпелер. Фольклор дәретпелерінің жазба, авторы бар әдебий шығармадан өзгешелігі де усында. Халқымыздың басым көпшілігі сауатсыз, жазу, баспа іслері төмен болған бір дәуірде хәр бір жыраудың, бақсының өзгешелігі, үлесін анықлау қыйын еді. Халық талантларының индивидуалдық творчествосына баха беріңге жол ашылған бизің дәуірімізде, еліміздің сауатлы болуы, жазу, баспа іслерінің жана басқышқа көтеріліуі халық жырауларының творчествосына үлкен тәсір етті. Солай өтіп, жырау-бақсылардың тек өткендегі жырларды шебер атқарып қоймастан, хәзіргі дәуірге арнап та шығармалар дәретіуі, пүтінні менен олардың эпикалық репертуарына творчестволық қатнас жасау мүмкіншілігі бар екенлігі толық анықланды. Фольклорлық дәретпелер бұрын да, хәзір де вариантласу қәсіетлеріне иіе. Бул объективтік хәқыйқатлық. Қыяс жыраудың «Қырық қыз» Қурбанбай жыраудан ядланып

тәкирарланған тексти емес, баянланыуы, мазмұны, көркемлік өзгешелігі жағынан үлкен оригиналлыққа иіе. Қыяс жырау вариантында Гүлайымның әкесінің аты Буұрабай, сүйген жігітінің аты Қырымдағы ноғайлар батыры Қыран, шопанның аты Шалабай болып сұұретленеді. Хорезм ханы Уайсанхан, қалмақтардың Саркопты шабатығын ханы Елексан хан деп көрсетіледі. Құрбанбайдағы Аллаярдың 6 ұлы, Нәдіршаға қарсы урыс, Алтынай эпизоды Қыяс жырауда жоқ. Шалабай шопанның Гүлайымға ашық болыуы да Қыяс жырауда біраз Құрбанбайдан басқаша сұұретленеді. Шалабайға сумлықты үйреткен пәстек молла болады. Қыяс жырауда басып алыушы қалмақ ханы Елексанға қарсы урыс, бенде болған халықты азат етіу жүдә кен сұұретленеді. Қыяс жырауда батырлар елді жаудан азат етіп, мұрады-мақсетіне жетеді. Құрбанбай жыраудағыдай хәр миллеттен ўәкил шығып, ел басқарыу көринбейді. Қыяс жырау вариантында Құрбанбай жырау вариантында жоқ Тунгус ханы Қараша ханға қарсы урыс, оның қыйратылыуы хаққында ўақия сөз етіледі. Қыяс жырау вариантында Құрбанбай жырау вариантынан өзгеше толып атырған монологлар менен диалоглар берілген. Әсіресе Шалабай хәм Гүлайым, Қыран менен Гүлайым монологлары көркемлігі жағынан жоқары дәрежеде қурылған. Қыяс жырау вариантында Гүлайымның портрети, қызлардың урыс іслеріне таярланыуы, той көриніслері, урыс, урыстың картинасы, батыр менен душпан патшасы арасындағы айтыстардың сұұретлениуі қарақалпақ халық дәстанларындағы сұұретлеу ұсылының ең жақсы үлгілері жырау ұсталығында берілген. Қыяс жырауда өзінің заманласлары менен салыстырғайда шайыршылық күшли еді. Оның дәстандағы хәр бир детальды сұұретлеудегі шеберлігінде бәрінен де бұрын көркемлік айрықша сезилип турады. Ол дәстанның хәр бир эпизодын айтқанда бұрыннан киятырған қәлиплескен сұұретлеу құраллары менен бірге өзіне тән жеке шеберлікті ұсы ұллы дәстүр менен ұсталық пенен құрастыратұғын еді. Жыраудың таңқаларлық көркем сөзге ұсталығы ол атқарған «Қырық қыз» дәстанында айрықша байқалып турады. Сөзіміз аўыр болмасын. Құрбанбай жырау берген «Қырық қыз» бенен Қыяс жырау айтқан «Қырық қыз» ды қолымызға алып салыстырып қарағанда, ұсыны сезесен. Қыяс жырау жыраулар арасында шын мәнісінде дәстан сөзінің шебері еді. Сөзіміз үстіртин болмауы ұшын оның Гүлайымды сұұретлеген жерінен бир мысал келтірейік:

Көргеннің кеулі толғандай,
Танда толған шолпандай,
Көзін түссе көзіне,

Ядына хәр ис салғандай,
Пешенесін көргеннің,
Кеуіл бөліп қарасаң,

Шебер уста соққандай.
Қараңғы үйде отырса,
Жүзлери шам жанғандай,
Қолың тийсе қолына,
Ышқы жаның алғандай.
Қарсыласып гәплескен
«Сол» деп дәрбадар болғандай.
Еки аұыз гәплескенге,
Алты ай азық болғандай.
Тоты көзлі, бадам қабақ,
Кең қулашлы ақ тамақ,
Қыпша белли, жупқа додақ,
Қыналы бармақ, жез тырнақ,
Узын бойлы, кең қушақ
Шийрин зибан, сөзи жумсақ.

Жауырынылары қақпақтай,
Бұрымлары тоқпақтай,
Аұзы сулыұ оймақтай,
Жуқа ерни қаймақтай,
Еки анардың арасы
Қалың қарда жигитлер
Тоты жүрген соқпақтай.
Жүзлери сағым, көли айдын,
Жолын силтеген хәр жайдың,
Түр бийнеси толған айдын,
Таң қалғандай қыз болды,
Он алты жасына толды,
Атын айтсам Гүлайым.

(2-бет).

Қыяс жырау берген «Қырық қыз» дәстаны да өзіннің сюжет қурылысы, композициясы бойынша гейпара эпизодларды, ұақыяларды былай қойғанда Қурбанбай жырау вариантына усап келеді. Гүлайымның қызларды этирапқа жыйнап қорған салдырыуы, қызларға әскерий ислерди үйретіуі, Аллаярдың шопаны Шалабайдың Гүлайымға ашық болыуы, ең кейнінде олардың ушырасыуы, қалмақ ханы Елексанның Саркопты шабыуы, таланған елди қутқарыу ушын Гүлайымның Қыран менен басқыншы ханларға қарсы гүреси, шабылған елдин азат болыуы, Гүлайымның, Қыранның, Ертуұғанның, Гүлайымның батыр қызларының қақарманлық ислериниң сүүретлениуі Қыяс жырау вариантының тийкарғы мазмунын қурап турады. Жоқарыдағы сөз етилген детальлардың, эпизодлардың, ұақыялардың хәммесинде Қыяс жыраудың жеке өзіне тән, басқаларға усамайтуғын сүүретлеу усылы орын алған. Әлбетте, сүүретлеуде қарақалпақ дәстанларында текирарлаулар жиі ушырасып отырады. Бул дәстандағы болатуғын тәбиййи қубылыс Мысалы, қақарманның образын бериуде, жол сапары ма, урыс па, жекпе-жек пе, той-тамаша ма, ат шабыс па, қайғы ма, оларды сөз еткенде жиі текирарланып отыратуғын көркем сүүретлеулер болады. Булар хәр бир жырауда, олардың шеберлигине байланысly хәр қыйлы бериледи. Дәстан сөзлери қатып қалған бир схема емес, оларды хәр бир жырау өзіннің дөретиушлик уқыбына қарай хәр қыйлы дәрежеде береді. Бул дәстанларды атқарыудағы заңдылық. Жыраулар өзлериниң дөретиушлик, атқарыушылық уқыбы менен хәр қыйлы. Қақыйқат жетискен жырауларды үш түрге бөлиуге болады. Бириншиси, устанынан ядлағанын айтатуғынлар, екіншиси, азмаз шайырлығы бар,

үшіншиси, шайыр жыраулар. Бұндай жағдай белгилі дәрежеде бақсыларда да ушырасады. Қыяс жырау, Құрбанбай жырау, Есемурат жыраулар шайыр жыраулар еді. Қыяс жырау бұл мәселеде үлкен айрықшалыққа ие еді. Оның 1966-жылы Нөкісте «Қарақалпақстан» баспасында «Қобыз термелері» атлы қосықтар топыламы басылып шықты.

Сизін дыққатыңызға ұсынылып отырған Қыяс жыраудың «Қырық қыз» дәстаны оның қарақалпақ дәстаншылығына қосқан оғада үлкен үлесі болып есепланады. Онда жыраудың үлкен импровизаторлық күші, аса таланты, поэтикалық сөзге шеберлігі көрінеді.

Сонлықтан да ол дәстанның ақырында «Қырық қыз» дәстанын тамамлап мынадай сөзлерді келтіреді:

Өмірлік талабы,
Қосықтың жолын барлаған,
Қырық бес жыллық өмірін,
Қосық ушын арнаған,
Қарақалпақты аралап,

Отыз алты жыл жырлаған,
Қарақалпақтың кең жайлауы.
Майлы балта қыпшақ санауы.
Қарақалпақтың жырауы,
Қыяс жырау торлаған...

Жыраулардың ишінде Қыяс жырауда «жырлаған» сөзінің орнына «торлаған» сөзі іспеттеледі. Бұл сөздің өзінен жыраудың үлкен дәретиушілік уқыбы сезіліп тұрады. Хақыйқатында Қыяс жырау өзінің бай фольклорлық мұрасы менен, әсіресе фольклорлық дәстандарды оғада шебер, толық, көркем атқаруы менен, соның менен бірге дәстандарға творчестволық қатнас жасауы менен ХХ ғасыр қарақалпақ жырауларының ишінде ең ұллыларынан биік еді. Ол бай эпикалық репертуары менен қарақалпақ халық поэзиясының байлығында хәм рауажланыуында гүмансыз ұллы орын иіелейді.

1993-жылы оның тууылғанына 90 жыл толады. Оның өшпес естелігіне арнап «Қырық қыз» дәстанының ол жырлаған хәм торлаған жаңа варианты баспаға жиберіліп отыр.

Қабыл Мақсетов

*Өзбекстан хәм Қарақалпақстанға
хызмет көрсеткен илим ғайраткері,
Мәмлекетлик Бердақ сыйлығының
лауреаты, филология илимдериниң
докторы, профессор.*

Ертеде, әйіем заманда,
Халық езилген табанда,
Түп бабамыз оспанда,
Аз ноғайлы елинде
Алымханның сорамында,
Жаңадәрәя бойында,
Саркон деген қалада,
Қарғалы деген салада,
Жер теңселткен салтанаты,
Бәршеге машхурдур аты,
Дүньяға түскен лақабы,
Ауыспайды басқаға,
Бир өзине биржабы,
Алға қарап өрбиген,
Күннен-күнге ығбалы,
Бес мың жылқы, он мың қой,
Оннан да бетер байымақ,
Мақсет пенен талабы.
Төрт түлігі сай болған,
Он мың танап жер ийелеп,
Бир өзі зорға жай болған,
Жаңадәрәя бойында,
Қарғалы деген сайында,
Буұрабай деген бай болған.
Еситкенлер тутты атын.
Қойдай айдап жақын-жатын.
Талқан етип ели-халқын
Шашып гүмис пенен алтын,
Аты шыққан арыұлардан,
Сайлап алды алты қатын.
Терең сайларға бойлады,
Ат шалты той тойлады,
Қәр түрлі мақсет ойлады,
Үйінен адам тоймады,

Алты қатын алса да,
Алпыс жасы болғанша,
Бир тырнағы болмады.
Белин қайыс менен буұды,
Қәхәриннен ылай суұ тынды,
Алпыс жасы толғанда,
Байдың киши хаялы.
Тан қалғандай бир қыз туұды..
Кеули аламды шолмады,
Иши қуұанышқа толмады,
Ядынан дәрти қалмады,
Кеуил бөлип қызына,
Перзент деп есапқа алмалы.
Көргеннің кеули толғандай..
Таңда толған шолпандай,
Көзін түссе көзине,
Ядына қәр ис салғандай,
Пешенесін көргеннің,
Кеуил бөлип қарасан,
Шебер уста соққандай.
Қаранғы үйде отырса,
Жүзлери шам жанғандай,
Қолың тийсе қолына,
Ышқы жанын алғандай,
Қарсыласып гәплескен,
«Сол» деп дарбадар болғандай;
Еки ауыз гәплескенге,
Алты ай азық болғандай,
Тоты көзлі, бадам қабақ,
Кең қушақлы ақ тамақ,
Қыпша белли жупқа додақ,
Қыналы бармақ, жез тырнақ,
Ұзын бойлы, кең қушақ,
Шийрин зибан, сөзи жумсақ..

Жауырынлары қақпақтай,
Бұрымлары тоқпақтай,
Аузы сулыу оймақтай,
Жұқа ерни қаймақтай,
Еки анардың арасы,
Қалың қарда жигитлер,
Тоты жүрген соқпақтай,
Түр бейнесі толған айдын,
Таң қалғандай қыз болды,
Он алты жасына толды,
Атын айтсам Гүлайым,
Көрген жанның кеулі толды,
Жүзин көрген ашық болды,
Душпанның гүлі солды,
Бахыт құс басына қонды,
Мақсети алдына дөңди,
Не қынырлар назына көңди,
Жети жұртқа данқы толды,
Он сегізге шыққанда,

Сол тариха қыз болды.
Кеулі батыр жүде аңлы,
Көргенлердің иши дағлы,
Түп атасын сорасаң Қанлы,
Күлип айтқан сөзлеріне,
Не жигитлер он күн бағлы,
Бет алдына нәзер салсаң,
Аға Жүгинис пери яңлы,
Уллы-уллы мерекеде,
Сөз сөйлейді үстиханлы,
Бұрында бір көрмегенлер,
Қарсыласса естен танды,
Не жигитлер жолында бенде,
Не тилесе сол қабылды,
Нени десе дүньяда,
Истеген ұәжи табылды,
Он сәккиз жасқа толғанда,
Дүньяға түсти дабылы.

Хеш нышан таппады бергендей қолды,
Талқан етип қармалады оң-солды,
Гүлайымның мақсет пенен талабы,
Халайыққа табыу ұшын кен жолды.

Излеп жылағанның намыс пен арын,
Табалмады тай келгендей қатарын,
Кеше күндіз азатлық деп ат шапты,
Қулатпақ мақсети ханлардың тағын.

Хұрлерге ылайық қыйылған қасы,
Гүлтеленген сәккиз пилтели шашы,
Тастай қамал қараңғыда қалғанда,
Сәуле шашар жүзлеринин шоласы.

Бақасы табылмас өлшеуіге теңге,
Излесең таптырмас қастаға емге,
Он бес жигит ашық болып сыртынан,
Жүзин көре алмай атына бенде.

Дүньяға келген жоқ онындай нашар,
Жамалына көзі түскен бир жасар,

Бир қанша жигитлер жолын аңлады,
Қарсыласып болғайман деп бир дуушар

Дийдары түскеннің ақылын алғандай,
Көргенде әрмансыз мийрің қанғандай,
Қаранғыда қарсыласып дус келсен,
Жақты берер танда тууған шолпандай.

Гәплессен қалмайды зәрре әрманын,
Дийдарлассан ерксіз ерийди жаның,
Көкирегінде зәрре әрман қалмайды,
Жарасығы беш күн ләңнй дүньяның.

Ияжи додақ асыныпты мойнына,
Жупты болған сирә қанбас ойнына,
Қардар болып нешше байдың баласы,
Гүлайым деп делбе болды жолында.

Гүлайым болғайсан сәуерлик ярым,
Жолында таланды ашия барым,
Қол алысып бирге жолдас болғанның,
Тасты кесті сөзі менен абыройы.

Патша, ханнан кем емес,
Ойы, пәми, ақылы,
Даңқын алла көтерип,
Жорғадан бетер шабылды,
Ашық болып бир қанша,
Тәуекел сырттан табылды,
Жүзин көрген жигитлер,
Жүйрик аттай қамылды,
Еситкенлер дабылын,
Кеўлине жүдә жақынды,
Не бир есер жигитлер,
Бир көргеним олжа деп,
Жасырынып жолын аңлады,
Не бир ханлар даңқына,
Интизар болып сағынды,
Сиясатлап Гүлайым,
Қызыл-жасыл тағынды.
Жетти инақ болды қардар,
Айтыспақшы нешше сәрдар,
Еки аяқлы демесен,

Адамзаттан шыққан жауұхар,
Хаслы адам демесен,
Жүзлери дүр, көзи гәуұхар,
Дабылы журтқа таралып,
Көргенди етти нәўбәхәр,
Гәуұхардай көзи жайнаған,
Бул дүньяға келген жан,
Хеш ким ондай болмаған,
Жаңлыға сыр билдирмей,
Теңин тауып ойнаған.
Патша менен ханыңды,
Нйттен бетер хорлаған,
Қарсыласып сөз айтса,
Мәлелли жууап торлаған,
Жүзин көрген анықлап,
Дийдарына тоймаған,
Кабыл етип тилегин,
Қырық шилтенлер қоллаған..
Ашық болып не ханлар,
Атына қағаз жоллаған.

Атын айтып зарлаған,
Майдандағы көп ладан,
Тартыуына жолықты,
Нешше талай онбаған,
Аты шыққан менменлер,
Сыртынан тәмедар болған,
Нешше саяқ-сандырақ,
Ашықлығын қоймаған,
Жалынса да не жигит,
Туұры нәзер салмаған,
Жүзин көрген нешшелер,
Изинен сирә қалмаған,
Жетер-жетпес жолында,
Өз басын өзи жалмаған,
Хеш бендеден жасқанып,
Душпан тилин алмаған,
Атақлы байдың баллары,
Жолына адам арнаған,
«Сөзи болғай қуғаныш» деп
Жаушының аузын барлаған,
«Яр қылғайман соны» деп,
Яратқан деп зарлаған,
Ырас сөзди қуұатлап,
Сөйлемейди бир ялған,
Еки ауыз сөйлескен,
Он күн жүрсе жалмаған,
Қарсыласып сөз айтса,
Қанжардан бетер қарнаған.
Барлық адамгерлигин,
Аш-арық ушын арнаған,
Патша, ханның хәмирине,
Нар түйедей жараған,
Жылаған жас қызларға,
Он көз бенен қараған,
Менмен менен бузықты,
Айдатпақшы арадан,
Тумлы-тұсқа ат шауып,
Аштың халын сораған.
Аш-арықтың қызларын,
Зулымлардан қорғаған.
«Бар болсаң кел қасыма,
Азатлыққа талабан»,
Дағазалап сол сөзди,

Қалаға жар салдырған,
Орын алды лақабы,
Ялғаншы пәний дүньядан.
Ата тилин алмады,
Сөзине құлақ салмады,
Жалынса да зар жылап,
Хызметине бармады,—
Қастын тигип байларға,
Билгеннен қалмады,
Патша менен байлардың,
Сөз бенен ишин қарнады.
Шуғылларға ермеди,
Денесия күш кернеди,
Қисиге еркин бермеди,
Ханды көзге илмеди,
Аталығын, найыбын,
Шопан шелли көрмеді.
Азатлықтың жолында,
Жан-жаққа қолын сермеди.
Сондай болып Гүлайым,
Толды он тоғыз жасына,
Хәуес болды жети хан,
Оның қауазасына,
Жанын құрбан етеди,
Нешше хан соның қастына,
Соны анлап Гүлайым,
Сауда түсти басына,
Шуғыл сөзге ермеди,
Мәрт болды қыз жасынан.
Тен келе алмады хеш бир жан
Ақыл өлшеу тасына,
Ашық болды не жигит,
Келе алмады қасына,
Тауда-таста тоқтамас,
Мәрт болды қыз жасынан,
Жақты түсти аламға,
Жүзде гәуһар шоласына.
Тереннен шыққан қундыздай,
Ерте туып, кеш батқан,
Өмири зая жулдыздай,
Хеш заманда келмеген,
Ойлап көрсең сол қыздай,
Ушырасса боранға,

Шапахаты балқытып,
Алып шығар тоңғызбай,
Күлип айтқан сөзлери,
Салыстырсаң он қыздай,
Саулатыны көрген жан,
Нешше ғарры болса да,
Тегін қалмас бір қызбай,
Бет алдының ажары,
Мысал онтөртлік айдай,
Сол тариха Гүлайым,
Беллери қайысқан жайдай,
Гүлайым арыу атанды,
Жүзине адам қаратпай,
Жан-жағына көз салды,
Қатар-қурбыны жаратпай,
Түрлі ақыл ойлады,
Бір күн парахат жатпай,
Дабылы әлемді жайлады,
Белине қамар байлады,
Зығырданы қайнады,

Ашық болып сыртынан,
Хан, инақ тисин қайрады..
Хабарланды Гүлайым қыз,
Олардың сырын аңлады,
Толтырды жигирма жасты,
Лақабы әлемге асты,
Көрген жанды сусы басты,
Хан, патшаны көзге илмей,
Кеули дәр्याдай тасты,
Ашық болып жигитлер,
Баталмай арыдан қашты,
Белине қамар орады,
Жауған қардай борады,
Қарсы турған нешшеге,
Құрт ойынын салады,
Атасын шақырып,
Гүлайымдай перийзат,
Ықтыярын сорады,
Гүлайымдай перийзат,
Не деп гүррин урады.

Мен жылайман бір қудайға зар-зар,
Байқап көрсем алды-артымда заман тар,
Қызыңа талабан халықтың бәрі,
Таланға түсермен деген қәупим бар.

Ат көтермес адамгерлік нышаным,
Ғапыллықта ишке толар пушманым,
Ерте баста ата алдын алмасаң,
Алдымда көп аузын ашқан душпаным.

Нәзер ет атажан кеулимде шерге,
Тил тийдирме ата мен гүнакерге,
Қызыңызда батырлықтан нышан бар,
Малға қызып, сен мени байға берме.

Ишимде кетпесин толы намыс-ар,
Құндағымда еренлер еткенді назар,
Ата мени малға сатып хорлама,
Жеделленсем Қап тауындай күшнім бар.

Малға сатып мени гүнакар болма,
Атам болсаң еркимді бер қолыма,

Тилегимди қабыл етін жан ата,
Бір ғайрат салайын азатлық жолға.

Келтирмегил ата намыс-арымды,
Қырқ шилтен қоллады кәспи-кәрімди,
Халқым үшін бір ғайратым саламан,
Өзіме бер ата ықтыарымды.

Сауыт кийип, белге садақ байласам,
Шәмен болып халық ишінде сайрасам,
Таң қалғандай тулпар минип астыма,
Халықтың жауын дүркіретип айдасам.

Ұайранлап талқанласам жердің алабын,
Дүркіретип айдап халықтың жауларын,
Қыйын жерде ханлар менен қарысып,
Жау жеңгеймен мақсет пенен талабым.

Қәтелескен жерім болса қайтайын,
Қуғаныш гүзарын мен молайтайын,
Қыйын жерден жаушы келсе қызына,
Хабар бер қалыңын өзім айтайын.

Ядына соны салайын.
Жолында қорған болайын,
Екинши бір мақсетім,
Атажан сеннен сорайын.
Кетпесін қолдан намыс-ар,
Батырлық бизін белли кәр,
Аңдайсыз ба жан ата,
Қызына жеті журт қардар.
Бириншиден, тилегім,
Қызына қарыу-жарақ дәркар,
Жолым ұзақ, мәнзил жырақ,
Қарсы жау етпесін қарап.
Күн шағылысқан кескир қырақ.
Лақабыма ылайықлы,
Әнжамлап бер қарыу-жарақ,
Ылайықлы сарыжайға,
Қарсы жаудан қорғанарға,
Батырлардың шын әсбабы,
Керек шарайна тулыға.
Сөзімнен шықпасам ялған,

Батырлық ертеден қалған,
Қыйын жерге қорғанарға,
Бизге дәркар беллик қалқан.
Сол болмаса жүдә қәуип,
Қарсыласар қайтпай шауып,
Қаусырмалы сәккиз бәнтли,
Тапып бер бадана сауыт,
Хазарынан қолың талмас,
Дарыған жерде жан қалмас,
Қызыңызға жүдә дәркар,
Тутқасы дәннан ақ алмас.
Қорғанар қыйынлық жайда,
Излесем дәрегі қайда,
Жүдә дәркар қызыңызға,
Уңғысы пәрең ақ найза.
Көп тутынған батыр Қамбар.
Қушақласса белли қандар,
Қолай келсе шалыспаға,
Керек қарға тилли қанжар,
Халайық үшін сиясат,

Әллейди мәртебенди зыят,
Жау қуралға ылайықлы,
Тауып берсең бер жүйрик ат.
Аламды шалқып орайын,
Айтқанлар белли ураным,
Әижамлап берсең соларды,
Атажан сеннен мұрадым.

Жасырмай айтайын ата
ауғалым,
Атажан қызыңның тилегін
алын.
Қулақ салың қызыңыздың
сөзіне:
Үшінші тилегім және
аауалым.

Жүдә қыйын көрсем алдымды барлап,
Душпанды жығарман сөз бенен қарнап,
Қорған қылып, Сарытаудай атауға,
Қала салдырып бер атыма арнап.

Хәр бир журттан шебер уста алдырсам.
Душпанымның ишын отқа жандырсам,
Қорған етип Қара таудың бауырын,
Атыма ылайық қала салдырсам.

Дәрұазасын арайыслап салдырсам,
Алдына айтыұлы тулпар байласам,
Атыма ылайық қала салдырып,
Еркин жасап, түрлі ойын ойнасам.

Көмек берсең қайтарғандай мен жауды,
Ықлас еттим дүнья гезіп жайлауды,
Ата сеннен бир әрмансыз болайын.
Бағыш етсең Саркоп деген атауды.

Мақсетімди айттым атым Гүлайым,
Сүйген досларымның басын қурайын,
Қызыңның атына қала салдырсаң,
Атажан елимди жаудан қорғайын.

Мына сөзди еситип,
Буұрабайдай атасы,
Не болғанын билмеди,
Буұырқанып, буұсаып,
Денесін ашыу кернеди,
Оттай жайнап көзлери.
Тынып жерди көрмеди.
Ащыу қаппап денесін,
Ақылға жол бермеди,

Өзин өзи баса алмай,
Арақ-арақ терледі,
Перзентинің сөзіне,
Кеуіл бөліп ермеди,
Гүлғайымның сөзлери,
Қулағына кирмеди.
Аш жолбарыстай ақырып,
Буұрабай турып сөйледі.
Тарийхта жоқ сөз айтып,

Басыма салдың уғайым,
Ырас болса сөзлерің,
Қайғы салды-ау қудайым.
Жағаласып айқасып,
Алдың атаңның айын,
Туұмай кеткир, теріс туұғыр,
Салдың дүньяның ғайын,
Ырас болса сол сөзің,
Кетти менің қолайым,
Сөзлеріңнің салмағы,
Жаман батты Гүлайым.
Тилим, аузым болғай тасқа,
Жалғыз едің шырағым,
Тайын болғай үлес пайын.
Ойлап ақыл тапқанбекен,
Ойлап мылтық атқанбекен,
Талап қылып алыс жолға,
Ол заманнан бұл заманға,
Нашар атлар шапқанбекен.
Қанатлы менен қағысып,
Туяқлы менен тарысып,
Ханлар менен қарсыласып,
Қатын дәлил айтқанбекен.
Халайық сөзіне ауып,
Қурал найза ақыл тауып,
Халықтың абыройын жауып,
Қатын жау қайтарғанбекен.
Кеуіл жиберме ондайға,
Динди бузып шаппа айға,
Халық ишинде ермек болып,
Шерменде болма қудайға.
Бұл дүньяға келип ем,
Мүтәж қылды зүриятқа,
Мендей әріп атаңды,
Салдың ғаулап жанған отқа,
Толы журтты күлдирип,
Қалдырар болдың уятқа,
Туұмай кеткир, перзентим,
Тоқсан туұар маң әперип,
Жеткермедің муратқа.
Кеулине жаман ой алма,
Халыққа шерменде болма,
Шайтанның соқпағына салып.

Атанды дозаққа салма.
Мына сөзді еситип,
Гүлайымдай перийзат,
Қәхәрленип сөйлейди,
Сазан балықтай туұлап,
Ұаслы нашар демесан,
Ақылы бар мыннан зыят,
Атасына ақырды,
Қуйқа түклері жуұлап,
Ондай сөзді сөйлемө,
Ол сөзлерін қатты уят,
Анламайсан бағынды,
Табылмас мендей зүрият,
Өссе менің абыройым,
Солды мақсетлі мурат,
Қарғаса қудай бендесін,
Дүньядан өтер биймурат.
Арқасында қызыңның,
Қарсы жауыңды қыйрат,
Изине еріп қызыңның,
Дүньяда мақсетинди орнат,
Сөз мәнісін тексерип,
Барлық мағызын қурап,
Сауалым бар сораيمان,
Мәнісін тауып бер жууап:
Төрт тәрәпке бақлап қарап,
Мерекеде ишип шарап,
Китап мәселеден сорап,
Сөзге құлақ салмадың ба?
Хабар сезбей хеш парықтан,
Хал сорамай аш-арықтан,
Жол-жоба көріп тарийхтан.
Өткенлерди анбадың ба?
Әдалатлы журты абад,
Тегін еткен қантыу-набат,
Самның қызы Тәрмар набат,
Халыққа қорған болмады ма?
Мысырды сорап Балхия,
Китап айтқан Шахрухия,
Теңге қарып Анафия,
Аты машқұл болмады ма?
Қарсылық қылған хан, патша,
Ғайрат салды елге қанша,

Ат шауып өтті Айпарша,
Халыққа машқул болмады ма?
Жер жүзине аты мәлім,
Иешше ханға берген тәлім.
Күрт сорап Төребек ханум,
Халыққа мәлім болмады ма?
Алға басып талабым,
Қарсыға тийгей тоқпағым,
Қызыр баба жылаулап,
Ашылғайсан соқпағым.
Жарамас сөзлерди айтып,
Байлама ата бағымды,
Ашыұымды келтиріп,
Аштырма сөз булағымды.
Жақпайтуғын сөз айтып,
Сарсылдырма қулағымды,
Жылауыма асылып,
Тойтармаңыз шабытымды,
Қайғы-ғамды ылақтыр,
Тайынла алтын тағымды,
Пәтия бер қызына,
Көрин қара—арымды,
Әрманым жоқ ат шауып,
Өткерсем жигит шағымды,
Жылауыма асылып,
Өсирме кеуіл дағымды,
Қара шалып бағыма,
Бийкар өткерме уағымды.
Қызыңызға таярла,
Жүйрик тулпар атынды
Жақпайтуғын сөз айтып,
Қайтармаңыз пәтимди,
Ойлап көрсен атажан,
Мен көзінде қырағынды,
Узақ жолға шаппаға,
Шаршамас пырағынды,
Исимди шебине таулап,
Қырсықтырма талабымды.
Қызым дийип кеуіл берсен,
Таярла ат-жарағымды,
Алқысса оны еситип,
Буұрабай деген байыңыз,
Әксип-әксип жылады,

Не болғанын биле алмай,
Көзде жасын булады,
Бай дәлилден утылып.
Ақша жүзи солады,
Сөз айтыуға бата алмай.
Иши дәртке толады,
Онда-мунда теңселип,
Ақылы: хайран болады,
Қызына қарап Буұрабай,
Мынадай етип толғады:

Ашылған гүлдей солайын,
Жалынсам да зар жылап,
Таптырмадың қолайын,
Қабыл алдым сөзіңди,
Жалғыз қызым Гүлайым.
Ықтыярым сеники,
Хәмирияң қайыл болайын.
Ақылым болды мениң лал,
Көп екен сенде қыйлы қал,
Әрманымды мен айтайын,
Сөзлеріме қулақ сал.
Қара тауды жайлаған,
Тоғыз түлік мал айдаған,
Мыңнан тулпар байлаған,
Лақабым халықты жайлаған,
Мен атақлы бай едим,
Не керегім табылған,
Төрт түлігім сай едим,
Ежеспеге келгенде,
Мың қисиге тай едим,
Қастым тиккен жеріме,
Жүдә пейли тар едим,
Қарсыласқан жеріме,
Қайтпайтуғын нар едим,
Бір тырнақтың жоғынан,
Қара думан ғай едим,

Қыз да болсан қууатым,
Саған кеулім жай едим,
Тилек тилеп жақын-жатым,
Қап тауындай еді пәтим,

Бир тырнаққа жетпейди,
Атан тулып алтыным,
Бир тырнаққа нийетлеп,
Алып едим алты қатын,
Тилегім қабыл болмады,

Қылған исим онбады,
Алты арыу қушақлап,
Алпыс жасым толғанша,
Бир нышаным болмады.

Дәулеті ығбалыма қарап,
Бир құдадан перзент сорап,
Батыр балам болар деп,
Жыйнаған едим жау-жарақ.

Қууаныш кеулим аттай
шауып,
Жақсы нийет мақсет тауып,
Батыр уллы боларман деп,
Тоқыттым бадана сауыт.

Егиз зәлел менен пайда,
Алтын, гүмис көпдур байда,
Жақсылықты ядыма алып,
Соқтырдым перани найза.

Арнап соқтырдым алтын ер,
Түрин көргенлер тулпар дер,
Батыр балам минер деп,
Еки мың жылқыдан таңлап,
Бақтырдым сууһсар Қарагер,

Мақсет пенен бағышлап,
Сыншылларға таптырдым,
Алтын-гүмис шаптырдым,
Узақ жолға талмасын деп,
Жылында алты ай қәстерлер,
Мүженеге бақтырдым.
Көзленер деп күтинип,
Қасасыл дууа тақтырдым,
Көрсетпедим жақын-жатқа,
Мақсет пенен бақтырып,

Жетирдим он еки жасқа,
Ул тууар деп бағып ем,
Жете алмадым муратқа,
Барлығына ийе бол,
Жеткерер сени мақсетке,
Атанын малы мийрасты,
Ізінде қалған зүриятқа,
Көргенде кеулим тасарым,
Барғанда есик ашарым,
Ат абзалына ийе бол,
Улдан зыят қайсарым,
Шепке кеткен исимди,
Айналдырдың онына,
Ашиямды тапсырдым,
Шырағым, өз қолыңа.
Қутлы болсын, шырағым,
Бес құрал менен Қарагер,
Бағышладым жолыңа.

Тәселле берип өзине,
Жас толып еки көзине,
Саркоптан қала салыуға,
Керек затларын алыуға,
Буурабайдай байыңыз,
Урықсат қылды қызына,
Алтыннан болсын тарағың,
Дәрманым сенсең қарағым.
Бағышладым жолыңа,
Бес құрал менен жарағың.

Ырас болса айтқанның,
Алла берсин дадымды,
Усы болса шабысын,
Жаман көрдім пәтинди,
Жылауында қарысын,
Мин Қарагер атыңды,
Жақын болсын узақ қыя,
Меңхетин болмағай зая,
Қол көтерип атасы,
Қызына берди пәтия:

Мен жолыңа аямай,
Бәтші еттим барымды,

Ашық болсын талайың,
Душпаннан ал арынды,
Қысым саған урықсат,
Ніле мақсет көрінді.
Салқына мақсетің орнат,
Жау құралын асынып,
Астына мин жүйрик ат,
Саркоптан қала салыуға,
Қызына етті урықсат.
Алқысса, сонда Гүлайым,
Қолан шашын түйеді.
Надана көзлі ақ сауыт,
Оң ийнінен кийеді,
Көкіректің ақлығы,
Қызына дуға тийеді,
Қаршығадай қарынып,
Атқа қарғып минеді,
Азап келін қол талмас,
Дарыған жерде жан қалмас,
Алмасты белге иледі,
Аттың басын оңғарып,
Гүлайымдай перийзат,
Алдына қарай дөнеди.
Қара тауды жағалап,
Баса қонған ел еді,
Гүлайымның жеделін,
Барлық халқы биледі,
Гүлайымдай перийзат,
Өз күшине сенеді,
Айдағанда Қарагер,
Қустай көкке енеді,
Бир нешелер қуғанып,
Бир қаншалар күледі.
Қайғы етпей дүнья-малдан,
Белли рухсатын алған,
Қарагер атын ойнатып,
Гүлайымдай перийзат,
Елатын етті тас-талқан.
Шуғыл сөзге ермеди,
Атасына ерк бермеди,
Аш жолбарыстай шабынып,
Денесін күш кернеді,
Атағынан сескенип,

Ханды көзге илмеди.
Жүзбасы менен наныбың,
Шопанындай көрмеди.
Азатлыққа жол ізлеп,
Тил менен қылыш сермеди.
Душпанның тилин алмады,
Сөзине қулақ салмады.
Жалынса да не беглер,
Хызметине бармады,
Ерси-ерси ис қылып,
Билгеннен қалмады,
Сардарлардың жүрегін
Өткір көз бенен қармады.
Азатлықтың жолына,
Барлық күшін арнады.
Хат жоллады биразға,
Пикири алысқан сазға,
Мақсетлеп жағымлы жазға,
Сатылған қызлар келін деп,
Салды халыққа дағаза.

Бир қыялды ойлады,
Батырға өзін сайлады,
Белине садақ байлады,
Қылыпға өзін жайлады,
Ақыл беріп жарлыға,
Бұлбилдей тили сайрады,
Қырын қарап бәрхама,
Ханға тисін қайрады,
Аты шыққан қызды сорап,
Еллерді тинтип барлады.
Шыбын жанын қыйнады,
Жас қызларды нәсиятлап,
Қызыл тилин тыймады,
Халлас урып жүрегі,
Қанасына сыймады.
Жансыз жоллап халықтан,
Малға ерксіз сатылған,
Айы мезгілсіз батқан,
Әрманлы қызды жыйнады.
Сатылған қызлар құралып,
Әтирапына сыймады.
Ат шапқан майдан тақыры,

Өсек айтып лап урды.
Дәртлі болсаң кел деңип,
Қапталына шақырды.
Белине садақ орады,
Жауған қардай борады.
Тай келгендей өзине,
Қырық қыздың басын құрады
Сарыжайын онлады,
Азатлық заманды жоқлады,
Аш-арықтың балларын,
Әтирапына толады,
Қыйынға өзін арнады,
Байлардың бетін тырнады.
Ханды көрсе қырылап,
Ықлас пенен ат салып,
Аштың жырын жырлады.
Ықлас пенен тақ турды,
Тум-тусқа атты шаптырды,
Не әрманлы қызларды,
Жоқ жеринен таптырды,
Қарагер аты астында,
Қоныраулы найза дөстинде,
Әйне жигирма жасында,
Басына еркі жетпеген,
Қырық қыз келді қасына.
Байдың өкпесін басады,
Талқан етип елатын,
Қырық қыздың басын қосады
Азатлықтың жолы деп,
Гүлайым қайнап йошады.
Ханлар менен қас болып,
Жылаған менен дос болып,
Түрлі ақыл табады,
Гүлайым сулыұ бас болып.
Қара шашын тарады,
Қырық қызын ертип Гүлайым,
Сары атауға барады.
Не тамаша жумысқа,
Қызлардың бети қарады.
Киристи жедел қарыуға,
Абат болды қаласы,
Сулыұ менен арыуға,
Мақсет қылды Гүлайым,

Сары атаудың сойына,
Атына қала салуға,
Халықты хабарландырды,
Адам арнап халықтан,
Шебер уста алдырды,
Атын атап «Қырық қыз» деп,
Гүлайымдай перийзат,
Атына қала салдырды.
Көргенди қайыл қалдырды,
Душпанның ишин жандырды.
Айтқанына көнбеген,
Нешшени естен тандырды,
Шийрин жанын қыйнады,
Жылаған көрсе сыйлады.
Халық ишинде атақлы,
Уста қоймай жыйнады.
Басын жыйнап устаның,
Гүлайым хызмет буйырды.
Қырық қызына бас болып,
Зәребесін үйірди.
Пақшаларын оймалап,
Ақ шойыннан құйдырды.
Тас гербиш пенен лалыны,
Қырман менен үйдирди.
Басын құрап қырық қызды,
ДәлиLINE турғызды.
Өрнек болып халыққа,
Көрмегенин көргизди,
Тамашалы жол баслап,
Тәртибине жүргизди,
Бенде болған қызларға,
Шадлы дәуран сүргизди.
Қаласының қорғанын,
Он аршыннан ойғызды,
Абат болсын аш-арық деп,
Топарлап мал сойғызды,
Гүлайым сәрдар бас болып,
Сапасын истия жүргизди.
Сиясатлап көргенди,
Жумысын алға ендирди.
Қыңыр менен бузықты,
Маман қылып көндирди,
Талқан етип үстинде,

драгер атын желгизди,
Қаруазаның жақлауын,
Нып полаттан қуйғызды,
Миңдайшасын оймалап,
Арұерт тастан қойғызды.
Үийиклиги жүз аршын,
Шақшалары жети аршын,
Ас гербиштен өргизди,
Он мың адам жай болар,
Иргесин кеннен құрғызды,
Сары атау деген даладан,
«Қырық қыз» деп қала
турғызды.

Қарғалығын қанатлап,
Жуп шам-шырақ қойғызды,
Келбети оның сонындай,
Таң қалдырды көрген көзди,
«Қырық қыз» деп оның
лақабын,

Алдына сәне қойғызды,
Кемис жерин, қетесін,
Арайыслап жонғызды,
Гүлайым деп алдына,
Алтыннан атын ойғызды.
Төрт қаддине қаланың,
Өткөншекті құрғызды.

Алқысса атасы Буұрабай,
Сексенге шығып қарыды,
Жасы жетти қарыды,
Аттың жалын таллап өрди,
Боз орданың артын түрди,
Сәрсенби күни сәхәрде,
Жатыр еди ордада,
Бир әжайып түс көрди,

Түсинен қатты сескенди,
Ядынан сирә қалмады.
Қариялардың басын қурап
айтыуға,

Ғеш бир батылы бармады.
Көрген түсинің бағдары,
Иши-бауырын қарнады.

Тәуекел қызын шақырып,
Көрген түсин баянлап,
Атасы турып толғады:

Атымның басын тартайын,
Қәтеге кетсем қайтайын,
Әрман, шерим молайтайын,
Айып көрме перзентим,
Түсімди саған айтайын:

Тереннен алып ойлайын,
Душпан алар ма қолайын,
Әжептәуір түс көрдим.
Қулағын салың Гүлайым.
Солмекен әзелде қәуіл,
Әйне сәске ұағында.
Қублада ести бир дауыл,
Елимди тегис қыйратты,
От тийгендей болды ауыл.
Бул не болар жалғызым.

Тенселдирди қара жерди,
Оған дуушар қылмағай,
Халық әйлеген гүнакарды.
Тенселдирди аяғым,
Колымда бар тал таяғым,
Жүр екенмен мал қайтарып,
Қарсылап шықты алдымнан.
Бауыры шубар ала шер,
Айбат шегип ақырды.
Жүрген жерим тақырды,
Кашыуға имқан болмады,
Қақ басымнан жалмады,
Бул не болар, жалғызым?
Қатары питкен ақ сөкит,
Шабынып жап-жаққа өтип,
Түр екенмен абайсыз.
Ғайыптан келди аш бүркіт,
Тайдырмады табаным,
Бермеді занғар хамалым,
Асылсам күшим жетпеди,
Өтті басымнан заманым,
Бул не болар жалғызым?

Жаздың сары күні екен,
Миндим Қара жалымды,
Қақ жарып қыя қалынды,
Аралап көлде жүр едим,
Тоғыз түлік малымды,
Тилеги жәнжел менен урыс,
Қанаты желлі кеулі хош,
Сарқып келди қубладан,
Қанаты қулаш Қара құс,
Айбынбастан нәзер салды,
Қаст әйледі шыбын жанды,
Айқассам күшим жетпеді,
Ерксіз төкті қызыл қанды,
Қақ басымнан пәнже ұрды,
Қыямет базарын құрды,
Жалынсам тилим алмады,
Геудемнен басып омырды,

Бұл не болар жалғызым?

Гүмбирлесіп дағы-дашы,
Мысал көзі жанған паныс,
Арба көкірек билек арыс,
Қарсы алдымнан дус келді
Құтқармады бір аш жолбарыс
Мүшкіл болды мениң халым
Улы-шуу болды қара малым
Айқассам күшим жетпеді,
Елді ұайран етті залым,
Бұл не болар, жалғызым?
Өтті басымнан заманым,
Түсті қараңғы думаным,
Қараңғыда туншығып,
Көрінді елим бийгүман,
Бұл не болар, жалғызым?

Алқысса бұл сөзді еситіп Гүлайым
атасына алдында болажақ ислерді айтып,
алдын болжап, бір қаншасын арнап, атасына
қарап не айтады екен толғап:

Халық әйлеген болғай ата сизге яр,
Қызыңыздың жеті журтқа даңқы бар,
Ақыбети не боларын билмеймен,
Небир душпанларым сыртымнан қардар.

Хеш бир жерге сөзі өтпейді қаллаш,
Бир нешшениң сыртымыздан бағры даш,
Билмей турман ақыр жағын не болур,
Қызың ушын ҳәрким сыртыңнан талас.

Дабылын ҳәр жаққа түскен сиз байсыз,
Ойласаң душпанын есапсыз, сансыз,
Ойлап көрсең бурынғыдан қалған жол,
Қызы бардың басы болмас ғауғасыз.

Алдында көринді қайғылы заман,
Байланбағайдағы аққан бұл саған,
Ақыбети не боларын билмеймен,
Қызың ушын сансыз қалмақ таламан.

Ишиме сыймай тұр мениң пушманым,
Аңладым душпаным сырым ашқанын,
Ақыбеті не боларын билмеймен,
Ата, сениң досыңнан көп душпаның.

Аңламай турыпқан қарасын, арын,
Ашқай халық әйлеген қызынның бағын,
Үш жыл болды қалмақ бизге таламан,
Қызынды алыу мақсет пенен талабы.

Басы, аяғын жыйнап құрады басын,
Ғамлаып жыйнады урарлық тасын,
Таярланып бизің елге шабыуға,
Мәкан басты Аштарханның жағасын.

Күшин жыйнап алды-артыңнан орады,
Ауқалынды хәр бир жерден сорады,
Таярланып бизге Елексан қалмақ,
Күшин жәмлеп бәрі басын құрады.

Күшлері өркенлеп хәддинен асты,
Мусылман әуладың саулаты басты,
Жети жылдан бери құралын жыйнап,
Мақсет пенен мұрады қызында қасты

Бизің ушын тенде бағры көбалты,
Хеш бирден табылмай тұр себапты,
Шын мақсети бизің елді қыйратыу,
Елексан хан күни-түни ат шапты.

Көринеди қыйыры жоқ ала шаң,
Қызынның лақабы жетті жұртқа даң,
Еки жылдан сауаш майданы қызып,
Үстиниз болады үлкен топалан.

Сарлап ағар қызыл қанның дәрьясы,
Ойран болар дин мусылман қаласы,
Аш жолбарыс жалмаса сениң басыңды
Сарсанлыққа салар қалмақ патшасы.

Аққан сағанды байлағаны,
Елине жау айдағаны,
Арқаннан ескен қатты жел,
Қалмақ елинди жайлағаны.

Дауыл соғып қыйратса,
басшыларыңды өлтірсе,
Жаудан елин қыйрағаны,
Мал қайтарып жүргенде,

Қарсыласып шыққан ала шер,
Елександай залымның,
Сени ийтше талағаны,
Ойран етип залым шүршит,
Ғайыптан келген аш бүркіт,
Залым жаўдың айбаты,
Қууырылса заманың,
Басыңа түскен думаның,
Сансыз әскер талағаны,
Арадан өтер екі жыл,
Бұзылар тыныш жатқан ел.
Қубладан ескен қатты жел,
Қалмақлардың айбаты.

Сөзлерімнен шықпас ялған,
Басып тұрған сени салдар,
Кім өледі, кім қалады,
Билмеймен, жерінде сел болар.
Халықтың қаны.

Қайғыланба, атажан,
Ислей бер мақсетің кәрің,
Көриніп тұр саңлағы,
Душпан төгер намыс-арың,
Мен анладым жан ата,
Алдыңызда не боларың.
Тисің қайрап залым қалмақ,
Тартқан бір нешениң зарың.

Екі жылдан қалмақ келип,
Ойран етер мүлкі-малың,
Халық әйлеген оңғармаса,
Аңлап турман жолың тарың,
Арың кетпес душпаныңда,
Қууат берсе қара нарың,
Жолыңда қылыш шабарман
мен.

Бийзар әйлеп тәнде барың,
Ар жолыңда жаннан кешиу,
Мақсетім менен талабым,
Хаулықпаңыз, қорықпаңыз,
Сау болсын мендей сардарың
Қызың ушын хәр жерде,

Кепті сениң қандарың,
Түс—тұлқиниң боғы деген,
Сөзі бар ата-бабаның,
Жүрегіме түсірме,
Жаханның қайғы-салдарың,
Ядыңызға түсірмен,
Жаханның сууық хабарың,
Мен тегіслеп жол саларман,
Небір аспа бийік жарың,
Ғайрат етип бузарман,
Шар түспеген қалың-қарың,
Елді бұлдирип шуұлатқан.
Көрмегеймен мен қазарың.
Жаудан қайтып саспа жүрек
Көрерміз тағдир жазғаның.
Тыңламаспан ишалла,
Қарап мойның соғғаның,
Опат қылып сындырарман,
Таслаған илгір қармағың,
Хәр бір жерде сеземен,
Симсиклердің айғағың,
Бір айқасып көрсем деп,
Мұдам тиследім бармағым.
Яманның сырын ашайық,
Қәте жерің таслайық,
Енді сөзді досларың,
Гүлайымнан баслайың.
Жылағанды күлгизді,
Халқына дабыл таратты,
Жыйнатып қайтпас полатты.
Қорғаның тезден пйтсін деп,
Атасының малының,
Екі есесін жаратты,
Қаласына Гүлайым,
Көргенді ерксіз қаратты,
Халайықтың жолына,
Берді күшлі дараматты,
Халықтың тилегін тилеп,
Берді күшлер кәраматты,
Жөн билмеген наданлар,
Жапты бираз кәраматты,
Керегін халқы жыйдырды.
Шын дослығын билдирді,

Тайынлатып керегин,
Хәдден зыят үйдирди.
Күтинип душпанның ғайын,
Таярлап қуралы шайын,
Питкерип «Қырық қыз»

қаланы,

Жетти мақсетке Гүлайым.
Тайынды бәрше жақын жат,
Айтты қызларға рахмет,
Орынланып хәмри халқынан,
Тийди иске шарапат,
Қырық қызын ертип изине,
Гүлайым құрды салтанат,
Ойланyp исти ядынан,
Қаласының этирапынан,
Бағмаиларды жыйдырып,
Тарттырады қыяман,
Жәрдем берди хәр адам,
Гүл бақшаларға еккизди,
Таққа турып көп бағман
Гүл бақшалар көгерип,
Жетиледи ай-айдан.

Әне-мине дегенше,
Үш жыл өтти арадан,
Этирапы бағ болып,
Қаласы болды абадан.
Бағларының арасы,
Болды нешше сарайман,
Бағы-бақша жетилип,
Шәхәри толды мийұадан,
Не кереги табылып,
Тум-тустан бұлбил сайраған.
Бахыт қонып басына,
Абат болды кең майдан,
Ашылды бағдың лаласы,
Аллаға жетти наласы,
Не керегин табылып,
Атанды «Қырық қыз» қаласы.
Бөденелер сайрасып,
Күлисти халықтың баласы,
Ойлап тапқан Гүлайым,
Амзаттын данасы.
Ірғалысып мийұаның,

Аламға түсти шоласы,
Келди тумлы-тустан адам,
Қорқып қайтты нешше ладаң,
Атанып «Қырық қыз» қаласы,
Айтар болды ибадан.

Қырағылық етти жастан.
Аты жүйрик ушқан қустан,
Мийұа жыйып гүл ашылып,
«Қырық қыз» болды бағы-
бостан.

Ойын-күлки күнде базар,
Жәбри, зулым жоқ бийхазар,
Бұлбил қуслар сайраған,
Қаласы болды лалазар.

Тарттырып нешшеге зарын,
Қоллап гедейдің уранын,
Қырық қызына таярлады,
Аты әсбап, жау-қуралын,

Тум-тусқа бедеу байлады,
Батырлық қурал сайлады,
Тәртип берип қызларына,
Бағында ойын ойнады.

Қапалы кеудин хошлады,
Таныды душпан, досларын,
Батырлық өнер үйретип,
Бағында өнер баслады.

Хәр түрли кәрин үдетти,
Қылыш алып шабысып,
Батырлық өнер үйретти,
Карсыласып, айқасып,
Жауға найза түйретти.

Оқып сауатларын ашты,
Жақынлатты алысты,
Пәренги найза қолға алып,
Майданда атлар шабысты.

Кем-кем өнерлери асып,
Бири қуып, бири қашып.
Өзин-өзи шынықтырды,
Бир-бирине найза басып.

Жау қуралларын жыйдырды,
Мақсетін халыққа сыйдырды,
Батыр қылып қырық қызды,
Бадаһа сауыт кийдирди.

Бола қойса қыйын заман,
Үйретті оқ атпақ қамал,
Шынықтырып қырық қызды,
Оқ атыуға етті маман.

Талқан етип атлар шауып,
Хәр түрінен өнер тауып,
Қызларына кийіндірди,
Ақ гиреуке тилла сауыт.

Кеуили аламды жайлады,
Белине садақ байлады,
Батыр қылып қырық қызды,
Қарсы жауға таярлады.

Ат шабысты бәлент тауға,
Излегені жәнжел, тауға,
Маман етті қырық қызларын,
Атысуға, шабысуға.

Алқысса алдым болжайын,
Жаудан елимді қорғайын деп,
Қырық қызына бас болып,
Атланды батыр Гүлайым.

Гәуһарлар шашып бет алды,
Душпан тутып патша, ханды.
Азат жолын ашыу үшін,
Гүлайым сулыу атланды.

Талан етті намыс-арын,
Мақсет қылып қардарын,

Гүлайым сулыу атланып,
Аралды жердің бәрін.

Айналғай исим оңына,
Қырық қызды ертіп соңына,
Басын құрбан етеді,
Халайықтың жолына,

Жарасқан соғалы ғазлар,
Ат, әсбап, қуралы сазлар,
Көргенлерді таңландырды,
Гилең жаңа әспирим қызлар.

Мәртлік пенен белин байлап,
Астында бәдеулері ойнап,
Билиу үшін дос, душпанын,
Киятыр елді аралап,

Хеш кимде жоқдур шатағы,
Гилең он сәккиздің шағы,
Гүл-гүл жайнап ийнінде,
Додағы менен шашағы.

Бәдеулері қустай ушар,
Жүзін көрген қайнап йошар,
Қуанысып бір жасайды,
Қарсыласып болған дуушар.

Еситкен хәуес атына,
Көрген жетер мұрадына,
Көп душпанлар естен танар,
Қолда гәуһар полатына.

Жигиттің тилегін алмай,
Ханлар менен хәмдам болмай,
Ат басындай әрманы,
Кеулиндегі табылмай.

Ақыл шығар деген жастан,
Жәрдем жетті ярыу-достан.
Лақабыны еситкенлер,
Айбатынан қатты сасқан.

Бәлент таудың басы гаудан,
Жүрегі өскин Қара таудан,
Қарай ғойса бети алды,
Қайта қоймас қырық мың жаудан.

Хәр қайсысы хәр урыудан,
Уатан ушын жаны құрбан,
Қарсы келсе тай келе алмас,
Бұның менен отыз мың жан.

Дабылы ен жайып өсти,
Талайдың өкпесін осты,
Қарсы жау мен атысқанда,
Түтинлерге түтин қосты.

Түрлі жаққа қолын созды,
Шәрияттың жолын бузды,
Услап желкелерін қыйды,
Жарлы менен ала көзді.

Ханларға қарсы оқ атты,
Гедейдің тобын қуантты,
Бай, ийшанға үстем болып,
Есигінде ат ойнатты..

Аралап жөнлер сорасты,
Иштен тексеріп сыр ашты,
Сөйлеткеннен айырды,
Өтирик пенен ырасты.
Яманлардың гөрін қазды,
Мекмен менен болмай сазы,
Нәсият айтып дүзетті,
Әзели қыйсық биразды.

Қарагер аты астында,
Қыйғыр алмасы дәстинде,
Елді тинтип қиятыр,
Шұғыллардың қастында.

Қисиниң қаққын алғанның,
Дәпиниң үстем болғанның,

Тұхымын құртып сап етти,
Қылап пенен ялғанның.

Әлемді шалқып орады,
Жәбіркештен хал сорады,
Зорлық көріп жылаған,
Қаллаштың басын құрады.

Қурылды далаға шатыр,
Гүлайым деген қас батыр,
Ойлап көрің яранлар,
Исін нәтиже аңлатар.

Жолығысты үлкен даңға,
Азар бермес шыбын жанға,
Гүлайым деген дабылы,
Машқұл болды Уайсан ханға.
Жау құрал менен сайланып,
Сауашларға қолайланып.
Қырық қыз деген дабылы,
Кетті дүньяны айналып,
Халықтың тилегі қабылды,
Бес құралын тағынды,
Машқұл болды дүньяға,
Гүлайым деген дабылы,
Қатарынан аты озды,
Тұмлы-тусқа қолын созды,
Гүлайымдай батырды.
Аңлады дүньяның жүзі,
Халықтың құрышын қандырды
Ханлардың ишін жандырды,
Ел бузыушы саяқты,
Ақыл-естен тандырды,
Талқан етті дағы-дашты,
Жас жигитлер кеулі тасты,
Салтанатын көрген душпан,
Сүлі — сәтін таслап қашғы.
Жолын ізледі анықтың,
Ғамы ушын аш халықтың,
Тұхымын құртыу мақсегі,
Нағайбил менен қалптың,
Билиу ушын пейли тарды,
Құлатпақшы қанлы дарды,

Услап алып жоқ қылыұшы,
Тауып уры менен ғарды.
Азатлық деп ат шабысқан,
Гилең жас қыз сүмбил шашлы.
Азатлыққа жоллар ашты,
Хан, патшаға қарсы тұрып,
Гүлайым қыз атын шапты.
Дос тутты ерлердің ерин,
Талқан етип ишки сырын,
Түсіндіріп жолға салды.
Бет алды қарайған жерин.
Қыйратпақ темир қамалын,
Яғ дос тутып биймәләлин,
Ғайрат салып жас қызлар,
Сағынып еркин заманын.
Душпан тутып патша, ханды.
Ишке толтырып әрманды,
Яр тутуға Гүлайым қыз,
Табалмады қақарманды.
Халықтан керек затын алды,
Аш-жарлыға ылайықлы,
Атырмақшы жарық танды.
Ашықлық түсіп ядына,
Пәрмана болып халқына,
Ашық болып неше ханлар,
Хат жазды буның атына.
Қустан жүйрік әреби атлар,
Әттен заманасы тар,
Азатлық деп ат шабысқан,
Гүлайымның батырлары.
Өткір найза, кескір алмас,
Жаудан қорқып қарып, талмас.
Ат шабысқан гилең жас қыз,
Ғайрат-күши ада болмас.

Бирди жыққан онды жығар,
Түрлі қасыл елден шығар,
Зейнине тийгенлерди,
Қазық қылып жерге қағар.

Нешшелер тартып сазасын,
Құртың елдің биймәзасын.

Жер жүзіне жайлатты,
Гүлайым қыз дағазасын.

Еситкен хәуес атына,
Илаж табалмай патына,
Дабылын елге жайлатып,
Жетисипти мұрадына.

Неше менен хабар тауып,
Әреби аттай шауып,
Гүлайымның лақабына,
Кетти халықтың бәри ауып.

Алқысса сөзди еситиң,
Белине қамар ораған,
Аш бөридей жалақлап,
Жән-жағына қараған,

Хорезмнің қоласты,
Қатты қысып сораған,
Сауал сорап шыбын жаннан,
Әйне сексен жасында,
Сөз еситиң Уайсан ханнан,
Көзлеринен от шашып,
Тилин кесе шайнаған,
Жеткенлер менен урысып,
Әбден соры қайнаған.
Әйне сексен жасында,
Белине қылыш байлаған,

Аш-жарлыны қорқытып,
Қойдай қылып айдаған,
Уятсыз жүде қара бет,
Ишсе қанға тоймаған,
Мал орнына қумартып,
Адамнан басқа соймаған,
Жарлы менен гедейди,
Қоян киби аұлаған,
Жантасып кетсең қасына,
Бәлеси оттай ғаұлаған,
Тели менен тентектин,
Қулағын қатты таулаған,
Гедей халқын күнбе-күн,

Хужим жасап жаўлаған,
Зейнине тийгенди,
Жоңышқадай баўлаған,
Келамылла сөзине,
Хәргиз қулақ салмаған,
Аш-жарлыны адам деп,
Хеш есапқа алмаған,
Ауыз салып тум-тусына,
Еки ийнин жалмаған,
Етип жүрген ислери,
Хеш бир нырққа сыймаған,
Сексен жасына толғанша,
Тартып лепсин тыймаған,
Жүдә гөрқау, лепсиқау,
Ондай залым болмаған,
Геллеси бар тандырдай,
Сақалы узын селпийген,
Мурты жайын қармақтай,
Аузын көрсең ләпийген,
Оғаш-оғаш келбетли,
Кемедей мурны қайқыйған,
Түр-бейнеси қап-қара,
Манлайы бар тайпайған,
Сексен жасқа шықса да,
Өзин жасқа арнаған,
Көбик шашып аузынан,
Көпек ийттей қарлаған,
Есик-төрди көрмейди,
Белине қылыш байлаған,
Сексен жасы толса да,
Нашар деп соры қайнаған,
Нан бергенди қаст етип,...
Көп жаманлық ойлаған,
Қайым келсе хәр жерде,
Қызынан да таймаған,
Ойлағаны жаманлық,
Сескенбейди алладан,
Дүнья менен мал көрсе,
Тайынбайды оладан,
Толып қайнап қазаны,
Үйинен адам тоймаған,
Атын ким деп сорасаң,
Хорезмде Уайсан хан,

Ашық болып сыртынан,
Гүлайымдай сулыұға,
Мақсетли сөзин арнаған.
Қайта-қайта хат жоллап,
Изинен сирә қалмаған,
Түрин көрсең өргөңдей,
Билмейди құдай қарғаған,
Гүлайымдай перийзат,
Тилегин қабыл алмаған,
Қайтыұшыға хат жазып,
Гүлайымдай перийзат,
Түрли жууап торлаған.

Бул дүньяны соңғы пәти,
Ер болсаң жолыңды таны,
Ашық болсаң Гүлайымға,
Қулақ сал Хорезм ханы.
Сөзимнің салмағын ойлан,
Айнымаңыз туұры жолдан,
Қазығыма әкеп байла,
Жүйрик жигирма бес ғунан.
Дүгиссем деп жүдә қуштар,
Соңын ойла ақыл дослар,
Қазығыма әкеп байла,
Жигирма бес дөнен қошқар.
Ақыл болсаң соңын қайғыр,
Минип шапқан құрышын қанар.
Қазығыма әкеп байлаң,
Ер абзаллы отыз айғыр.
Босаға бәлент бир боз орда,
Жеткергендей мықлы зорға,
Жарасық алтын аршаға,
Бөз тең болмайды паршаға,
Ауға жығып таярлансын,
Алғырпаздан қырық қаршыға
Хәжети табылады мут,
Мәнисин аңлап ядта тут,
Гүлайымға қумар болсаң,
Таярла қырық қыран бүркі
Алды бәлент, жоллары тар,
Бермеңіз қолдан намыс-ар,
Бизің ушын таярласын,
Керек елли қара нар.

Бежерилген жолы тақта,
Ылайықлы бизиң бағқа,
Қазығына бек байласын,
Әкеліп алтмыш ақта.
Сол айтқанды жыйнап тақта,
Бәрине сал беккем ноқта,
Әкеп соларды байласан,
Жолында биз тұрмыз таққа.
Аржағында бар ма — жоқ па,
Билсең соның менен тоқта,
Асауына ноқта салып,
Аржағына бизге оқла.
Мениң қалың малым солды,
Соны тапсаң бахам толды,
Соны әкеп қолға берсең,
Аржағы саған кен жолды.
Халыққа болсын жария,
Ойлансын жетик қария,
Соны тақлап болғаннан соң,
Аржағына өзінди арна.
Алқысса соны айтып Гүлайым
Халықтан асқан ақыл дана,
Ишлеринен күйіп-жана,
Астар байлап сөзлер жазып,
Жәрдем берсин ата-ана,
Түсиндирип дара-дара,
Қалың айтты үш жүз қара,
Гүлайым сөзлерине барбаз бай-
лап,

Хат қайтарды ханға арнап,
Әне хан ақылгөйлерін жыйнап,
Гүлайымнан хат келди,
Оқып берің халыққа жарлап,
Бүркіт пенен қаршығасын,
Айғыр менен ақтасын,
Қошқар менен қара нарын,
Оқып берди зарлатып.
Ұайсан хан сонда қууанды,
Жәми жүз қараға жетпейди,
Оның несине қыйналаман,
Ерте бастан ойланайын,
Салтанат тутып барайын,
Айдап беріп қалың малын,

Сулыұ қызға яр болайын,
Деп хәмелдарларын жыйнап,
Асығыста атланбақ болды,
Аш жолбарыстай ақырды,
Хәмелдарларын шақырды,
Шынтық ұәзир деген ақылгөй
Әп мәнисін аңлап, ханға қарап,
тақсыр, ханым, бир сөзлер бар,
Айтпаға баталмаймыз деди,
Бир қасық қанымыздан кешсен.
Айтып берейік деди.

Айт — кештим деди хан.
Бул айтқан қалыңы сізге
Үлкен сын екен, деди ұәзир,
Көриніп тур қара, ағы.
Салыпты кеуліне дағы.
Таллап-таллап шешсеңіз,
Мынадай гәптин тымсалы:
Өтипти өмириниз бир талай,
Есаппа көрсем бир мың ай,
Жигирма жаста адамаат,
Секирген тай ғунандай,
Өкиниште өттин бе,
Сонда пайынды ала алмай,
Деген гәптин тымсалы,
Кеулің мысал ушқан қустай,
Қыз қыдырып күн-түн удай.
Жигирма бесте адамзат,
Қумарытар қошқардай.
Бунда босқа өтипсен,
Кеуліңнің дәрти табылмай,
Деген сөздің тымсалы,
Тилегінди беріп құдай,
Жууырып желер яр деп удай.
Жигирма бес — отызда,
Кеулің қыран сунқардай.
Қайда қалдың сол ұақта,
Қумар шерін тарқамай,
Деген сөздің тымсалы.

Қырда, ерге атың шаппай,
Қатарына қустай қаппай,
Отыз бесте адамаат,

Ертлеули айғыр аттай,
Қайда қалдын дегени,
Сол уақта мийриңіз қанбай,
Деген сөздің тымсалы.

Жоны толар жедел рухқа,
Шығады сөзлери нырққа,
Қаршығадай қанат қағып,
Жигит жууырып желер қырық-

та,
Бунда мийриң қанбаған ба,
Деген сөздің тымсалы.

Қәхәрленер жауынлы жут,
Жалын шашып бир жанған от,
Қырық бес жаста адамзат,
Мысалы бир қыран бүркіт,
Бунда мийриң қанбаған ба,
Деген сөздің тымсалы.

Тасып-толып қайтты қәхәр,
Саратан менен өтті бәхәр,
Елли жаста адамзат,
Мысалы жүкли қара нар,
Жасың толды дегени,
Ойласаң сөздің тымсалы.
Шүкир әйле ырбал баққа,
Нәзер салмаңыз жан-жаққа,
Алпыс жаста адамзат,
Тымсалы бир ақта,
«Шүкир ет» деген тымсалы

Сабыр әйле тоқта, тоқта,
Сораса жетмиш нокта,
Өз өзиңди нокталап,
Сыйынсаң бойма бәрхаққа.
Жасың жетпеске жетти,
Деген сөздің тымсалы.
Сораса сексен бес серке,
Сәлле орап басыңа,
Сыйынсаң бойма бир пирге,

Сексенге шыққан саксен,¹
Басың киреди гөрге,
Деген сөздің тымсалы.

Аңла, аңла жолың таны.
Сөзиңнің жоқдур жалғаны,
Жасың жетти сексенге,
Маған күшиң жетпейди,
Деген сөздің тымсалы.

Гүлайымның сөзінің,
Сол менен тамам болғаны.

Алқысса Гүлайым,
Ақылға сондай бай еди,
Көрген жигит дийдарын,
Қанша қапа болса да,
Жүдә кеули жай еди,

Қәдирин шын билгенге,
Мың кисиге тай еди,
Түрин бақлап қарасаң,
Он төрттен туған ай еди,
Саркоп пенен сыбайлас,
Тәртіби бир, жабы бир,
Шегаралас жер еди,
Гүлайым менен заманлас,
Бир сыбайлас еди,
Ашық болып Гүлайымға,
Нешшелер әрман шерледі,
Халық ишинде айрықша,
Аты мәлим сорлы еди,
Халыққа мәлим Сайымбет,
Биринің аты Әширбай,
Биринің аты Сарыбай,
Құлбай лаққы дер еди,
Аты мәлим халыққа,
Гүлайымның теңи еди,
Сыры мәлим халыққа,
Қайсарлардың бири еди,
Сулыу көрсе сөз салыу,

¹ Сак—ийт мәнісінде

Төртеуиниң де кәри еди,
Гүлайымның соңында,
Әуел бастан бар еди,
Яр қылғайман сені деп,
Өлгейлиден қардар еди,
Құпияда сөйлесің,
Кеуилинде бар еди,
Бир көрсем деп дийдарыи,
Кеше-күндиз зар еди,
Қалайынша келтире алмай,
Ат басындай әрман еди,
Гүлайым деп сыйынып,
Сырттан сәуер яр еди,
Биринен бири қызғанып,
Иши толы ар еди,
Мақсетин туұры айта алмай,
Айбатынан бата алмай,
Гүлайымдай сулыұды,
Бир көрмеге зар еди,
Төртеуиниң әдети,
Толы журтқа жары еди,
Ашық болып Гүлайымға,
Оттай бағры қамылды,
Өзин өзи барламай,
Сөзлеринен жаңылды,
Атын айтып зар болып,
Аш буұрадай сабылды,
Үй-жайы жоқ саяқ деп,
Қаман атлар тағылды,
Ал бузыұшы ғар деген,
Қара күйе жағылды,
Сыр билдирмей ашықлар,
Бирин бири аңлды,
Гүлайым деп ақ урып,
Бүбе қылып табынды,
Жантасалмай қасына,
Сыртта жүріп сағынды.
Кеше-күндиз яд етип,
Аш бүркіттей шабынды,
Адына алсаң бизлерди,
Айтқан сөзин қабылды,
Ашық болып сыртынан,
Кеуили аттай шабылды.

Жантасалмай қасына,
Лақабына бағынды,
Хақ яратқан бар болсаң,
Гүлайым еткей ярымды,
Бир көрсетсең дийдарын,
Алғайсаң шыбын жанымды,
Бағыш еттим жолына,
Бир қасықтай қанымды,
Бағышлайман жолына,
Писентимде барымды,
Өлгениме ырзаман,
Мен яр қылсам Гүлайымды.
Ишлері оттай жанады,
Сулыұлығы Гүлайымның,
Ақыл-есин алады,
Дабылына, атына,
Мынау тұрған жигитлердин,
Жүдә мийри қанады.
Бирин бири құтқармай,
Жәмлесип басын құрады,
Шынты менен табынып,
Ашыққа өзін санады,
Бирі биринен жасырмай,
Аулақта ашықлар,
Бир бирин айтады.
Хәр қайсысы өз өзін,
Гүлайымға арнады,
Сыртынан зарын тартады,
Маанети² артады,
Гүлайым деп ақ урып,
Тартыслы сөзин баслады,
Гилең жарлы гедей тобы,
Шегаралас шерік жабы,
Гүлайымды яр тутыу,
Төртеуиниң де талабы.
Ышқы отына күйіп-жанып,
Жүзін көрсе естен танып,
Лап урады майданда,
Гүлайымдай сулыұды,
Бир биринен қызғанып,
Әшир сәрдар не дейди,

² Мийнети мәнисинде

Гүлайым деп зарланып:
«Түссе келбетін ойыма,
Жаным құрбандур жолына,
Гүлайым сени яр қылсам,
Писентимде барымды,
Сарп еткеймен тойына,
Алтын гәўҳардан жүзигиң,
Болмағай мақсет үзигім.

Шыбын жаным жолына,
Гүлайым көрсем қызығың.
Аулақта басын қурады,
Гүлайымның хабарын,
Жолаушыдан сорады,
Соны алмай неси бар деп,
Құлбай лаққы лап урады.

Сарыбай олардың кеўлин барлап,
Пекирин алыу ушын ортада жарлап,
Аузын бағып, жигитлердің аңлып,
Айтқан сөзи екен сулыұды қорлап.
Налыс қылып сөз айтасыз майданда,
Бахтыннан көрерсен тийисли жайда,
Майданда лап урып әўере болмай.
Мен тұрғанда сизге Гүлайым қайда?

Көрген уақта ядқа салар,
Қуда берсе бахыт қонар.
Хәлек болман сен жоралар,
Гүлайымды дәкен алар.
Көргенлик ашықлық көзимді,
Сарғайтпан ақша жүзимді,
Алтынға қаплар Гүлайым,
Еситсе, мениң сөзимді.
Мына сөзді еситип,
Не дейди сонда Сайымбет,
Айрылмастай шын досты,
Гүлайымға басын қосты,
Мына сөзлердің салмағы,
Сайымның өкпесін осты.
Аш жолбарыстай ақырды,
Бир бирине айтып сырын,
Алайын ба басынды,
Жаңлатпа жаўдай тасынды,
Гүлайым қыз меники,
Қысқарт заңғар налысында,
Тәубеге кел, ырайдан қайт.
Тилге баспа, басқа сөз айт,
Мен аламан, мен аламан
Ыңқылдынды сендер азайт.
Бирин бири састырып,

Қуып атқа бастырып,
Азабы жаман артады,
Бир биринен қорқады,
Бир биринің сырын биліп,
Әрман шерди молайтады,
Биринің сөзи бирине,
Оқтан бетер қатады,
Құлбайдың айтқан жуабы,
Сайымбетке батады,
Қыя майдан далада,
Қара қаңлар жутады,
Бир биринің сөзлері,
Сүйегинен өтеді,
Биринен бири қәуіп етип,
Басларына жетеді,
Мақсетине жете алмай,
Гүлайымды көре алмай,
Гүлайымның жолында,
Бәри дүньядан өтеді,
Оны көрген әрман жоқты,
Көрген жанның кеўли тоқты,
Айтқан сөзи әжел оқты,
Гүлайымның жолында,
Ашық жигит жүде көпти.
Алқысса сондай Гүлайым,

Көргеннің алып айын,
Жибермей үлестен пайын,
Не керек болса сол тайын,
Тутынып шекери-шайын,
Дәуран сүрди бағында,
Яд етип қәдір қудайын.
Қатарлас тени табылмай,
Кеўлине түсти уғайым.
Қатар, геңім табылғай деп
Тилек тиледи күн сайын,
Айтқан тилеги болмай,
Ашықлық кернеп иш сарайыч,
Көкирегі қаратаұдай,
Бир қаншаға берип саўға,
Қулақ салды Гүлайым,
Қаяқта бар жәнжел ғаўға.
Бир яр дийип гүрсинип,
Жас жүрегі дүрсилдеп,
Иши жанып ах урып,
Жатыр еди атаўда,
Әйне сәхәр ўағында.
Бир әжайып түс көрди:

Қара тулпар астында,
Қоңыраўлы найза дәстинде,
Дулығысы басында,
Жүргенлиги белгили,
Гүлайымның қастында,
Жигирма бестин шамасында,
Мың рахмет айтса болар,
Оны тапқан анасына,
Қап таўындай тулғасы,
Қимлерге екен жалғасы,
Қырық адамға тай келер,
Бир өзіннің бағасы.
Көринип тур жүзінде,
Ашықлықтың шоласы,
Қалқаны бар қолында,
Жаў қайтарыў ықласы,
Түрли нышана аңлатар,
Ғайраты қырық мыңға татыр,
Гүлайымның түсине,
Аян берди,
Сол сыяқлы бир батыр.
Қызға қарап не дели:

Қәхәрленип арысландай ақырды,
Қызықлы сөзлерин айтып лап урды,
Еситине тайын болып бир қайсар,
Гүлайым қыз бармысаң деп шақырды.

Астында ылайық қара көк аты,
Бендеге нәмәлим жақыны, жаты,
Нәзиринде жанлы бенде тура алмас,
Әлийден кем емес сыны-сымбаты,

Көзін түссе қапа кеўлін болар жай,
Қарсыласса қырық мың жаўға болар тай,
Тайын болды тан қалғандай бир батыр.
Жай қуралы турпатына сайма-сай.

Жатқызбады мени ышқы жамалын,
Қутлы болсын қорғаныңыз —қамалын,
Лақабына қырық күн сергиздан болдым,
Гүлайымжан еситип сениң хабарын,

Дийдарыңа болдым сенин иятизар,
Душпан болса талқан етиў бизиң кәр,
Қырық күн болды сергизданман жолыңда,
Түсима енип бир ышқылы сәўер яр.

Түсимде көргеннен бийне-нышанын,
Ашық болдым ишке түсти пушманым,
Кеше-күндиз жолыңдаман сергиздан,
Шын майданға көрсет жүзин — рәўшанын,

Сени излеп қырық күн гездим удайы,
Табылмас дүньяда оның теңи-тайы,
Ышқылы перийзат түсима енди,
Сол сулыўдың атын айтсам Гүлайым,

Туўған жерим менин алыста қалды,
Тәрк еттим жолыңа көп дүнья-малды,
Дийдарыңа ашық болдым озалдан,
Сулыўлық бийнеси, жанымды алды.

Гүзар жоллар салдым нешше адырдан,
Қалмақтың жаўыман таўда жатырған.
Қырық күн болды излеп атқа мингели,
Ғасыл кәрім ел қорғаған батырман.

Тилла саўыт қуралым бар қолымда,
Ялымнан қалмадың оңлы-солымда,
Жаным алды жарқыраған жамалын,
Шын ашықпан сергизданман жолыңда,

Алқысса Гүлайым шоршып оянса түси екен.
Не болғанын билмеди, көзи жерди көрмеди,
Ояқ-буяғына таңланып қарап, ҳайран болды.

Алқысса кеўил хошлайық,
Дәми жоқ жерин таслайық,
Бирин-бирине қоспайық,
Жасырын сырын ашайық,
Сол заманда көп болған,
Дуўагей менен сасайық,
Қойын баққан Буўрабайдың,
Шалабайдан сөз баслайық,
Алдаўшының кең заманы,

Орын алған хәр жерде,
Өтирикшиниң ҳамалы,
Тастай қамал қаранғы,
Қаласы хәм жабаны,
Дизесин жаўып баспаған,
Ийниндеги шапаны,
Гүлайымға ашық болды,
Буўрабайдай байынның,
Қарсақлы таўда қой баққан,

Шалабай деген шопаны,
Ерки болмаған қысы-жаз,
Байдың оған пайдасы аз,
Еки аяқлы адамға,
Сөйлесіуге жүдә саз.
Сөз айтады жантассан,
Жанлыға жүдә жағымпаз,
Атын сорасаң Шалабай,
Көзи қыйсық, кийме таз,
Гүлайымды алыұға,
Ақыл ойлап етти ұаз.
Еки ийниң жалмаған,
Он жыл удай қой бағып,
Буұрабайдай байыңнан,
Бес тийин қақы алмаған,
Қырман алып жер егип,
Қабы дөнге толмаған,
Он еки жылғы талабы,
Жалғыз ылақ болмаған,
Талабы бир оңбаған,
Түрли ақыл ойланып,
Гүлайымды алыұға,
Хәр түрли қийле торлаған,
Қарақшы ийттей жалақлап,
Тумлы-тусын қармады,
Талап етти хәр жақтан,
Түрли қийле қурыұға,
Хеш бир жасқа табалмай,
Қасына жақын барыұға,
Утылмайды қуұ тазын,
Тилге келсе қарыұға,
Үлги салды хәр жақтан,
Қорғанына дарыұға,
Өлгейлиден шын ашық,
Гүлайымдай сулыұға,
Аш бүркіттей шабынды,
Дийдарына қаныұға,
Гөдейдің бағы байланып,
Дәлил оқыды торланып,
Гүлайымға барыұдың,
Көмелин таппай ойланып,
Гә түргелин, гә жатады,
Силеси әбден қатады,

Даланы басқа көтерип,
Шалабай дәртин айтады:
Кетип тұр жаман қолайым,
Келмес пе есиз оңайық,
Шын ашықпан сыртыңнан,
Инсап бергей Гүлайым.
Он бес жыл бақтым малыңды,
Бир сорамадың қалымды,
Шын ашықпан жолына,
Бағыш еттим жанымды,
Он бес жыл бақтым қойыңды,
Шадландым көріп бойыңды,
Шынымды айтып хат жазсам,
Жиберемисен ойыңды.
Хайранман таппай жолыңды,
Төкпес едим мен толыңды,
Шын ашықпан озалдан,
Бир услатсаң қолыңды,
Сени аламан келсе қолдан,
Шықпас едим әдил жолдан,
Берман қара Гүлайым қыз,
Ашықпан саған озалдан,
Ойыңа ал мениң жайым,
Тайынлайман үлес пайың,
Айтып болдым сөзімді,
Инсап бергей құдайың.
Алқысса айтқан менен
баталмады,
Жантасып сөз қаталмады,
Туұры барып Гүлайымға,
Ашықлығын айта алмалы,
Буның сырын бир нешшелер,
Гүлайымға хабарлады.
Күмирин жууып арын суұға,
Семиреди уллы дуұға,
Таланып хәр түрли жаўға,
Қойын жайып кен жайлаўға,
Көбынесе мекән етти,
Шалабай Қарсақлы таўға,
Қой қамаған қорасына,
Тақан салып дорбасына,
Құртлар ойнап таз басында,
Өгіз жегип арбасына,

Қосын тигип жар басына,
Көбинесе арпа тақан,
Ишетуғыны асына,
Қойын топлан отыр еди,
Бәлент таудың жамбасына,
Қарап тұрып қоны үркін,
Сауда түсти басына,
Ырғып тұрып қуу тазша,
Нәзер салды жан-жағына,
Бір әжайып жалғыз адам,
Ат қойыл келди қасына,
Зәрре жаны қалмады,
Жылай оерди қуу тазша,
Налыс қылып алласына,
Ақдиди оойы қалтырап,
Еки қолы жағасында,
Қорыққанынан бас урып,
Табынады ағасына,
Шаң мәзгилін қуу тазша,
Жүрегін басып, нәзер салды,
Батырдың пешанасына,
Аңлап, аңлай қараса,
Еки ийини қапыдай,
Ашыуы бораған қардай,
Келбетине қараса,
Мысалы жараған нардай,
Жудырығы тоқпақтай,
Айбатын оның көргенде,
Арыслан да қорыққандай
Қарсыласқан душпанды,
Қазық қылып қаққандай,
Көзлери бар гәўхардай,
Айшылық жолды аңлаған,
Қанат қаққан сұңқардай,
Тасқа тийсе от шығар,
Туяқлары жауғардай,
Қайшыланған қулағы,
Астында бар қара аты,
Рахиш пенен тулпардай,
Кеулінде ярдың дағы,
Мысал жигирма бестің шағы,
Қайсы жұртта жасаған,
Қандай мәрттің зүрияды,

Әлий минген Дүлдүлдей,
Астында Қара тулпары,
Белине шынжыр байлаған,
Гәўхардай көзі жайнаған,
Ашыуланса денеси,
Қорғасындай қайнаған,
Менмен деген батырдың,
Желкесін қыймай қоймаған,
Пирден шарап ишкендей,
Илахидан пышкендей,
Шийе қылып байласа,
Шеп қолы менен шашқандай,
Дарға асқан гүналыны,
Бір ауыз сөзи кескендей,
Айбат етип умтылса,
Таудың тасын тескендей,
Батырды көріп қуу тазша,
Аттан жерге таслааы,
Сол батырға жалынып,
Қуу қыл сөзін баслады:
Тарылтып жақан аламын,
Сорап пайдалы талабын,
Қол қаусырып батырға,
Берди тәнири сәлемін,
«Бахыт қус қонбай басыма,
Емин-еркин шаш шықпай,
Құрт ийелеп басыма,
Бийжай ұақта дус келдин,
Ат ойнатып жан аға,
Келе қалдың қасыма,
Ишинде көп намыс-арын,
Тұрқыңа ылайық тулпарын,
Хасылыңнан хабар бер,
Қайсы жұрттың қайсарысан,
Белине садақ орадың,
Шопаннан сен жан сорадың,
Қайсы жұрттын қайсарысан,
Сөйлей бір мақсет-мұрадыт,
Дус келдин қыя майданда,
Көрмедим сизди хеш жайда,
Ийинде бар жау-қуралың,
Ағажан мәканың қайда?
Бұл елде жоқ тени-тайың.

Сазланыпсаң құрал-сайың,
Қандай жауға баратырсаң,
Қайда болур мекен жайың?
Шопанман он жыл толғаны,
Жоқдур сөзімнің ялғаны,
Айтың аға мақсетінди,
Болдың қай жұрттың палуаны?
Ақыл берсең мен әрейін,
Мен шөпшегинди терейін,
Келеғалдың ат ойнатып,
Болсаң қой сойып берейін,
Ядқа салып қыйлы қалды,

Батырға қауендер болды,
Шыннан қадирдан болып,
Батырдың кеулин алды.
Шопанның қууқылын билип,
Батыр қорқылдап күлди,
Ойласа гәптен утылды,
Минген аты шаппады,
Батырға сапар жақпады,
Дәлил айтпай кетиўди,
Батыр ылайық таппады.
Сөзден батыр утылып,
Шопанға сөзін баслады:

«Сен әжайып көрдің мениң түрімди,
Айтпасам болмады ишки сырымды,
Шопан жора түсиндирип айтайын,
Әуел баста шыққан жерім Қырымды,
Залым қалмақ ат салып, постырғанды елимди,
Тум-тустан салып пәнжесін қайыстырды белимди,
Түни-күни ат шауып төктим мандай терімди,
Әйне үш жыл толғаны алмадым аттан ерімди.
Жаудан қорғап келемен Ноғайлыдай елимди,
Қайда барса елатым кейинине еремен,
Басына күн туғанда көмегімди беремен,
Шыққан жерім сораһаң мен Қырым келемен.
Елим ушын аянбай тулпарымды желемен.

Бастан өткердим сыранды,
Қоллайман өзімнің уранды,
Халықтың жауына қарсы,
Жолым мениң гүзарды,
Жердің хәддин билмеймен,
Танымайман булманды,
Қарсыласып сөйлесип,
Көргенім жоқ бир жанды,

Түрлі байлық, жерің шалғың,
Әлемде дабылым, даңқым,
Талабым халықтың батыры.
Танымайман ел-халқыңды,
Айтпайман ялған озалдан,
Сапар тартқан мен алыстан,
Саркопты ізлеп княтырман,
Атымды сораһаң Қыранды.

Тутыныпты таң қалғандай салтанат,
Пешенесін ядта туттым атма-ат,
Қырық күн болды жүрегіме шер салды,
Түсіме еніп таң қалғандай перийзат.

Бир көргенде дозақ оты өшкендей,
Жүзін көріп қандым шарап ишкендей,

Қырық күн болды түсiме енип бир сулыұ,
Ашық болдым шийрин жаннан кешкендей.

Бир жағым Асқардур, бир жағым Балқан,
Пешенеси мениң ақылым алған,
Әжайып бир сулыұ түсiме енип
Таппадым дүньяны етип тас-талқан.

Қылышымды өткiр қылып таппадым,
Қайда бар деп сулыұ қызды жақладым,
Қырық күн болды ат белине мингели
Талқан етип ҳеш бир жерден таппадым.

Өзиндей мәрт алар мәртлердин арын,
Дүньяда сол болды мениң қардарым,
Соны билсен екеұимиз дос болайық,
Көрсен, билсен айтын қәне хабарын.

Билсен сениң кейинине ерейин,
Барлығынан сени зыят көрейин,
Сол сулыұдың маған жолын силтесен,
Не мақсетин болса соны берейин.

Алқысса сөзди еситип,
Аңлады оны қуұқылын,
Ақылын ҳайран өтеди,
Ойлап көрсе салмағы,
Сүйегинен өтеди,
Не қыларын биле алмай,
Дәрти алдына үдеди,
Айқасарға шама жоқ,
Таз қыйналды, жүдеди;
Жипектен пәзик торқады,
Ойлап тазын қараса,
Дәрти ғаулап артады,
Атысарға қарсыласып,

Батырлыққа шорқады,
Гәптин салмағы басып,
Қалтырап қатты қорқады,
«Ашықпан» деген сөзлери,
Найзадан бетер батады,
«Көрсет» деген ұағында,
Шыбын жаны шарқ етип,
Шығып кете жазлады.
Гүлайымды жасырып,
Алдына пана тартады.
Батырға қарап қуұқыл таз,
Мынадай сөз айтады:

«Ар-намысқа солар аға кеулин жоқ,
Қаранғылық думан алдыңыз туйық.
Айтқан сөзим айып көрме жан аға,
Бизин халықта ол айтқанын сирә жоқ.

Сау демейди түске кеуіл бергенди,
Шайтан иси түсинизге киргенди.
Түс — түлкийиң боғы деген ақыл бар.
Жинли деймиз ондай сөзге ергенди.

Сулуудың қызығы хәммеге айық,
Сөзиниз кетпесин халыққа жайылып,
Ол айтқаның бизиң елде сирә жоқ,
Түринизге болмас ол сөз ылайық.

Жан-жаққа ат шауып сен ҳарып-талма,
Ондай сөзди бизиң халыққа салма,
Ермек болып халыққа күлки боларсаң,
Нағайбыл излеп жолыңнан қалма.

Ашылған бағыңның гүли солмасын,
Жария боп бизиң елге толмасын,
Түсинди айтып халыққа әўерс болма,
Күлисип халайық ермек қылмасын.

Қыз баланың жүретуғын жолы тар,
Оны айтып тегип жүрме намыс-ар,
Оны излеп ҳасла әўере болма,
Түс — түлкийиң боғы деген ақыл бар.

Иш-тысын толмасын намыс пенен арға,
Тығыпсаң өзинди айдап кеп тарға,
Ол айтқан қыз бизиң елде сирә жоқ.
Болмасын пикириң халыққа жария.

Шер салмағыл жүрегинниң отына,
Уят сөз қарамас пуллы-мутына,
Ондай қызлар бизиң елде сирә жоқ,
Егденбөстен қайта берин журтына.

Алқысса соны еситиң,
Излеп келген батырдың,
Зығырданы қайнады,
Өзли-өзинен уялып,
Көзи оттай жайнады,
Шамырқанып шатайып,
Белин беккем байлады,
Дизден қайтып жүреги,

Өлимге өзін арнады,
Таздың айтқан сөзлери,
Ишин өсип қарнады.
Үдете алмай кәспи-кәрин,
Тазша төгип намыс-арын,
Талақ етти турған жерден,
Излеп жүрген қарыйдарын,
Умыттырды қуу тазша,

Сағынышлы сәуер ярын,
Излемеске қасем айтты,
Атының басын тартты,
Әрману-шерин молайтты.
Батыр анқау ер ладан,
Инанып таздың сөзине,
Жүдә ырайынан қайтты,
Таздың сөзин ырас деп,
Әбден кеулин тартты,
Шұғылдың сөзине инанып,
Ашыу менен атланып,
Батыр анқау ер ладан,
Сол жерден изине қайтты
Алқысса сөз тазшадан
басланады.

Қызыл тилин жалдады,
Гүлайымға қарыйдарды,
Сонындай қылып алдады.
Батырдың кеулин билди,
Қайтып кеткенин,
Зейнине илди,
Ушып-ушып қуғанып,
Ғарқылдап күлди.
Батыр қайтып кеткен соң,
Мынадай ойға келди:
Ишалла тағала,
Хийлемди жүдә асырдым,
Арасына суу қуйып,
Берекетін қашырдым,
Шын ашығынан,
Гүлайымды алжастырдым,
Ойлап турсам,
Үлкен тасқа шаптым,
Ашық едим озалдан,
Бар ғайратым салайын,
Гүлайымдай сулыұдың,
Қорғанына барайын,
Сулыу қызға көз шарлап,
Дийдарына тояйын,
Ашық едим озалдан,
Жаңа таптым қолайын,
Биймезгил уақта жатқанда,
Барып шауқым салайын.

Қахәр етип өлсем де,
Әмирге ырза болайын,
Қарсыласып гәплессе,
Шын кеуилим айтайын.
Бас кеспек бар,
Тил кеспек жоқ,
Иштен дебдиу шығарайын.
Алдыма тутып батырды,
Бир бағымды сынайын,
Тұрли себеп табылды,
Жаман көрсем сылайын,
Дәлиллеп сол батырды,
Сөзин айтып қутылайын,
Әнгимениң аяғын.
Сондай қылып шешеди,
Енеғардың тазының,
Кеули кем-кем өседі,
Қарамай өз қалына,
Қарамастан алдына,
Бағып жүрген малына,
Жолға түсти қуу тазын,
Таяғын алып қолына,
Узақ еді арасы,
Жете алмады жолына,
Ашықтықтың дәртинен,
Егеу түсіп жанына,
Түник менен тоңқайып,
Тонып шықты қырауға,
Адам таппай биймезгил,
Жән-жосақ ақыл сорауға,
Талап етті қуу тазын.
«Қырық қыз» деген қалаға,
Ашылмаған лалаға,
Сыйынып аллаталаға,
Таң жақышлап келгенде,
Тайын болды қуу тазша,
«Қырық қыз» атлы қалаға.
Сер салып екі жағына,
Шер салып көңіл дағына.
Қирди дейди қуу тазша,
Гүлайымның бағына,
Алқысса Гүлайым,
Тутынып теңинен шайын,

Түсинде көрген ашықтың,
Жолын тосып күн сайын,
Бедеу аттай бой таслап,
Шығып майданға хәрдайым.
Аш жолбарыстай шабынып,
Оттай бағры қамылып,
Түрлі хасыл тағынып,
Түсинде көрген жигитин,
Төсегінде сағынып,
Жаратқанға зар жылап,
Ғайыбына бағынып,
Жанлы жанға билдирмей,
Тәуекел сырттан табынып,
Жатыр еді отауда.
Хасыл парша жамылып,
Тусына барды қууқыл таз,
Қарақшы ийттей аңлып,
Асырылып түсті қорғаннан.
Батыр қусап лап урып,
Не айтады қуу тазша,
Хабарлас деп бақырып:

Бәлент дағларда барды тас
Көзимнен аққан қанлы жас,
Алыс жолдан келгенмен,
Гүлайым шығып хабарлас.

Әнар болды ма әлұаның,
Бес жыл өтті арадан,
Сағынып иитизар болғаның,
Гүлайым шығып хабарлас,
Келди бағадыр палұаның.

Сенсен менин иитизарым,
Батырлықдур кәспи-кәрим,
Түсинизге кеуіл берген,
Келди излеп сәуер ярың.

Сонда қыздың жеңгеси.
Буған қарап сөйлейди:
Биймезгил ярым ақшама,
Не қылып жүрсіз булманда,
Хабарласар адам жоқ,

Келерсең таңлар атқанда,
Бул ұақта бийкешим турмайды,
Биймезгил кеуіл бурмайды,
Уйқысын бузба аулақ қаш,
Сөзине қулақ салмайды;
Сонда тазың сөйлейди:
«Оят жеңгежан қызынды,
Айтайын мәнилі сөзімди,
Узақ жолдан излеп келдим,
Көрмеге арыу жүзинди.

Таймағай бастан дәұраның,
Ишимде көпдур әрманым,
Көрсет хә жеңге қызынды,
Тарқасын шерім, қумарым,
Жеңгеси сонда сөйлейди:
Дарья киби толып-таспа,
Қызымның абыройын шашпа,
Әсте-әсте, неткен жансан,
Халықты аяққа баспа,

Гүмансыз байлайды қолыңды.
Талқанлар севин жолыңды.
Менменлик етип сөйлемө,
Бәнт етер қызым қолыңды.

Тазша сонда сөйлейди:
Сөзинең муның сескенди,
Шыбын жаннан кешкенди
Қызынды оят жеңгежан,
Билерсең мени көріскенде.
Шыннан кеуіл жибергени,
Бағында бирге жүргени,
Оят хә жеңге қызынды,
Келди түсинде көргени.
Алқысса сонда Гүлайым,
Нешшени естен тандырып,
Керегин елден алдырып,
Көргеннің мийрин қандырып,
Талайдың ишин жандырып,
Гүлайымдай перийзат,
Жатыр еді арқайын.
Қулақ салса жеңгеси,

Теңселдирген қалың желди.
Дабылынан жер теңселди.
Майданнан сондай сес келди,
Шийрин жаны сескенди,
Гүлайымдай сулуудың,
Жеңгеси қасына келди.
Ырайынан қайтады,

Қууанышын молайтады,
Аты шыққан атақлы,
Батыр дийип ойлады,
Алды-артын барлады,
Бийжай шыққан дауыстың,
Түр-бийнесін айтады:

«Аңғармадым ғаррысына, жасына,
Шақ келе алмас хешким өлшеу тасына,
Уйқынды аш, түр жайыңнан әдиулим,
Бир бақадыр келди хәзир қасыңа.

Сағынып болыпты жүрек-бағры қан,
Буннан былай жүдә мүшкүлдің аңсап,
Бир қайсар келип түр атыңды сорап,
Шық майданға көринис бер бийкешжан.

Табылмас сөзинен қәте бир ялған.
Ашықлықтан ишлерине дәрт толған,
Тезирек түр бийкешжан айып болмасын,
Излеп келди сени атақлы палуан.

Айтқан гәпи түрлі тымсал аңлатыр,
Пешенесі көргенлерди таңлатыр,
Есигінде жер тепсинип тұрыпты,
Қыял етсем таң қалғандай бир батыр.

Ойласам көринбес кеулінің хошы,
Айрылды сөзинен айбаты, йошы,
Есигінде ат ойнатып келип түр,
Қыял етсең сениң айрылмас досың.

Көринип түр айбатынан менмени,
Адам деп көзине илмеди мени,
Узақ жерден келген атыңды сорап,
Жүдә ықлас пенен сорады сени,

Кеуили шалқыған аламды орап,
Көрсетпеди түрін бир туұры қарап,
Түр жайыңнан көринис бер бийкешжан,
Бир палуан келип түр атыңды сорап.

Мәрт жигитлер минген атын түсәған,
Сөз салмағы саған жүдә босаңған.
Түр-бийнесин көре алмадым анықлап,
Сөз тымсалы аса батыр қусаған.

Түм-тусына жаў қуралын тағынған,
Ақ гиреўке, ақ саўытын жамылған,
Атыңызды сорап батыр келип тур.
Дийдарыңды сениң аса сағынған.

Не болса да түрин көрген пайдады.
Көринди ишинде әрманлы дағы.
Анау-мынау адам емес ойласам,
Бассынғандай әжайып сөз айтады,

Алқысса айтып жөнгеси,
Саз даўысқа салады,
Гүлайымдай перийзатың,
Жүдә мийри қанады.
Жас жүрегі дүрсилдеп,
Жаны құрбан болады,
Ашықлықтың хәсери,
Кеўлине дәрт салады,
Сөз мәнисин шеше алмай,
Кеўли қайран болады,
Қуўанышлы кеўлине,
Асығыслық салады,
Ғайыбана батырды,
Көрген еди түсинде,
Ядына соны алады,
Тилек тилеп аллатан,
Сол шығар деп ойлады,
Ашықлықтың дағына,
Жүрегі оттай қайнады,
Қуўанышқа шыдамай,
Шашырап жайлан турады.
Хәўес болып көрмеге,
Жүзи гүлдей жайнады.
Талдай бойын бұрады,
Қара шашын таралы,
Апа берип өзінне,
Сүрме жағып көзине,
Тал шыбықтай таўланып.

Аўзынан шыққан демлери.
Сары алтындай пуўланып.
Қалын питкен қара шаш.
Мойнына оралып,
Сымдай беллери буралып,
Кіше-күндіз ақ урып,
Шын ашығын ядына алып,
Кеўлине қыйлы қал салып,
Отаўда турып керилип,
Не айтады екен Гүлайым,
Ол майданға сүрен салып:
«Ат шаўып арқасы қозған,
Сағынышта мойнын созған,
Айтын аты-жөнниди,
Кимсең уйқымды бузған.

Аңламай оңлы-солыңды,
Сермеп буншама қолыңды,
Не себеп келген адамсаң,
Айтын аты-жөнниди.

Жырақ едим жаман аттан,
Тынбай бедеў атын шапқан.
Айтын аты-жөнниди,
Кимсең маған қустай қапқан.

Төкпеңиз бизден намыс-ар,
Болып жүрмеңиз гүнакар,

Кимсең уйқымды бузған,
Хасылыңнан берип хабар.

Мазалы сөзинди молайт,
Белгилі мақсетинди айт,
Биймезгіл уақ неге келдин,
Кім болсаң да кейніне қайт.

Бір нышан бар ғой өзінде,
Айтың мазалы сөзинди,
Ермек қылып жүрген болсаң,
Оярман екі көзінди.

Бауырынды талдирермен,
Үш ағашқа илдірермен,
Сөзлеріңнен ялған шықса,
Азап беріп өлтірермен.

Шыдамайман ойынына,
Қанлар толар қойынына,
Ермек қылып тұрған болсаң,
Арқан түсер мойынына.

Жарақ алыпсаң қолыңа,
Кесек таслама жолыма,
Арт жағың күшлі болмаса,
Түсе бер келген жолыңа.

Қайғы түспесін басына,
Ғарға қонбасын лашына,
Сүйгеним болсаң иркілмей,
Неге келмейсең қасыма.
Анық болсаң бизге қардар,
Өзің болсаң елге сардар,
Иркілмей неге келмейсең,
Шыннан болсаң бизге қардар.
Алқысса еситіп буны қуу

тазын,

Кеуілін жүдә тасырып,
Қууқыллығын асырып,
Оқыранып күледі,
Аяғы бірден жер илип,
Айтылған сөзге еріп,

Нар текедей керилип,
Тәуекелге бел байлап,
Кеуілі аламды жайлап,
Сөзлерінен мәні аңлап,
Бай улындай байпаңдап,
Ийтелгидей жайтаңдап,
Майданға шықты Гүлайым,
Ашықтың хабарын аңлап.
Қара шашын тарады,
Нар түйедей жарады,
Гүлайымдай перийзат,
Тумлы-тусқа қарады,
Келісіп тұрған қаяғы,
Қолында тал таяғы,
Қызыл шақа қол-аяғы,
Ашыұланып Гүлайым,
Жойтты кеуілді баяғы,
Аты мәлім хәммеге,
Қой баққан беллі саяғы.
Аңлай-аңлай қарады,
Жоқты сирә уйқасы,
Жайлаудан кеткен жағасы,
Жоқ қәуендер ағасы,
Майқабақтай жалтырап,
Жумыры кийген таз басы,
Күні менен сол екен,
Жер теңселткен сазасы,
Сүйеніп тұр ағашқа,
Қуу тазшаны көреді,
Пикиріне түсиніп,
Гүлайымдай перийзат,
Мыйығын тартып күледі.
Гүлайымға қарсылап,
Таз қушағын кереди,
Кол қаұсырып сулыұға,
Тәңір сәлем береді.
Гүлайымға көз шаарлап,
Кәдді муздай ерийді,
Дийдарына берилип,
Кайта-қайта қарады,
Сулыұдың айдай жүзіне,
Жүдә мийри қанады,
Сулыұлығы соншелли,

Ақыл-есин алады,
Бийхуш болып қуу тазшаң,
Ерки кетип талады,
Бұл дүньяға шыққанына,
Тазын ырза болады.
Гүлайымдай перийзат,
Сырына жүдә қанады.
Асқан бир ақыл данасан,
Сөз тымсалына қарасам,
Қулақ салың Гүлайым,
Меннен сауал сорасан,
Гүлайым сонда сөйледі:
Қандай күшке исенесен,
Рухсатсыз биймезгил,
Қалама неге киресен деп
Таздан сауал сорады,
Сер салып еки жағына,
Қим түсинбес ығламына.

Шаўқым салып биймезгил,
Не деп кирдің бағыма.
Еситип оны қуу тазша,
Айтарға белли дәлил аз,
Дәлил торлап жүдә саз,
Қутыла алмады алғөрез,
Қызлар тутып анталап,
Тумлы-тустан қамалап,
Тум-тусынан сабалап,
Айтарына дәлил жоқ,
Қедди бойы қалтырап,
Шаш шықпаған таз басы,
Майқабақтай жалтырап,
Батыр қыранды паналап,
Түрли жақтан дәлил құрап,
Келген жумысын жайлап,
Гүлайымды алдап-арбап,
Тазша не айтып турғаны:

Басыма түсирдин ҳәр түрли сау́да.
Қойымды ийирдим Қарсақлы тауға.
Алып келдим атақлы батырдың сөзин,
Гүлайым тилеймен жанымды сау́ға.

Отыр едим Қарсақлының басында,
Таң қалғандай Қара тулпар астында,
Қосық айтып Гүлайым деп ах урып,
Атақлы бир батыр келди қасыма.

Әлий менен Гарўешипнин ураны,
Мынға тай келгендей ат пенен құралы
Ат ойнатып сау́да салып басыма.
Тезден айт деп Гүлайымның хабарын

Лақабың сорады меннен атма-ат,
Пешенеси Әлий шерден де зыят,
Нала шекип сыртыңыздан интизар,
Қайда болур Гүлайымдай перийзат.

Ғайыбана бағшаныздан гүл терипти,
Даңқынды еситип жанын берипти.
Сениң ашықлығың сулыұлық бейнең.
Алты ай бұрын түсине аян берипти.

Ашық болып сыртыңыздан бағры қан,
Қосылсаң болады мүшкинің аңсан,
Алыс жолдан ізлеп келди бір батыр,
Көріу үшін жолыңызда сергиздан.

Сенін ашықтығың ақылын алған,
Яр жолында болып бір жаны құрбан,
Гүлайымға барып кел деп жиберди,
Ізлеп келди сені атақты палуан.

Батырлық бейнесін түрінен танып,
Сөйлестім анықтап түріне қанып,
Келип едим сеннен сүйінші алмаға,
Атақты батырдың сәлемін алып.

Аңламадым елдің жақын-қашығын,
Жолыңызда құрбан әйлепті басын,
Жолына етсеңіз жанымды сауға,
Қорқытып жиберди мені ашығын.

Қорққанымнан өзім соқтықтым жарға,
Сені пана билип қамалдым тарға,
Қууаныш пенен сенің бағына кирдим,
Гүлайымжан гә жарылқа, гә қарға.

Көк тулпарын салтанат пенен желеди,
Көрсен құрбан жолларына өледі.
Керек болса әнжамын же Гүлайым,
Ертең биреу бағыңызға келеді.

Алқысса Гүлайым арыу бұны еситип,
Ойлап көріп мақул сөзге не қарыу.

Хаслы нашар, шашы узын,
Қууанышқа жайлады.
Жолына өзін сайлады,
Жақсы сөзге семирп,
Белин толтырып байлады,
Енағардың тазшасы,
Ялған сөз бенен байлады.
Қууаныш кернеп денесін,
Ашылған гүлдей жайнады,
Хәр нәрсе салып есине,

Түсинбей ерте-кешине,
Таңланып пешенесине.
Онбес күн өтті аралаң,
Таң қалғандай бір батыр,
Енген еді түсіне,
Жұп үстине жұп болды,
Сол шығар деп ойлады.
Хаслы нашар алдағанға
инанып,
Тазды азат әйледі.

Газша қыздың сөзин барлап,
 Мейри қанып көз шарлап,
 Өтирик хабарды жарлап,
 Алдынан зорға қутылды,
 Қайтты қойына қарап,
 Сөзди Гүлайымнан еситиң,
 Ылайықлы бир яр еди, деп,
 Ат басындай әрманы,
 Қууаныш хабар еситип,
 Ышқынып тур шыбын жаны,
 Атландырып қырық қызды,
 Тумлы-тусқа арнады,
 Ашықтан хабар еситип,
 Жүректің оты қайнады,
 Жолын күтип асығып,
 Жан-жағына қарады,
 Ара берип өзіне,
 Сүрме жағып көзіне,
 Ярға өзін қолайлады
 Сескенип дабыл даңқынан,
 Жандар өте алмай қасынан,
 Ярдын жолына қарап,
 Барлық ис шықты ядынан.
 Күтине берсин Гүлайым,
 Тазшадан сөз баслайық,
 Ишине сыймады әрманы.
 Жантасалмай Гүлайымға,
 Кетти динке-дәрманы,
 Малға жығып алыуға,
 Жетпейди қууат-пәрманы,
 Гумлы-тустан көбейип,
 Гүлайым қыздың қардары,
 Сабап, қууып салса да,
 Ашықлығын қоймады,
 Гүлайымды алыуға,
 Гүрлі хәмел торлады.

Алқысса сөзди Буұрабайдан
 еситиң:
 Буұрабайдай байыңыз,
 Сексенге шығып қарады,
 Гаслады дүнья ушын қайғы,
 Есап етип қараса,

Бастан өткерди мың айды,
 Күннен-күнге жас басып,
 Басынан дәураны тайды.
 Талақ етип барлығын,
 Яд етти қәдир қудайды,
 Төкті маңлайынан терди,
 Ийшанның жолынан жүрди,
 Излеп таппай кәмбил пирди,
 Қырық қара қудайы айтып,
 Ғыждууан пирге қол берди,
 Пириниң айтқан нәсияты,
 Суұпылық гүзар жол болады,
 Суұпы-ийшанға қул болады,
 Кеуилине қылап келсе,
 Мынапық деген сол болады.
 Түскениңиз ұзақ жолға,
 Таққа турасаң бәрқұлла,
 Пирдин сеннен кеули қалса,
 Жайың жәхәннемдур олла.
 Жол табалмас хан, патшалар,
 Макайылда қырық қыл жанар,
 Пирге ялған сөз айтқанлар,
 Жәхәннемге өтип болар.
 Алдында бар ұзақ жоллар,
 Дүзиу болсан пирин қоллар,
 Хәддиясы көп суұпылар,
 Ушпаққа иркилмей барар.
 Түспе хәргиз бундай жолға,
 Бола алмассан белли тулға,
 Күшли болмаса хәддияны,
 Бул жерде иркилип қалма, —
деди.

Еситип оны байың,
 Аяғына бас урып,
 Қәсем айтып сөйлейди,
 Исим айналғай онға,
 Туұры нәзер сал мен қулға,
 Мүридликке қабыл алсаң,
 Жолыңды бузбайман олла.
 Жақын болғай салған ара,
 Қабыл алғай аллатала,
 Ғайыбана шер тутындым.
 Жолыңа бақыш қырық қара.

Қабыл алғай ер ерендер,
Басшы болғай қырық шилтен-
лер.

Шыңт пенен сізге табындым
Қабыл алыңыз ұлық пир.
Шийрин жанымнан кешемен.
Кепин тонымды пишемен,
Зейинне тиймеслікке,
Қасем айтып ант ишемен.
Әне сол сөзді айтып,
Пирге мүрид болды.
Ал сөз таздан басланады:
Тазша хұрып талмады,
Ықлас пенен зейинни,
Гүлайымға арнады,
Себеп тауып белгили
Қасына мұның бармады,
Бир-бир ушып көзіннен,
Қыя шөлде зарлады.
Қарсақ таудың басында,
Жан-жағына қарады,
Қаңғалап соқлығып жарға,
Айталмай сырын адамға,
Бәрхама түсіп табанға,
Қойды бағып жүр еди,
Қыя дала табанда.
Жердің жүзи тар еди,
Кәспи халыққа жар еди,
Кәспи менен көр еди,
Ел аралап пал ашыу,
Хасыл кәри дууахан,
Зайырлығы бар еди,
Халық аузына жайылған,
Пәстек молла дер еди.
Мәканы жоқ, үйи жоқ,
Ауыл қоймай қақпаған,
Сәлем беріп үйме-үй,
Хәркімнің аузын бақпаған,
Еки адам урысса,
Әззи бетин жақпаған,
Алып бәрха оңында,
Қеуилинди бақпаған,
Қорлық көрген бар ма деп,

Қарақшы ийттей жалақпаған.
Изине түссе бирейдің,
Қудайынан таптырған.
Хәр жерге салған алғула,
Еки адам урысса,
Есигин жақлап бәрқулла,
Хасасын алған қолға,
Талабы мегзер шугылға,
Белгили кәри дууахан,
Атағын сорасан Пәстек молла.
Таздан хабардар еди,
Майданға ізлеп барады,
Тазшаны тауып алады,
Қыя шөлде азғырып,
Мынадай сөз айтады:
Алынды хәркімнен айын,
Сегбир тарттым сениң ғайын.
Халыңнан хабардар едим,
Жақсылық хабар айтайын
Сиятеймен саррас жолынды:
Жасырмай айтсаң ойынды,
Атым мениң Пәстек молла,
Маған берсең қолынды,
Айтқаныма ермесең,
Бир қудадан көрермисен,
Гүлайымды алып берсем,
Еки йүз қой берермисен,
Мениң ғайратыма қансаң,
Хақыйқат пирик танысаң,
Гүлайымды әперемен,
Пир билип маған сыйынсаң.
Болсаң анықтан таламан,
Атың тутып келдим саған,
Гүлайымды әпперемен,
Еки йүз қой берсең маған.
Дабылынды ядтан билдим,
Батыры атақлы елдің,
Шығып қасасыд дууасын,
Үстине сораусыз келдим,
Саған көп көреді бақыйыл,
Сөзлерімде жоқдур дақыл,
Тартынбай сөзіме ерсең,
Айтайын хәр түрли ақыл.

Тартып үйретіу ағадан,
Ала кетпесең жағадан,
Мәртлик етип сен табынсан,
Бахтың ашылар сағадан.
Тазша оны еситип,
«Жақсы сөз—жарым ырыс»
деген.

Таздың ақылын алады,
Кеуіл беріп ауаланды,
Палкердің сөзін еситип,
Ушып-ушып қуғанды,
Зығырданы қайнады,
Ешитип мына ауқалды,
Керегін сениң қой болса,
Ал жора деп қозғалды,
Ұасынды айт дийип,
Жууырып келип қол алды,
Қууқыллығын асырып,
Түрлі хийле қолланды,
Айырылмас достым сен дийип
Тексеріп ақыл сорады.
Кейіннен еремен,
Болар истин барлығын,
Мен қудадан көремен,
Ырас болса айтқаның,
Не тилесең беремен,
Не қылсан да жоражан,
Гүлайымға қостар ет.
Ештеме келмей қолыңнан,
Болып жүрме қара бет.
Керек болса саған қой,
Әне хәзир айдап кет.
Ондай иске жетсе қалың,
Саз болса хәр түр құралың,
Айрылмастай дос болдым,
Қызғанбайман бай малың.
Көп болса сенде ақыл-ой,
Мен берейін тамаша той,
Гүлайымды сүйдирсең,
Жүдә берейін екі йүз қой.
Аттың басын тартпай шап,
Жора хәр түрлі ақыл тап,
Екі йүз қой берейін,

Гүлайымдай сулыұға,
Тез барыұдың ғамын ет.
Еркимди бердим қолыңа,
Илдирме душпан торына,
Сениң менен дос болдым,
Екі жүз қой жолына,
Алдым бийик, артым жар,
Айналарға жерім тар,
Жасырмай айт жоражан,
Қандай ақыл сөзің бар.

Алқысса оны еситип,
Пәстек молла не деди:
Қыйын екен сендегі қал,
Сезбесін сырынды Көк жал,
Сырымды саған айтайын,
Шалабай достым құлақ сал.
Мақсегіне жетерсең,
Сөзлерімди қабыл ал,
Бурын сенде қастым жоқ,
Шыны доспан биймәлел,
Қайыры жоқ, закат жоқ,
Байдың малы бизге хадал,
Иске асыр ойыңды,
Айтқан нәсиятымды ал.
Күни-түни сен бақлап,
Буұрабайдан хабар ал.
Бай бийғапыл жатқанда,
Мынадай етип хийле сал,
Сезбесін хеш ким сырынды,
Әзірайылға мегзет түрінди,
Айыу тырнақ қолғап кий,
Айбатлы қыл қолыңды,
Әзірайылман саған деп,
Байға көрсет қырынды.
Ақ сәллек, ақсақаллы,
Екі дүньядан хабарлы,
Атыңды қой пайғамбар,
Бай бийғапыл жатқанда,
Сен қапталдан жетіп бар,
Көргенде есіннен танып,
Масаладай көзің жанып,
Зеребенди үйіріп,

Қолыңа жылан қамшы алып
 Батырлығыңды байыт,
 Күшлеріңді жүдә молайт,
 О дүниядан келдим деп,
 Бай бабана гүррін айт,
 Абай қылып қорқытып,
 Байға зәхерінди молайт,
 Сыр билдирме халыққа,
 Хаулықпа, сирә қорықпа,
 Бендеге түрің танытпа,
 Сағасы алған болса да,
 Исинди шығар аныққа,
 Пәнди айтар нәсият хатым,
 Өзинди сирә танытпа,
 Орынласан ақылым,
 Шығасан бір жарыққа.
 Өрнек болып ислерің,
 Атың қалар тарихта.
 Қорқақ пенен уялшақ,
 Хәр жерде қалар артта.
 Пәнди-пәнди нәсиятым,
 Қасыңа адам жолатпа,
 Бир яман сезіп исинди,
 Қалмағайсан уятқа.
 Ийшалла сөзің жол табар деп
 Тазға берди пәтия.
 Тапқан күнің қолайың,
 Мен бағайың қойыңды,
 Адамзатқа көрсетпе,
 Есбирейген бойынды,
 Иске асса аламан,
 Мен еки йүз қойынды,
 Ғайрат салың, жоражан,
 Иске асыр ойынды.
 Алқысса мына сөзди еситип,
 Қуу тазша турып жубанды,
 Ғәп сонына түспнип,
 Ушып-ушып қууанды,
 Көргеннің көзін байлаған,
 Қасасыл дуғасын алды,
 Әбирейін жабады,
 Еситип зейін қабады,
 Айтқан сөзің бағдарлап,

Тазың ақыл табады,
 Хәр қыялды ойлады,
 Жүні өсик бир қарыс
 Бес ақ ешки сояды.
 Керіп-созып терисін,
 Түрлі ренге бояды,
 Бет-аузына орын қойып,
 Қылқа³ тигіп алады.
 Төгілдіріп кирпич-қасын,
 Зияккйитип мурнын қояды,
 Сақалы бар бир дәсте,
 Муртларын таулап бұрады.
 Масаладай жайнатып,
 Қызылға көзін бояды,
 Түклері бар тебендей,
 Тассыз қонырау тағады,
 Етигіп жерге сүйретіп,
 Тазың кийіп алады.
 Тум-тұсынан асынып,
 Әзирейлінің құралын,
 Мысал тажжалға ылайық,
 Көргеннің ақылын алады.
 Көрген қорқып жан берген.
 Мысал тажжал болады.
 Белине жылан байлаған,
 Көзлері оттай жайнаған,
 Мысал Әзирейіл болады.
 Айыу тырнақ қолғабын,
 Қолына кийіп алады.
 Ақ сәллесі басында,
 Буұрабайды азғырыу,
 Белли мақсет-мурады,
 Жылға менен сай менен,
 Ауылға адым урады,
 Жанлы жанға сездирмей,
 Жасырынып жүріп барады.
 Зейін салып жолына,
 Жоламай мешит қауымға,
 Бир күн удай жол жүріп,

3. Қылқа — шұбалған ақ, аш ала-
 ның кийімі. Жабағы жүні қы-
 қылмаған ешки терисінен ислен-
 туғын тон.

Намазшамын уағында,
Жасырынып кирди ауылға,
Желине қулын сайлаған,
Еркке қошыс сайлаған,
Қымыз уйытып ижиуге,
Тиккен еди ақ үйди,
Қолтық көл деген жайлауға
Аулақшылық әжеп жай,
Мәдеткер болғай бир құдай,
Үйин тигип жайлауға,
Ғеш нәрседен хабарсыз
Жатырған екен Буұрабай.
Оранып қасыл торқаға,
Қулыны жайғаспай қораға,
Дизден төсек салдырып,
Жайлауға құрған ордаға,
Қалын салып төсегин,
Әйне сәхәр уағында,
Жатқан екен бай баба.
Қайда бар деп жәнжел ғауға
Түри мегзеп қарсы жауға,
Әйне сәхәр уақтында,
Жақынлап барды отауға,
Күнлер еди ыссы жаз,
Аллуға турды бираз,
Уйқыға бай кирген соң,
Билдирмей үйге кирди таз.
Ақ сәллесіп басында,
Азғырыудың қастында,
Қараңғыда қармалап,
Келди байдың қасына,
Қанжарын алып дәстине,
Хабар тапқызбай достына,
Шырт уйқыда жатқанда,
Минди байдың үстине,
Ушқындырып құрресин,
Өкпесин осып қуу тазын,
Шала жансар қылды геүдесин,
Байдың сестин шығармай,
Алқымына салады,
Айыу тырнақ пәнжесин.
Ақыретке жолланды,
Шала жан болып қорланды,

Хазар жетип жанына,
Бай сескенип оянды,
Жабайы ийттей талады,
Бир бәлени аңлады,
Көзин ашып бай баба,
Келбетине қарады.
Айдархадай келбети,
Басында ақ сәллеси,
Гүмбездей бар геллеси,
Ақ айыудай геүдеси,
дүркіт яңлы пәнжеси,
Отыр екен бир бәле,
Хайран болды бай баба,
Бу қай диннің бендеси,
Сақалы бар бир қушақ,
Хәр мурты бар жебедей,
Саудыраған бәри пушқақ,
Жалбыраған түклері,
Үсти-басы қонырау шашақ,
Жыртқышқа мегзер өзлері,
Пискен теридей жүзлері,
Түри жүдә әжайып,
Құрдай қызарған көзлері,
Белине қанжар байлаған,
Аузын көрсең жырадай,
Көзи оттай жайнаған,
Байланбаған көп жалғауы,
Құдайдың силтеген жауы,
Тартса, қарға иркілмес,
Шапшақтай бар танауы,
Хәр түрлі нәрсе аңлатыр,
Қарсыласа алмас қас батыр.
Өкпесін сығып баратыр,
Бай көкірегін басады,
Өкпесін тығып осады,
Я өңім бе, я түсім бе деп,
Туулап көзин ашады,
Тәғдірге қайыл болады,
Ақыл-естен айырылып,
Қызыл жүзі солады.
Жаздыр хәмиріңе қайылман
деп,
Кім екеннің сорады,

Дәлилине ылайық,
Тазың сөзин баслады.
Жөн билмейсең қасмы жағыл,
Жолланасан дарыл-паныл,
Уақтың голы ізлеп келдим,
Атым мениң Әзірайыл.
Бір құдайды ядыңыз яда,
Келдим жаныңды алмаға,
Ізлеп келген Әзірайылман,
Өмирің сениң болды ада.
Айт ийманыңды, тайынлан,
Бұйрық келди лахидан,
Жаныңды сениң алмаға,
Қуып келген Әзірайылман.
Жуттың ба тутып қунаба,
Жыйғаның түсти таланға,
Қыдырдым жеті күн удай,
Жаныңды сениң алмаға.
Хәмелиң болса тайынлан,
Усла жағанды қайымлан,
Буұрабайдың жанын ал деп,
Бұйрық болды құдайымнан.
Шенгел салмаға лашыңа,
Сауда салмаға басына,
Жеті күн удай қыдырып,
Арнаң келдим мен қасына.
Саған құдай кеуіл бурды,
Заманымын мениң қуұырды,
Буұрабайдың жанын ал деп,
Құдайым мени бұйырды.
Жолыңызда болдым құрбан,
Сени ізлеп адым урған,
Ізлеп келген Әзірайылман,
Қутыла алмассан қурығымнан.
Жолыңда болдым таламан,
Тәубе тастық еткіл ғамлан,
Тамырыңа шанғыл урып,
Хәзір жаныңды аламан. — деп,
Жаудырлатып қоңырауын,
Аңлатады белли жауын,
Көрсетіп айыу тырнағын,
Қаттырақ салды ауырын.
Алқысса Әзірайылдың сөз-

лерін
Еситіп байдың құлағы,
Әжелдің хабары сууық,
Төгілді жастан булағы,
Шығып кете жазлады,
Қаусырылып екі жағы.
Ядландым бәрқа удайын,
Аңламадым мен мұндайын,
Зәребесін үйіріп,
Мұнша қыстапты құдайым,
Шыбын жанымды алмай тұр
Арзымды айтып қалайын,
Тоқта, тоқта Әзірайыл,
Бийжай уақта келипсең,
Неден болды екен гүнайым,
Тоқта, тоқта Әзірайыл,
Бір әрмансыз болайын,
Не гүнайым болды екен,
Бір-екі ауыз сорайын,
Қыса берме өкпемді.
Мен жайымнан турайын,
Мына сөзін еситіп,
Тазың жаман азғырды,
Жаны шығып кетер деп,
Зәрре қолын жаздырды,
Хабар айтып хәр жерден,
Қорқытып сөз бенен азғырды,
Алынды билсеңіз айы,
Тут ақырет сайма-сайың,
Қулақ салып тыңласаң,
Гүнайынды мен айтайын.
Таланды сеннен дүнья-мал,
Алма кеуліне қыйлы қал,
Гүнаңызды айтайын,
Ашыұланбай мойнына ал.
Динди көзге илмедің,
Дин жолының құдайы,
Пайғамбарым демедің,
Алты айда, жылыңда,
Бір ғамынды жемедің,
Тоғыз түлік малыңнан,
Үсир, закат бермедің,
Жасым узақ болғай деп,

Бир қудайы бермедін,
Дұнъя ушын жууырып,
Жан-жаққа қолың сермедін,
Қудай менен пайғамбарды.
Буұрабай көзге илмедін,
Ден саулықтың, байлықтың,
Кеш қадирин билмедін,
Жесир, жетімди ядлап,
Көзде жасын көрмедін,
Нешше аян берсем де,
Бир тәубеге келмедін.
Көрсетсем де жол силтеп,
Кейиннме ермедін,
Айтқаныма инанбай,
Кеуілимди жерледін.
Пайғамбарды умытып,
Қарсылап алға өрледін,
Бир жан атап жылында,
Әрұақларды көрмедін,
Пайғамбарды, қуданы,
Есигіне қараттың,
Жылдағы малдың зикалың,
Өз пайдаңа жараттың,
Не қылады қудай деп,
Халыққа өсек тараттың,
Берер деп үміт етсек те,
Диңкемизди қурыттың,
Исенип малдың көбине,
Пайғамбарды умыттың.
Өрнек болып халыққа,
Айғағы болдын журттың,
Умытқан сон атыңы,
Саған қудай жиберди,
Зақат беріп малыңнан,
Ядлайсаң ба пиринди,
Шынтың менен сыйынып,
Шығарып кеуіл кириңди,
Шының менен табынып,
Аңлауын сенин сырынды,
Силтеу менен Әзірайыл,
Келди сенин қасыңа,
Қарамайман қулласы,
Тоғың менен ашыңа,

Тутып тамырыңның бәнтін,
Саламан сауда басына,
Мыжғынқырап басады.
Я аламан малыңды,
Я аламан жаныңды,
Айтқаныма жүрмесен,
Шашамаң суұдай қаныңды,
Сегбир тарттым екі ай,
Қудайдан келдим Буұрабай.
Атым мениң Әзірайыл,
Болың меннен хабарлар,
Аламан қазір жаныңды,
Түрлі апат дарытып,
Қырамаң сениң малыңды.
Соны айтып қуу тазың,
Бүгірлетіп басады,
Жаны қалмай байыңның,
Ақылыңнан сасады.
Ақыл-естен айырылып,
Қууанышты қорқыныш баса-
ды.

Албыратып қорқытып,
Байыңның сырын ашады.
Жипектен нәзік торқады,
Батырлыққа шорқады,
Жаны қалмай байыңыз,
Қалтырап қатты қорқады.
Айы әбден алынып,
Шын кеуілден бағының,
Хәлсиреди бай баба.
Әзірайылға жалынып,
«Ата тегім мениң жахыл,
Не десен болайын махыл,
Шыбын жаным шығармасаң,
Жолыңа он қой Әзірайыл.
Әрмансыз алынды айым,
Ғапылда келтирди қайым,
Он қой берсем жолыңа,
Жарылқамас па қудайым?
Жолыңда сайыл болайын,
Ядлайын атың күн сайын,
Бир сапарға кеширин,
Жолыңа он қой жоллайын.

Гүнамды мениң өтиниз,
Сөзимди әпиу етиниз,
Саған еркимди берейин,
Қарсақлы деген атаўдан,
Он қой алып кетиниз.
Алқысса еситип сөзин қу;
тазың,

Берген қойын азсынып,
Айбат қылып тепсинип,
Мынадай сөз айтады:
Атаңа нәлет көргенсиз;
Аңламайсаң ойымды,
Жасыл тастан үстине,
Шығарайын ба той-тойыңды,
Шенгел салып тонына,
Үзейин бе мойныңды,
Найза салып қақ маңлайдан,
Қан қылайын ба қойныңды,
Сен бәледен қутылып,
Мықлап берсең тойыңды,
Пайғамбардың жолына,
Дүзиу жибер ойыңды,
Бир сапар таслап кетейин,
Қудайыңа айта бер,
Сен еки йүз қойыңды.
Мен бир мәртлик етейин,
Бир қуда деп жыласаң,
Мен кеўлине жетейин,
Еки жүз қой атасаң,
Жаныңды таслап кетейин,
Ықласыңды, муыңды.
Қудайға хабар етейин,
Бұл айтқаным тыңласаң,
Мақсетинди беремиз,
Умытпаймыз атыңды.
Бәрха жақсы көремиз,
Сениң менен қосылып.
Бейиште дәўран сүремиз,
Қапталдан сени қалдырмай.
Бәрха ертип жүремиз.
Хәптеде бир жәннеттин,
Бағынан гүллер теремиз.
Тыңламасаң бул айтқаным.

Және қайтып келемиз.
Жаныңды теннен аламыз.
Жолыңда болдым таламан.
Алып барып жаныңды,
Саққар дозаққа саламан,
Иркилместен басына,
Отлы гүрси ураман,
Таң қыямет базарын,
Хәзир басында құраман.
Еситип оны бай баба,
Қаны қашып қабарып,
Еки көзи аларып,
Не дейди екен бай баба.
Әзирейилге жалынып:

Алқысса жыланьп байың сөй
лейди:

Кеўил дәрти уўланып,
Өксип-өксип жылайды,
Астында жатып таўланып,
Айналайын Әзирейил,
Қозғама жанымды жайдан,
Қорықтым енді қудайдан,
Қайтайын жүдә ырайдан,
Шығармасаң жанымды,
Мен жүрейин жолыңнан,
Садақа әкет қолыңнан,
Мен садақа берейин,
Қутқарсаң сүм өлимнен,
Үсир, закат берейин,
Жанымды алып тенемнен,
Айырма қуйрық-қалымнан,
Сеннен басқа панам жоқ,
Хабар алып тур халымнан,
Мени аман сақлайгөр,
Шайтан деген залымнан,
Маған дуға дус болғай,
Аты шыққан алымнан,
Айыра түсirmeгейсең,
Саркоп деген жеримнен.
Аман қалса шыбын жан,
Еки йүз қой садақа,

Шалабай баққан қойынан»,
Мына сөзди еситип,
Тазша сонда не деди:
Ҳа Буұрабай, Буұрабай.
Ҳалыңнан хабардарман удай.
Қулақ салың қуп таңла.
Тапсырмам бар және мундай:
Және бир айтар сөзим бар:
Шалабайдай шопанына,
Етип жүрме пейли тар,
Шалабайдай баланың,
Ҳалынан болғыл хабардар,
Зейинине тийип баламның,
Болып жүрме қара бет,
Не тилегі болса да,
Шалабайды қабыл ет,
Өстирің оның жүрегін,
Ийни келген жерінде,
Жақын қылың ерегін,
Нәрсеге мүтөж болмасын,
Пәнди-пәнди нәсиятым.
Тайын етип тұр керегін,
Айтар саған тапсырма.
Шалабайдай шопаныңның,
Қабыл алың тилегін,
Бұл дүньяда ойлаған,
Мақсетине жегіссин.
Қандай гүнаң болса да,
Гүнанды әпиу етейин,
Тилегін бер баламның
Мен сени таслап кетейин
Алқысса сөзди еситип.
Бай баба сөйлей береді:
Рейим етсен бойма,
Салмасан шаңға сойыма,
Шығармай кетсен жанымды,
Хызметкермен жолында.
Жөн билмеген биз бир сада,
Етпеніз өмиримди ада,
Шығармай кетсен жанымды.
Еки жүз қой садақа.
Мен берейин өз қолымнан,
Шалабай баққан қойымнан,

Шығармасаң жанымды,
Қабылламан тилегинди,
Олла шықпайын жолыңнан,
Сыйынып еремен кейнине,
Тиймейин олла зейинине,
Нағыз пирим сен болсан,
Мен бағындым динине.
Ат қуйрығын өремен,
Болған истин барлығын,
Мен қудадан көремен,
Шығармай кетсен жанымды,
Мың қойымның ықтыярын,
Мен тазшаға беремен.
Зыят көремен жанымнан,
Керегинди алың соннан.
Шынынан да пир болсан,
Хабар алып тұр халымнан.
Жырақ әйле басымды.
Әзәзил деген залымнан,
Жанымды қой Әзәрейил.
Не десең соған қайылман.
Алқысса тазын еситип,
Ықтыярын алады,
Буұрабайдың мойнына.
Не керегин салады,
Шын кеуілден табынып,
Ол да қайыл болады,
Сыр билдирмей ишинен,
Ушып-ушып қууанды.
Тазша тұрып сөйлейди,
Айналайын жан балам,
Рейим салдым тәуекел,
Қабыл алғай ләуҳи қәлем,
Тәуекел таслап кетейин,
Әпиу еткей бир аллаң
Усы пикириннен қайтпа,
Ғәрип-қәсерди муайтпа,
Өмирине кес болады,
Бұл сырды адамға айтпа,
Хаққына хызмет етемен,
Бағыш еткен қойынды,
Тазыңнан алып кетемен,
Тозарын бузбай апарып.
Пайғамбар, қудаға жетемен.

Қудай менен пайғамбарға,
Оспынды баян етемен.
Арнап саған келдим қастан,
Қәхәрим қатты қара тастан,
Берген екі жүз қойынды,
Аламан Шалабай таздан,
Арылмас гүнаға қалма,
Қәхәрленип зулым болма,
Қойды мен айдап кеткен соң,
Баламның мазасын алма,
Сол сырды қисиге айтсаң,
Динди бұзып, пирден қайтсаң,
Қойды неге бердин деп.
Шалабайды мұнайтсаң,
Елде жүрген мен сайылмаң,
Халыққа белли Әзирейлмен,
Халыққа сырды алдырсаң,
Қасына сел боп тайынмаң,
Жақан маған бір қәдем жер,
Мен ушық есик пенен төр,
Шалабайға жәнжел салма,
Болған исти қудадан көр,
Хәрне десең мен қайылман,
Хабардарман хал-жайыңнан,
Шалабайға азап берсен,
Айырыласаң сен жаныңнан,
Минип пырағым желемен,
Усы жолдан айнысаң,
Қасыңа солұақ келемен,
Ықтыярын қолымда,
Мәттал жаныңды аламан,
Сол сөзлерди бир айтыл,
Суу қуйғандай сөнеди,
«Құллық аға, құллық» — деп
Шала жан жатқан Буұрабай,
Хәмирине көнеди.
Алқысса иси байыңның,
Енди насырға дөнеди,
Сыр билдирмей байыңа,
Енағардың тазшасы,
Үйден шығып жөнеди,
Орынланып мақсети,
Ақырын тазын күледі.

Жанлы-жандар жантаспаз,
Ай қаранғы түн еди,
Бай жүрегі жарылып,
Не екенін билмеди,
Ерте тура таң атты,
Жан-жағына қараса,
Хеш бир нәрсе көрмеді.
Хәр қыял дөнип ойына.
Иши жанып көп қойына,
Хешкимге сырын айта алмай,
Қулай кетти жайына.
Алқысса тазын,
Етер исин етти,
Байдың басына жетти,
Ғайрат салып таң атпай,
Таз қойына жетти.
Пәстек молла қууанышы
Қойнына сыймай, қойдан
Керегин алып, жайына кетти.
Алқысса таз
Қууанышы қойнына сыймай.
Таярлана берди тойына,
Алқысса Буұрабай,
Ишки сырын адамға айта
алмай,
Пирдин жолынан қайта ал-
май,
Қорлық ядынан қалмай,
Әрманы ишине сыймай,
Бир жыл өтти.
Қыйын ис түсіп басына,
Бир жыл өтти арадан,
Жасырын салмақ басып,
Иши толды жарадан.
Қарсы келип жарлылық,
Салдардан жүрегі жарылып,
Заманасы тарылып,
Буұрабай қатты ауырған,
Өнешинен ас өтпей,
Алқымынан бууылған.
Тойып тамақ ише алмай,
Басларына күн туған,
Қабағын қайғы ашырмай,

Палшыға пал салдырған,
Жети журтқа ат жоллап,
Дәри-дәрмақ алдырған,
Өлмеуге илаж бар ма деп,
Қалаға жар салдырған,
Садақа айтып жолына,
Туұлаған туұлар шалдырған,
Ерси әдет ислер ислеп,
Көргенди қайып қалдырған,
Дүнъя-малын шаштырып,
Тәуиплерге бақтырып,
Жаздын сары күнінде,
Алдына от жақтырған,
Урғашы мал сойдырып,
Өкпе менен қақтырған,
Тилек тилеп алтадан,
Қанша малын шашса да,
Хаяллары тақ тұрған.
Ал шыпасы болмаған,
Әтирапы көл болып,
Көзден аққан жасына.
Қара шыбын басын құрап,
Ийе болды лашына,
Гүлайымдай жалғыз қызы,
Кетпеди сирә қасынан.
Кетпеди хаққа наласы,
Қан болды көздің қарасы,
Өтер болды дүньядан,
Нәзер салмай алласы,
Келип кеннен Әзирейлдің,
Тиймеди сирә пайдасы,
Күннен-күнге жүдеп бай,
Өліуге қарады басы,
Табылмас сирә ялғаны,
Яд етті қәдир аллайы,
Тум-тусынан сүйейди,
Еки бирдей алғаны,
Байдың басын көтерип,
Бир куда деп зарлады.
Жан-жағына көз салып,
Тум-тусын бай барлады.
Ойланып бай қараса,
Қудайы жүдә қорлады,

Жан айбат пенен байыңыз,
Бир мақсетти ойлады.
Таяғына сүйеніп,
Ырғып жайдан турады,
Жедел беріп өзіне,
Белин тартып байлады.
Ермек болдым жақы-жатқа,
Дақыл болғайман кәрамағқа,
Барып қайтсам қейтеди,
Шайқы баба Буұраханға.
Таппаспан ба бир шыпа,
Барып қайтсам зияратқа,
Қаратқан ел қарап қалмас,
Дүс қылмас па дәрәмағқа.
Қабыл болса зияратым,
Шықпаспан ба саламағқа.
Хасылдан киим кийейін,
Қара нарға минейін.
Пайғамбарға сыйынып,
Буұраханның басына,
Барып басым ийейін.
Қудай деген бар болса,
Кәраматын көрейін.
Аяғына бас урып,
Буұрахан атамнан,
Узақ өмир тилейін.
Кеткен еки жүз қойдым,
Нәтийжесин билейін деп,
Тентиреклеп теңселіп,
Байың жайдан турады.
Қара нарын жазлайын,
Беккем ерлеп алады,
Азық, әнжам, хәддиясын,
Нарға теңлеп танады,
Мәнети артты,
Нардың айылын бек тартты.
Мойнына потасын салып,
Қара нарға минип алчы,
Зиярат етип қайғығыз,
Буұрабайдай ағаңыз,
Буұрахан бабаға жол тартты.
Нарға минип алады,
Пайғамбардың қәбирин,

Излеп кетип барады.
Адам ертпей қасына,
Жалғыз кетип барады,
Шын кеуілден жүр ізлеп,
Жылап кетип барады.
Арзы-ауҳалын айтпаға,
Бәле-қадасын сатпаға,
Ғыждун пайғамбарға,
Зиярат етип қайтпаға,
Барғанша қыйыр шел еди,
Асқар кесе бел еди,
Буұрахандай бабаныз,
Айықлиге, атлыға.
Жети күнлик жол еди,
Шын кеуілден пир ізлеп,
Алдына қарай дөнеди.
Кете берсин бай баба,
Гезек тазға жетеди.
Зияратқа шыққанын,
Пәстек молла биледи,
Шалабайдың қасына,
Жууырысы менен келеди.
Шалабайдай тазына,
Шынасында пир еди,
«Енағардың тазшасы,
Ийип келди исиннің,
Хәмелиң болса кел енди.
Ашық болсаң иске асыр,
Айтты растан бұл енди,
Жер астында нәрсе жоқ,
Соны ойлап бил ендя,
Аяғына шарық бүр,
Ийғананың тонын кий.
Ғула кийип басыңа,
Қәлендер бол белгили,
Егленбей жолға шық енди,
Буұрабай түсти жолына,
Кейнинен изин қуу енди.
Бұрын бармақтың ғамын қыл.
Баратуғын жерине,
Басқа жағын айтпайман,
Саған айтар сол енди.
Усы сөзди жайласаң,

Табағын асқа толды енди.
Асығыста қуу тазың,
Шопанның кийип липасын,
Басына кийип ғуласың,
Жолға рауан болады.
Дузын қақлап тазын усының,
Қойын бағып қалады,
Сыр билдирмей адамға,
Шалабайдай шопанлар,
Төтесин жолдың алады.
Буұрабайдың кейнинен,
Жаздырмай қуып барады.
Жанлы жанға танытпай,
Бабаның изин алады,
Сегбир салып пияда,
Бир ғайратын салады,
Алдындағы бабаны,
Ғайы көзі шалады,
Ғайы жетип барады,
Тутып пирлерди ядына,
Уғынып пирдің атына,
Жети күн тынбай жол жүріп,
Жақын келди бай баба,
Әулийенің қасына,
Шыдамай хеш ким патына,
Шер салып көңил жадына,
Енағардың тазшасы,
Билдирмей келди артына,
Тартып кем-кем өзине,
Пайғамбар деп зар жылап,
Жас қаплаган көзине,
Сырын алып қуу тазын,
Тайын болды жасырынып,
Буұрабайдың изинен.
Қарып-талып байың жетти,
Мақсет еткен жерине,
Хәзир жетти бийшара,
Шомылып қара терине,
Қара көрим жер қалды,
Пайғамбардың қәбирине.
Ақылынан сасады,
Көкирегін басады,
Ел гезген дийұана болып,

Енағардың тазшасы,
Қауымге араласады.
Барлап шықты ерине,
Сыйынып кәмбил пирине,
Келместен бұрын Буұрабай,
Жасырынып кирди қуу тазын,
Буұрабайдай байынның,
Түнейтуғын гөрине,
Гилең аққос оранып,
Енағардың тазшасы,
Жата берди төрінде.
Алқысса сонда Буұрабай,
Әулийенин сыртына,
Нарынан түсіп байлады,
Мұхсинге өзін сайлады,
Бир қудаға зар жылап,
Еки қатлап потасын,
Дал мойнына салады,
Қалған қаза намазын,
Қалдырмай оқып алады,
Қол қаұсырып зар жылап,
Қәбирге жақын барады.
Басын ийіп бийшара,
Атап барған пайғамбардың,
Басына тайын болады.
Салып зейін ықласын,
Өксип-өксип жылады.
Үш айналып сыртынан,
Жолында құрбан болады,
Басында саққа жүгиніп,
Қушақлап гөрди қулады.
Мумиядай ерип,
Қуйқа түгі жуұлады.
Аят қоймай оқып,
Хаққына дуға қылады.
Қулақ салып тум-тұсқа,
Әсте-әсте барлады.
Еки жүз қойдың сауабын,
Пайғамбарға арнады.
Бир қуда деп зар жылап,
Өмир тилеп зарлады.
Алдым бийік, артым жар,
Кең дүнья болды-ау маған
тар,

Сыртынан саған сыйындым.
Мәдет бер Гыжұан пайғам-
бар.

Зейнімди берип бағындым,
Әдеп-үрпинди сағындым,
Жолына бираз мал айтып,
Пайғамбар саған табындым.
Атыңды туттым қалыстан,
Зорға таптым жолыңды,
Қыйсық пенен шалыстан,
Шарапат бер мен қулыңа,
Арнап келдим алыстан.
Артылды жамаң мийнетім,
Зая кетпесін зийнетім,
Алыстан арнап келгенмен,
Пайғамбар дийгөр үмметім.
Табынып сыртынан барладым,
Исминди айтып зарладым,
Арнап адам жиберіпсең,
Ғайыбана жолыңа,
Еки жүз қой арнадым.
Көп астым шөлдің қыйырын,
Билдим кәрамааттың барын,
Еки жүз қой айдаттым,
Көрген бүгін қайырын.
Көзімнен ағып қызыл қан,
Алқымымнан бууылып,
Қыстау тапты-ау шыбын жан,
Еки жүз қой алған ийшаны,
Көрсет балаңа бир нышан.
Бууынып жүріппен талып,
Ислерім өзине қанық,
Балаң жәрдем сорап келди,
Пайғамбар берін шыпалық.
Айттым қәлиіме шаадат,
Ойлан ата бизди яд ет,
Уәкил балаң излеп келди.
Нәзер әйлен берің мәдет.
Дағланып шықты кәмірім,
Әрманда баратыр өмірім,
Еки жүз қой алған ата,

Мураттың дәртің көрін,
Арман көңіліңмен басына,
Болсін қысы-жазына,
Сықыма менін дуға қыл,
Берекет бергей жасыма.

Әрмансыз бір таным атпай,
Жыл бойы парахат жатпай,
Ауыр кеселге шатылдым,
Хешбір жәрдем шыпа таппай.

Адам жибердин малыма,
Қарасқан едим қалына,
Қарасаман* деген уәден бар-
ды.

Еки жүз қой бергенде жолы-
на.

Шынлап сора қал-жайымнан,
Дауа табылғай қолайдан,
Ата өзің әззи келсен.
Сорай көрін құдайыңнан.
Алынып тұр жүде айым.
Мал десеңіз менде тайын,
Өз аузыңнан хабар етін,
Құраса кетпей құдайым.
Кел десеңіз мен ерейін.

Мудам жолында жүрейін.
Дұнъяға келер күн болса,
Не десең тауып берейін.
Кетпесін иште әрманым,
Келтир бойыма дәрманым,
Сум әжелден сен құтқарсан,
Бағыш етемен барым.
Сол ишімде пикирим барым
Мурат-мақсетім болғаным,
Қабыл алын пайғамбарым.
Сырымды айтып болғаным.
Алқысса бай соны айтып,
Өксип-өксип жылады,
Көзде жасын булады.
Пайғамбардың қәбирин,
Қушақлай беріп қулады.
Хабар берермекен деп,
Құлағын салып тыңлады,
Сол уақытта қуу тазын.
Гөр ишінде отырып.
Қууқыллық сөзін торлады,
Пири болып бұл байдын.
Сөзине жууап қайтарып,
Қәуендер болып ашынып,
Гүңиренди зарлады:

«Орынланды ойға алған нийетін,
Жахыл болып жайлағансан ел шетін,
Хаулықпаныз сөзлеріме құлақ сал,
Аман болсан шынасында құрметім.
Әуел баста айтқаным жүрмедін,
Өз пикиріңнен қәдірімді билмедін,
Ауырғалы бағыш етіп жолымда,
Зарлай-зарлай бір уйқымды бермедін.
Еки жүз қой құдайы айттың малыңнан,
Қутылғансан шайтан деген залымнан,
Мен болмасам қашшан өлетуғын ең,
Мойным созып хабардарман қалыңнан.
Қой бергеннен абыройын жабылды,
Дәртлеріме хәр бір дауа табылды,
Мен болмасам әлле қашан өлерсен.
Не себеппи зияратын қабылды.

Зыялы дәртіңнің алдын орадым.
Сенин тилегінди тилеп зарладым.
Үш ай болды мен құдайға қатнап,
Балам саған ұзақ өмір сорадым.
Бейіштің бағынан гүлдер тересен,
Зақатсыз малыңа жууап бересен,
Ашыұлансам мениң айтқан сөзіме,
Хеш гүман жоқ ертең бір күн өлесен?
Мінген атын таулы жерге жайылар,
Пайғамбарың жолыңызда тақ турар,
Қабыл алсан пайғамбардың тилегін,
Кеселиңе бизден дауа табылар...

Айтқан нәсиятыма мениң көнесен,
Қарсыласып бұл ис қандай демейсен,
Ашыұланып айтқан сөзімди алмасаң,
Қайырқом жоқ, еки күннен өлесен.

Ер жигитке не болар намыс-ар,
Пири менен қарсыласқан гүнәкар,
Сыртыңнан пириңіз ылайық көрил,
Мойныңа бір қарыс артты пайғамбар.

Бейіштен тайынлап, үлестен пайың,
Дүньяның түринен түлиги сайың,
Ойласып сыртыңнан илажын тауып,
Мойныңа бір парыз артты құдайың.

Көресен жан балам танның атқанын,
Жақсы болмас айың-күнің батқаны,
Жаным аман қалсын десен дүньяда,
Мақул дийсен құдайыңның айтқанын.

Алқысса оны еситип, Буұрабай ақылсыз,

Биле алмады сөз салмағын,
Тикени менен қармағын,
Келте ақылы илмей,
Әңгіменің салмағын,
Үлги салып билмеді,
Жүдә бағын байлағанын,
Қысқа ақыл билмеді.
Құллық айтып сөйледі.

Алдымды кесе орадың,
Перзентінди қорқытып,
Жамғырдай бәле бораттың,
Ғапыл жатқан ұағымда,
Мойнымды мениң бураттың.
Есабы жоқ малымнан,
Үсир-зақат сораттың.
Таршылық исти еттим бе,

Топарлап айдатып,
Мақсетіңе жеттің бе,
Айтқаныңды тыңламай,
Өз басыма кеттім бе,
Төсекте ғапыл жатқанда,
Минип қалдың үстиме,
Кеуілиме дық еттім бе,
Бууып алқымымды ездің,
Болажақ исти мен сездим,
Неге қыстың дедім бе,
Кеуілиме пирди алып,
Хәмиріне белли қанып,
Есапсыз жатқан малымнан,
Сүриўлеп закат шығардым,
Мен нәмәртлик еттім бе,
Шашпасан қызыл қанымды,
Қалдырсаң аман жанымды,
Тәрк етпеймен хәмиринди,
Тилегиң тилей бер,
Қайтармайман белли тирегім.
Сорайбер қандай керегін,
Қолымнан келе билгенше,
Қабыллайман тилегинди,
Болды сыры жүдә пайық,
Сөзлерине ылайық,
Гөр ишинде отырып,
Яратқан деп ялбарып,
Байды алдап,
Қызыл тилин жалдап,
Пайғамбар болып,
Ауыр салмақлы сөз қурып,
Қапа кеулин хошлады,
Қорқынышты таслады,
Енағардың тазшасы,
Атын сатып құдайдың,
Мынадай сөзин баслады:
Айтқаныңа уйқаслайын,
Қапа кеулинди хошлайын,
Қулақ салың мүридим,
Мағаналы сөз баслайын,
Бенделикке тайлаған,
Мал орнына айдаған,
Бір мөхминди атаңыз,

Өлгенше бағын байлаған,
Шалабайдың атасын,
Қой бақтырып атаңыз,
Ийттен бетер қорлаған,
Қойын бағып атаңның,
Өмиринше қор болған,
Ерки жетпей басына,
Ишлерине дәрт толған,
Айдаса жүрген айдауда,
Байласа тұрған байлауда,
Шалабайдың әкесін,
Өткерген екен жылаудан,
Қыстың күнін қой бағып,
Өмири өткен қыйында,
Ағарған көздің қарасы,
Ишине толып жарасы,
Өлтирген екен атаңыз,
Тыңламай хеш бир шарасын,
Байлаған белге потасын,
Нәзер салмай көзде жасын,
Эрманда атаң өлтирген,
Шалабайдың атасын,
Жәбири хеш бир сораусыз,
Шалабай таздың атасын,
Азаплаган гүнасыз,
Сол пақырдың дәртинен,
Атаңыз өлген иймансыз,
Ашыұланып атаныз,
Табанынан тилдирген,
Отқа қалап арқасын,
Үш ағашты илдирген,
Көп малына исенип,
Қарыұлылығын билдирген,
Шалабайдың атасын,
Бийгүна атаң өлтирген,
Бермей тәңирин зауалын,
Хешқим сорамай сауалын,
Атаңыздың мойнында,
Кеткен екен обалы,
Гүнасы жүдә ири екен,
Гүнаның жолы тири екен,
Секін атаң шырағым,
Сол пақырдың гүнасын,

Мойнына жүклеп жүр екен,
Дәртке иши шоқ екен,
Иши толған шоқ екен,
Атаңызға пақырдың,
Хеш гүнасы жоқ екен,
Халынан хабардар екен,
Иши толы ар екен,
Көзинин жасы тамыпты,
Хаққа қудай бар екен,
Периштелер жыйылып,
Барған екен қасына,
Туұры нәзер салыпты,
Көзден аққан жасына,
Ауыр кепти жәбири,
Теңликтің өлшеу тасына.
Реҳим етип пайғамбар,
Шалабайдың атасын,
Алдырған екен қасына,
Құндыз телпек кийгизген,
Жұмыры кийген басына,
Еки құрди әкелип,
Жупты қылды қасына,
Шәрбет пенен пал қойып,
Ишетуғын асына,
Гәуҳар менен гүл қойыпты,
Таздың еки жағына,
Еки құрди қосыпты,
Соннан бери қасына.
Өз қолынан пайғамбар,
Киргизди бейбіт бағына,
Шалабайдың атасын,
Жеткерген сондай жақсатқа,
Атаң сениң Буұрабай,
Болған халайыққа батқа,
Шалабай таздың атасын,
Жеткерген қудай мақсетке,
Атаң сениң басынып,
Жеткерген екен жерине.
Ийманның шықты өрине,
Шалабайдың әкесін,
Пайғамбары жарылқап,
Шығарған бейиштің төрине,
Қолдан келсе жата ма,

Қатты кетип қатаға,
Әкең дозаққа кетти,
Шалабайдың әкесі,
Нәлет айтып атаңа,
Әкенди шайтан көтерип,
Алып кетти ұзаққа,
Қырғауылдай қылтыйып,
Мойнын салды дузаққа,
Қайтып шығып жүрмесін деп,
Таслады саққар дозаққа,
Өткен екен тоғыз жыл,
Әкең жатыр азапта,
Периштелер жыйылып,
Қараған көздің жасына,
Еки құрди әкелип,
Жупты қылып қасына,
Сол шығар әзел жазықта,
Шығалмас хеш бір жарыққа.
Сол құданың қәуили,
Буұрабай оған тарықпа,
Ағамды қайдан айдаған,
Пайғамбар тилин алмаған,
Жалынса да зар жылар,
Динге құлақ салмаған,
Өз пейлинен әкеннің,
Қара жағылған жүзине,
Қатты кетип асқынлап,
Қан толған еки көзине,
Жоқ болады әкеңіз,
Өз обалы өзіне.
Баянлайман балам соны,
Анықлап бер кеулиңди,
Аңла-аңла умытпа.
Барлығының мазмұны,
Алқысса балам құлақ сал,
Болманыз пирге гүнакар,
Бұйырған қудайымның,
Бір мазмұнлы сөзлерім бар,
Ашыуланбай жан балам,
Құллық айтып мойнына ал,
Шалқылап қайнап йошқанбыз,
Периште менен қосылып,
Қанат байлап ушқанбыз,

Онын ушын қыйналма,
Гүлайымдай қызынды,
Шалабайжанға қосқанбыз,
Жолында интизар удайы,
Неше жыл тутылды айы,
Гүлайымдай қызынды,
Шалабай менен екеўин,
Жупты әйледі қудайы.
Көлиңнен ушқан ғазыяды,
Айтқанына көнбесен,
Қыс етеді жазынды,
Шүкір әйле қудайға,
Көп етеді азынды,
Керек болса шыбын жаң,
Шалабайжанға бересен,
Гүлайым атлы қызынды.
Кеше-күндіз Шалабай таз,
Бир қуда деп яд еткен,
Ғәрип пенен қасердин ,
Бәрха кеўлин шад еткен,
Гүлайымдай қызынды,
Шалабайға жупты етип,
Тастыйықлады халық еткен.
Ат қуйрығын өресен,
Талайыңнан көресен,
Назырқанбай шопан деп,
Гүлайым атлы қызынды,
Шалабай тазға бересен,
Шақырып алып қасына,
Гүлайымның отауын.
Тойлар берип тигесен,
Кийиндирип қасылдан ,
Шалабайдай шопанның,
Не керегин бересен,
Шалабай таз не десе,
Кейинине ересен,
Алғәрез сөзди салмаға,
Шопан демей, таз демей,
Сансыз жатқан малыңның,
Шалабайдай шопанға,
Ыктыярын бересен,
Қеўил берсен ұсыған,
Гүлайымның ашылған,

Бағынан гүл тересен,
Тазша деп қырын қарасан,
Тыңламасаң айтқанды,
Гүман жоқ ертең өлесен,
Тыңламасаң бул сөзди,
Айтқан сөзинди алмайды,
Сөзине құлақ салмайды,
Тыңламасаң сөзлерин,
Тилегин қабыл алмайды,
Кәхәри шоқтай қарыйды,
Исин насырға шауып,
Өзинкин жети пуштына,
Түрли опат дарыйды,
Сол ўақта өкинип билерсен,
Тазға берсен қызынды,
Хәр шапаат көрерсен.
Жетер жеринди жайлап,
Әрмансыз ойнап күлесен,
Көп жыл жасап дүньяда
Әрмансыз дәуран сүресен.
Ұсы айтқаным тыңласан,
Қуданың досты Мухаммед,
Кейнине ересен,
Бейиштин ашық қапысы,
Июкилмей барып киресен,
Шалабайдай тазының,
Жарылқаған қудайы,
Қанша төгіп шашса да,
Таўсылмас бахты удайы.
Хызметинде жүреді,
Хызметинде удайы,
Бейиштин арғы төрчиде,
Салыўлы түр сарайы.
Шалабайдың бир қудайы,
Мақсетине жетеди.
Қаншелли гүна етсе де,
Сораўшы әпиў етеди.
Қыямет күн болғанда,
Қыл көпирдин аўзында,
Сораўшы аңсат етеди.
Қыл көпирден аман-саў,
Тазың шалқып өтеди,
Тазға тийсе Гүлайым.

Мурадына жетеди,
Периште келип алдына,
Хызметлерин етеди.
О дуньяға барганда,
Көрмегенин көреді,
Қызыңыздып басынан,
Барлық қырсық кетеді,
Халық әйлеген қудайы,
Барлық гүнасын өтеді,
Ырза болып қудайға,
Қызынның кеулі питеді,
Бұл сөзлерден қорықпасаң,
Изнге түсіп қудайым,
Жер менен жексен етеді.
Түрлі апат дарытып,
Басларыңа жетеді.
Қуда деген енбегің,
Бәрі күйіп кетеді,
Соның менен мұридим.
Мақсетлі сөзім питеді.
Басқа салсаң ойыңды,
Ийшаллақы тағала,
Жаза алмассаң бойыңды.
Қызыңды оған бермесен,
Жүде халың қыйыңды,
Отырмас сөзің орынға,
Себеп табылар сорына,
Қызыңды оған бермесен,
Ұйналар исін қырыңға,
Малың түседі таланға,
Ұлғаяр хәр түр жаран да,
Телеке болып Ашияң.
Лашың қалар далада,
Ақыл-хуұшың болар хайран.
Ете алмассаң бір күн сайраң
Кемең түсіп терен сайға.
Малы-мүлкің болар ұайран,
Қызыңды оған бермесен,
Питиұажаға кирмесен.
Айтқанына ермесен,
Пайың сенің о дуньядан.
Есин болса кейніне ер,
Қалдырмай шығар әрман шер,

Ақылың болса Буұрабай,
Шалабайға қызыңды бер.
Буұрабайжан, болма талан,
Қуда менен қарсылассаң,
Қашық боп араны ашсаң,
Тынламайман сөзинді,
Ондырмайман исинді,
Ояман екі көзинді,
Буұрабайым аңлан, аңлап.
Екі көзинді оямыз,
Қарқыратып соямыз,
Сабан тығып терине,
Дозаққа әкеп қоямыз.
Түрлі азап дарытып,
Аулағыңды жоғмыз.
Төрт периге айдатып,
Дозаққа әкеп саламыз,
Қара кийіп үстиме.
Қылыш алып қолыма,
Алдыңда қатар турамыз,
Аяұсыздан басына,
Отлы түрсі урамыз.
Үйінде бір жан қоймастан,
Бір түнде әкеп қырамыз,
Қырып бәрін болған соң,
Өзін жатқан дозаққа,
Шуұлатып әкеп саламыз,
Қарайтпағыл көзімді,
Көп ұақ турып басымда,
Сарғайтпағыл жүзімді.
Гә құлақ сал, гә салма,
Айтып болдым сөзімді деп,
Қайтып үні шықпады.
Алқысса байың еситіп,
Зәрре жаны қалмады,
Шыбын жаны шырк етіп,
Шығып кете жазлады.
Гә қуұанды, гә суұалды.
Гайы қорқып, гайы талды,
Ойлап көрсе салмағы,
Өзегіне от салды.
Илаж бар ма, бийшара,
Қорыққанынан қабыл алды.

Пайғамбардың тилин алды,
Хақыйқат сөзине инанды,
Ишлеринен күйип-жанды,
Пайғамбарды қуда деп,
Шын кеулинен инанды.
Өзлі-өзинен ойланып,
Түрлі жақтан торланды,
Аттың жалын өремен,
Беремен ата, беремені деп
Қайта-қайта бақырды,
Атасы дауыс бермеді,
Құллық ата, құллық деп,
Басың жерге ийеді.
Ақылына жуұыртса,
Жүдә кеули жерленді.
Қайтыуына қолайлап,
Кейинине тез жүрді.
Салдар түсіп басына,
Буршақ-буршақ терледі,
Қорықанынан бийшара,
Шын кеуилден берилді,
Жан-жағына қарады,
Хеш бір нәрсе көрмеді,
Түсіп шуұғылдың қолына,
Жүклеп гүнаны мойнына,
Көз жасы толды қойнына,
Хеш сумлық алмай ойына,
Сыйынып қадір қудайға,
Өзи менен өз қалына,
Хеш нәрседен хабарсыз,
Минип Қара нарына,
Хәр бәлеге жолығып,
Қанып қайғының зарына,
Қайтты байын атланып,
Түсіп келген жолына.
Қуұанып кетип баратыр,
Қарамастан артына.

Алқысса таздан сөз еситін,
Туұды басына кең жайлық,
Өне деген кетти байлық,
Ойлап қараң яранлар,
Дауа сүрді қудайлық,

Жерлерден алтын өндірді,
Залымның отын сөндірді,
Ладан байды азғырып,
Хәмирине көндірді.
Не боларын билмейді.
Қыйын жерлерге көндірді,
Қуұанышы сыймай қойнына,
Тазың солай дәуран сүрді,
Ауыр салмақты салдырды,
Ялған сөзине инандырды,
Қудай мен деп саза берип,
Ладан байды инандырды.
Қайғы ғамын таслады,
Қапа кеулин хошлады,
Гүлайымды алыуға,
Жаңа жолды баслады.
Жұмысы анық питкен соң,
Етер исти еткен соң,
Зыяратшы бай кеткен соң,
Шомылды қара терине,
Жеткерді байды жерине,
Сыр билдирмей хеш кимге,
Енағардың тазшасы,
Шықты кирген гөринен,
Аулағын алады,
Өзин жолға салады,
Бүлбилдей тили сайрайды,
Кеуили өсіп жайнады,
Кеуилин хошлап Шалабай,
Мынадай сөзлер айтады:

Қалмағайман мен табаға,
Жеткен шығарсаң тобаға,
Алыс жолдан арнап келип,
Ушырастың пайғамбарға.

Пирдин әнгимесін уқтың,
Шарапатқа сен жолықтың,
Мақсет пенен ізлеп келип,
Хақыйқат пирге жолықтың,

Узақ жолға ат шауыпсан,
Пирге қара сен ауыпсан,

Әулиёде көп зарланып,
Қайырқомды сен тауыпсаң.

Өмиримше баққаным қой,
Жол тапты бизің ақыл-ой,
Пайғамбардан жууап алдың,
Сол сыйың менен барағой.

Айтқан сөзлеріме қандым,
Ііір қыдырып ғайрат салдың,
Өз обалың өзіңе, бай,
Сөзлерімді қабыл алдың.

Душпан иши дәртке толсын,
Бақ айланып бизге қонсын,
Ықтыярды бердің бизге,
Қызың бизге құтлы болсын.

Жақын болды есик-терін,
Талқанларман саға-өрің,
Айтқан сөзді уққан болсаң,
Гүлайымды бермейгөрің.

Қабыл болғай маңлай терім.
Қалмағай әрманым, шерім,
Усы жолың құтлы болсын,
Жаңа таптың нағыз пирім.

Алған шығарман айынды,
Сазладың курал сайынды,
Зыратың қабыл болсын,
Таптың сен шын құдайынды.

Қабыллайың шын сөзинді,
Ериттим саз бенен музынды.
Сыйына бер нақ пирине,
Алғанда көр Шалабай.
Гүлайым арыу қызынды.

Алқысса, сумлығың,
Тастан өткізді,
Енағардың тазшасы,
Жерине байдың жеткізді,

Халықтан өзін жасырды,
Қууқыллықты асырды,
Кеуилин өсіп тасырды,
Байдың изинен алып,
Ғайы озып, ғайы қалып,
Ишки сырын байға айтты.
Құдай мен деп атқарып,
Аман қойына жетті.
Жети күнде айналып,
Мақсетине жетисті,
Байдың ықтыярын алып,
Алқысса сөзді Буұрабайдан
баслайық!

Буұрабайдай байыңыз,
Әулиёге жол тартқан.
Хәр бөлеге жолықты,
Гәп аңламай теріс қайтқан,
Құдайым деп алданып,
Шопанына арыз айтқан.
Пайғамбар деп зар жылап,
Әрман, шерін молайтқан,
Аңламастан енағар,
Тазға кеуилин қаратқан,
Кеуилине бийшараның,
Сол болды өзін жаратқан,
Ауылына барады,
Қорқыныш ақылын алады,
Ядына хәр ис салады,
Өз кеуилине бийшара,
Сауалғандай болады.
Дәртке толған кеуили,
Әтирапты шолады,
Бүлбил тили сайрады,
Хаяллары түсіріп,
Нарын тутып байлады,
Үлкен үйге киргизіп,
Дизеден төсек салады.
Екі хаялы көтеріп,
Төсегіне жайлады,
Бір қанша ұақ отырып,
Ғарры демін алады.
Харып келген бийшара,
Көк шайын ишип қонады.

Абы әуладың жыйнап,
Гүлайымдай жалғзың,
Алдына шақырып алады,
Қызына сөзин айта алмай,
Айтпаслығына болмап,
Өксип-өксип жылады.
Гүлайымдай перзенти,
Құлақ салып тыңлады,
Әулийеге барғанын,
Шайғамбардың айтқанын,
Не дегенін мойнына алып,
Қайыл болып қайтқанын,
Гүлайымға баянлап,
Буұрабай бір сөз айтқанды:

Сарқырап аққай бұлағым,
Сөзден сарсылды құлағым,
Атаңның айтар сөзі бар,
Құлағың салғыл қарағым.
Геүдем ауыр қара тас,
Жәрдем берің маған қарас,
Бір жыл өтті арадан,
Атаңа жолықты бір наұқас,
Шыпа болмады тобамнан,
Қорықпады ата-бабамнан,
Бір жыл өтті бір наұқас,
Жаздырмады тutyп жағамнае
Қызбайды берген малыңа,
Қаратпайды өз халыма,
Ауыр наұқасқа жолығып,
Салдары батты жаным,
Нәзер салдым талай жерге,
Сыйындым атақлы ерге,
Қорыққанымнан жазымнан,
Суұпы болдым улық пирге.
Қамалдым қысылып тарға,
Ойласып ем ақылы барға,
Түсіме еніп қоймаған соң,
Қол беріп ем пайғамбарға,
Ашылған гүлдей солғанман,
Жолында пидә болғанман,
Шыпа тилеп бір құдайдан,
Әулийеге мен барғанман.

Мен сыйындым хабар салып.
Саза берді анық-анық,
Барғаннан соң мен сыйынып,
Берді құдайым шыналық.
Жас қаппап екі көзіме,
Нәзерін салды өзіме,
Кеселімнен шыпа таптым,
Қууатлап айтқан сөзіне.
Қайтарғанман мен шахадат,
Тыңласаңыз сөзден бағыт,
Арнап жылап барғаннан соң,
Кеселімнен етті сақыт.
Қарасам истиң соңына,
Қууанышы сыймады қойным.
Тилегімді қабыл етіп,
Үш парыз салды мойным,
Өкпемді менің қысыпты,
Жолымда қайнап йошыпты,
Озал бастан бір құдайым,
Жалғыз қызым Гүлайым,
Шалабайдай шопаным,
Жуптылыққа қосыпты,
Сорамай менің хал-жайым,
Жыйналып пирлер толайым,
Руұхынды Шалабайға,
Жупты қылған бір құдайым.
Қашсаңыз ізлеп табады,
Мың жыл дозаққа жағады,
Айтқанына сен жүрмесен,
Исиң насырға шабады.
Ойла туұры жол бурынғы,
Сөзин келтирің орынға,
Қарсы болсаң сен құдайға,
Кетеді исиң қырынға,
Барасаң түбінде ерге,
Қарсы қылма улық пирге,
Айтқан сөзин қабыл алдым,
Айналайын Гүлайым,
Атанды қылма серменде.
Жетің алланың дедигіне,
Түбінде барасыз бір йерге,
Шалабайды қабыл алсаң,
Барасаң бейиштиң төріне,

Оған кеуіл бермесен,
Сен жеркенип тазша десең,
Қарсы болып пайғамбарға,
Ертең-бір күн сен өлесең.
Перзентім тилегімді алшы,
Атаңның уятын аршы,
Бұл дүньяда жасамайсаң,
Болсаң қудайға қарсы.
Тыңласаң асығың алшы,
Қулық болар шопан — жалшы,
Тазшаны сен қабыл алсаң,
Боласаң халыққа басшы.
Ауыр көрме айтқанымды,
Атаңа кеуілің ашшы,
Арзымды қабыл алмасаң,
Алып кетеді узаққа.
Түсесен қақпан дузаққа,
Периштелер айдап барып,
Салады саққар дозаққа,
Қорлық-азапқа қанасаң,
Халымыз қыйын ойласаң,
Қудайдың хәмирін бузсаң,
Дозақта мың жыл жанасаң,
Дүньяның жүзін шолайын,
Таппадым қызым қолайын,
Қосыл балам Шалабайға,
Шырағым ырза болайын,
Таймасын бағым қолымнан,
Адастырма қызым жолымнан,
Ақ отау сайлап тиктиріп,
Еңші берейін көп малымнан
Сенсең кеуілімнің тоғы,
Тиймегейсең әжел оғы,
Айып көрме перзентім,
Ерлі-зайып бұрыннан,
Бабамыздан қалған жолы.
Қерегин етейін тайын,
Түрлі бәлеңнен қорғайын.
Атаң келип басын ийди,
Не қыласаң Гүлайым?
Алқысса соны баянлап,
Әжелге өзің таярлап.
Қызының кеуілін аұлап,

Буұрабай бір заман уай-уай
салды.

Гүлайым буны еситип,
Зар-зар жылап,
Көзінің жасын бұлап,
Атасының сөзінен,
Жүрегі суұлап,
Мийі айналып,
Түклері дуұлап,
Не қылса да атасының,
Кеуілін аұлап,
Жылай берди Гүлайым,
Атасына сөзін толғап,
Дәулетін тасқан бай едің,
Төрт түлігің сай едің,
Менің ушын қууанып,
Кеуілің тасқын жай едің,
Мен дүньяға келгенде,
Қонақ сыйлап қой бердің,
Ат шауып мәңзіл қыяға,
Улдан бетер әдиулеп,
Көрдің он улдан зияда,
Халыққа дабыл тараттың,
Жыйнап аузыңа қараттың,
Толы журтқа той беріп,
Жолыма менің арнаттың,
Бұнда әрманым қалған жоқ,
Уллы тойды басладың,
Толтырып табақ шашладың,
Халайықты жыйдырып,
Бәрінің кеуілін хошладың,
Бәленттен дар құрдырың,
Алтын қабақ аттырдың,
Жорға байлап жолыңа,
Алысқа ат шаптырдың.
Қолға алып қолма-қол,
Әширепидей бақтырдың,
Бұннан әрманым қалмады.
Улыққа сарпай жаптырдың,
Жарасықлы болсын деп,
Басыма гәуһар тақтырдың,
Беті айдай болсын деп,
Дүрден шырақ жақтырдың,

Халықтан зыят болсын деп,
Атымды қойдың Гүлайым,
Буннан әрманым қалмады.
Жас қызларды жыйдырып,
Отырғыздың қасыма,
Алтыннан ай соқтырып,
Илдиргиздің тусыма,
Теним жерге тийгизбей,
Жеткердің жети жасыма,
Буннан әрманым қалмады.
Әйне онбір жасымда,
Жауған қардай борадым,
Кеуилимди жиберип,
Аламды шалқып орадым,
Он алтыға шыққанда,
Саркоптан қала салыұды,
Алдына келип сорадым.
Ықтыяр бердің өзиме,
Ел ишинен қыдырып,
Қырық қыздың басын қурадым,
Мақсетиме жеткердин,
Буннан әрманым қалмады.
Шәмен гүлим жайнаттын,
Душпанның ишин қайнаттым,
Қырық қыз жыйнап қасыма,
Бағ ишинде ойнаттын,
Буннан әрманым қалмады.
Ойлап соңына турағым,
Жыйнап бердің өз ураным,
Қызым батыр болсын деп,
Әнжам етдің ат-жарағым.
Буннан әрманым қалмады.
Он сәккизге шыққанда,
Жүйрик атқа миндирдің,
Жүрегі өскин болсын деп,
Қашқан жауды қуұдырдың,
Мойнын созған байлардың,
Жанған отын сөндирдің,
Буннан әрманым қалмады.
Он тоғызға шыққанда,
Дүнья-малға қызбадың,
Жая менен пал қойдың,
Ишет ұрын асыма,
Неше байлар ат салды.

Жолатпадың қасыма,
Дүнья-малға қызығып,
Салмадың сауда басыма,
Буннан әрманым қалмады.
Әрману, шерге торландым,
Қатты кеттим бе, қәйтейин,
Сағағымнан байландым,
Ырза емеспен құдайына,
Ийттен бетер қорландым.
Сөз бенен ишим қарнадың,
Мәнисин сөздин барладым,
Болар ислер болыпты,
Ығбалымды аяладым,
Озалдан ғамын жеппедін,
Ақыл сорап хеш ұақта.
Алдыма сирә кеппедін,
Қорқып келдин алдыма,
Шопан түуе патшаға,
Берейин мени деппедін?
Қызыл жүзим солыпты,
Өмирликте ядта жоқ,
Болмас ислер болыпты,
Бизге дослар зар жылап,
Душпан болған күлипти,
Алды-артын байқасам,
Пайманамыз толыпты,
Бир иймансыз зар жылап,
Халық еткенге сайыпты,
Бийликти алып душпаным,
Халайыққа жайыпты,
Аса кеткен бай едим,
Басымнан бағым тайыпты,
Душпанына билдирме,
Басып кеткен изинди,
Ата хәмири, құда хәмири,
Төмен қылдың жүзинди,
Ығбалыма қайылман,
Өзи өлим болса да,
Қабыл алдым сөзинди,
Еркимди бердим қолыңа,
Ушыраттың жан ата,
Қайғылы шердің молына,
Жүзин төмен болмасын.

Өмиримди сарп еттим,
Бағыш еттим жолыңа,
Кеуилимди ләске бурдым,
Гүл едим, ашылмай солдым,
Перзентіммен қайылман,
Дәртіне сениң тақ турдым,
Гөптің кейні улғайып,
Кетти халыққа ен жайып,
Атасына үде берип,
Кетти бағына Гүлайым.
Алқысса, жоламай алтын

тағына,

Жалын шарпып ығбалына,
Не екенін биле алмай,
Гүлайым сыймады бағына,
Еситип қызының сөзин,
Буұрабайдай ладарын,
Қуұанышы сыймады қойнына,
Қудайдан келген парызды,
Қойды қызының мойнына.
Қарсы болмай Гүлайым,
Шықты байдың онына,
Шалабайдай шопанның,
Жүреді қарап соңына,
Адам арнап алдырды,
Ядына оның салдырды,
Өз алдына ат жоллап,
Буұрабайдай байыңыз,
Шопанын хабарландырды.
Болмай ҳеш бир жәнжел-ғаўға,
Қой бағып Қарсақлы таўда,
Хабаршы барды ат салып,
Тазшаға хабар айтып,
Мынаны айтады екен:
Кеўлице алма қыйлы қал,
Минген атым Қаражал,
Атанның атқан оғыман,
Шопан жора, қулақ сал.
Намәлимдур тоғын, ашын,
Дәўран еткен қара басын,
Шопан жора тез ғамланың,
Қабыл болды көзде жасың.
Қой бақтың шөлде удайы,

Жарқырап туўды күн, айың,
Изиме ер тезден тур,
Жарылқады қудайың,
Тасла қыймай қабағың,
Жайна шобыт пенен жабағың,
Бахытлы айыңыз туўды,
Көзинди аш, гүлленди бағың.
Нешше жыл жәбир тартқаның,
Умыттыр суўыққа қатқаның,
Тур ҳа занғар, тез ғамлан,
Халайық кейниме ерди,
Бағман бағыннан гүл терди,
Тур ҳа, тур ҳа енағар,
Мақсетинди қуда берди,
Бедеўдин жалын тарады,
Мақсетің дәртке жарады,
Тур ҳа, тур ҳа, Шалабай,
Қудайың туўра қарады.
Гартылды арнаўлы пайың,
Гурыпты, жолында тайың,
Ашық болды сыртыңнан,
Байдың қызы Гүлайым.
Аттың жалын өресен,
Ақ мойнына қол салып,
Ашықлық дәўран сүресен,
Тур ҳа, тур ҳа енеғар,
Кейниме ересен,
Тезден барып атаңа,
Уәкилинди бересен.
Арнап келдим мен Мәтен бий,
Қызға күйеу боласаң,
Ҳасылдан таўып кийим кий,
Ашық болды Гүлайым,
Буұрабайдай атаңа,
Тезден барып басыңды ий.

Алқысса тазың еситип,
Көкирегі таспады,
Ҳеш бир қуұаныш баспады,
Кеўил бурып сөзине,
Ҳеш бир кеўил қоспады.
Анықлап қулақ салмады,
Қаршығадай қылғынып,

Сулыу қыздың хабарына,
Сирә тилек болмады.
Көкиректе қайғы жоқ,
Табан тиреп, кеуили жоқ,
Ушып, ушып қуғанбайды,
Сөз айтады кек пенен дық

мынадай:

Он бес жыл құлман бул байға
Өмирлик шопанман қойға,
Нағып қызын береди екен,
Гүналы болғанды қудайға.
Қылған иси ядтан қалмас,
Адам есебине алмас,
Маған неғып қыз береди,
Анықламай барып болмас.
Өткінши болсаң өте бер.
Мен байына шын гүнакар,
Дәртіме тиймей кете бер.
Шәртин көрмей барып болмас.
Жанымды көзім қыймайды,
Басымнан өткен ислерім.

Ишиме сирә сыймайды,
Хәр бир қылған ислери,
Жүрегімди тырнайды,
Шәртин көрмей бармайман,
Маған берген азабы,
Хеш бир нырққа сыймайды,
Ашыған ишип тур тулыбынан,
Құртлары тамшылап қойнынан,
Хабарын қыздың еситип,
Қозғалмады орнынан.
Қылмысым көп мениң байға,
Ылайықпан ба ондайға,
Нағып ашық болып жүр,
Елди тоздырған бийхая.
Алқысса Мәтен бий,
Қатты ашыуы келип,
Ізине қайтты.
Сол мәхәл келип,
Таздың кеулиндеги,
Әндийшени билеп,

Бұрабайға не жууап айтты:

Ишиме толтырды мениң намыс-ар,
Алдына барып ем болдым гүнакар,
Сөзинди арнап барып едим тазына,
Шопаныңның ауыр, ауыр сөзи бар.

Атқа тақтым тилла маржан сәдепти,
Аңлап турман бир жағынан күш пәтлг,
Сөзин арнап барып едим тазына,
Алдыма жууырып көпектей қапты.

Сен жүріпсең кеше-күндиз алла деп,
Келсе бойма өзи саламын берип,
Хабар айтып барып едим қасына,
Көпектей талады атаңа нәлет.

Мнйиме халық еткен бәле салмаса,
Тапқан шығар қолайлы бап тамаша,
Сасқынлап, ағажан, қорқпасаң бойма,
Бәлесн бар зейним ширитен болмаса.

Хабар салып сорасайық қыр ойға,
Жууыртайық күшти салып ақыл мен ойға.

Нәсиятым қудайдан болған ис емес,
Сол пикириңнен аға қорықпасаң бойма.

Жырау жырлар тамашалы термесін,
Қорқып ушқынбасын ақыл мен есін,
Ойласам қудайдан болған ис емес,
Залым тазша қийле қылып жүрмесін.

Алқысса алжыған бай еситип,
Ядына алғаның сол ма,
Ойына хеш нәрсе алма,
Пайдаң болса басына жақ,
Егленбей кет,
Жолдан қалма.
Ақылгөй деп бұйырғанда,
Тапқан базарлығың сол ма.
Менің исим, қудайға пайық,
Пирдің жолы құпия жабық,
Әзаил жолына салып,
Қылмақшымысан мынапық,
Жақын келди өлер шағым,
Мәлим менің қара-ағым,
Кетир кеуиліңнен дағың,
Қудайымның сазасын,
Еситкен анық қулағым,
Шетінен қудай көрінбейди,

Жүдә күшли кәраматым,
Пайдаң сениң өзіндики,
Аулақтан жүр шырағым,
Дейгөр бир қудайым бенде,
Жайылып кетпесін елге,
Қа шырағым аулақ жүр,
Боларсаң қудайға шерменде,
Бәршенізден үлкен жолы,
Кәраматы елге толы,
Тил тийдирип хасы болма,
Таз қудайдың сүйген қулы,
Айбатланып ақырды,
Қәхәрленип лап урды,
Адам арнап Буұрабай,
Киши хаялын шақырды.
Ашыұланып Буұрабай.
Хаялына айтқаны,

Көтердим мен басқа алла салғанын,
Аңламадым ырас пенен ялғанын,
Шалабайды әкеп берсин алдыма,
Гүлайымға хабар жибер алғаным.

Сыртымыздан күлкі қылды барлық ел,
Бетимди қағып тур менің суұық жел,
Қызыма айт әкеп берсин тазшаны,
Сәруи жаным Гүлайымға барып кел.

Өлер болдым шырмап таққан парыздан,
Қутқарғай қудайым кешикпей таздан,
Гүлайымжан әкеп берсин алдыма,
Қутылайын үеде берген қарыздан.

Қәсем айтқан едм, мен кәмбил пирге,
Ойласам қосылдым шын гүнакарге,

Шалабайды әкеп берсин алдыма,
Мени қылмай бір қудаға серменде.

Ауғалымды қызым салсын ядына,
Тезден минсин ол Қарагер атына, ❶
Ықлас пенен ақ пәтиям беремен,
Қарасар халық еткен оның қалына.
Алқысса Сәрүибийке байдың сөзін еситип,
Қуллық айтты, қасыл липасын кийинип, шын
кеуілден берилип, жер гүниренген наласына
зорға сыйып қанасына, жетип барды сол мәхәл
Гүлайымның қасына. Ендиги сөзди еситип Гүлайымдай су-
лыұдан.

Гүлайымдай перийзат,
Кеуилин дәрт жайлаған,
Ары келип арланып,
Хәр қыялды ойлаған.
Қырық қызына бас болып,
Шөлге ылағып кетіңге,
Жүдә белин байлаған.
Күнде үш ұақ жем берип,
Бедеулерин байлаған.
Қанша қуып излесе де,
Хеш қәуендер таппаған,
Шөлде ылағып өліңге,
Мақул көріп ойлаған,
Хәр ис түсіп ядына,
Шыдамай истип соңына,
Қайыл болды өлімге,
Келмеди әжел алладан.
Жау-жарағын асынып,
Қырық қызына бас болып,
Атланыўға қолайлаған,
Сол ұақта қыздың анасы,
Алдына тайын болады,
Кеуиллерин шолады,
Қушақлап сүйіп бетинен,
Ядына хәрне салады.
Жууғалық пенен қызына,
Мынадай сөз баслады:
Айналайын андызым,
Маңлайымда жұлдызым,

Атанның айтар арзы бар,
Қулағың салың жалғызым:
Көзимнен ақты қызыл қан,
Болмады мүшкилим ансан,
Зәрре тоқта шырағым,
Тауып турман бір нышан,
Көллерге питкен қурағым,
Қаранғыда қырағым,
Ашыуынды тилеймен,
Жалғыз нышаным қарағым.
Сайдақланып бүлинипсең,
Ишиннен жанып-күйипсең,
Гүзар жолға сайланып,
Туўған жерден түңилипсең,
Ашыўдың шыңына жетип,
Қара бағрынды қан етип,
Қаяқларға барасаң,
Туўған мөканыңнан көшип.
Мәлел алыпсаң ядына,
Қим шыдайды бул дадына,
Баданадан сауыт кийип,
Өнгерип қалқан алдына,
Атанды етпе қара бет,
Анан ушын бір мәртлик ет,
Жолың болсын шырақларым,
Барар жериниз айта кет.
Алқысса сөзди еситип,
Гүлайымдай перийзат,
Көзиниң жасың булады,

Қалша қарап турады.
Анасына зар жылап,
Гүлайым гүррің урады.
Көрдім қууатын, пәрманын,
Кеуліндегі қыял, ғамын,
Анасына қыз айтады,
Ишинде толы әрманын,
Ақылым хайран мениң лал,
Талап болғай дүнья-мал,
Әрманымды айтайын,
Сөзлеріме құлақ сал.
Күлкі болар болдым халыққа
Қыйын болды бизін хал,
Ұақтықошлық болмаса,
Неге керек дүнья-мал,
Ойланып көр анажан,
Қалай болды бұл аўхал,
Пейлинге қарай табынып,
Жолбарысты көпек аңлып,
Тенім шопан болып па,
Дүньяда адам қапылып.
Көлден ушқан ғазбекен,
Қыс күнлер бизге жазбекен,
Дүньяда еркек қапылып,
Қатарым мениң тазбекен.
Бұл дүньяға шыққанда,
Салт-салтанат тутқанда,
Мийуалыда жатқанда,
Батырлық еді мақсетім,
Шаппай, желмей майрылдым,
Қанатымнан қайрылдым,
Ата болса қәтейін,
Жағаласып, айқасып,
Жигерімнен айрылдым.
Әрман менен ақсадым,
Бір жағымнан Сыран патша,
Мойнын созған жау бір қанша,
Арыс батыр Елек патша,
Әскер жыйнап құрсады.
Қайымлап жүр сай-саламды,
Шуұлатпақ Қырым даламды,
Тийіп-тийіп қашады,
Шегарадан ары еді,

Журтын талап алсам деп,
Сыртынан интизар еді,
Неше жолдан душпаным,
Менде қасты бар еді.
Тийіп-тийіп қашады,
Не қылайын, қәтейін,
Қайтардың жаман тауымды,
Жағаласып айқасып,
Үздім бекем жалғауымды,
Талқан етип ұайранлап,
Жықтың бийік тауымды,
Жоқ қылыу еді талабым,
Шүршит қалмақ жауымды.
Қасыма ертип қырық қызды,
Салып душпанға тозғынды,
Елге орнатып сиз бизді,
Жайнатарман деп едім.
Талқан етип Қыран тауды,
Дос тутынып дені сауды,
Ойран етип халықтың жауын,
Қыйратарман деп едім.
Жалау байлап дәруазаға,
Сауыт кийіп полат жаға,
Дәуір-дәуран сүріп бағда,
Ойнатарман деп едім.
Душпанымды етип сарсаң,
Мүшкилимді етип ансаң,
Опат қылып жауды қырсам,
Қанын шашсам деп жүр едім.
Мәнетім отқа жанып,
Қозғалмай бағым байланып,
Шопаным мен құл болып,
Байланамаң деппедім.
Кирге былғанып ақыбетім,
Гүлайымға бай боп жетім,
Қарап болып ақыбетім,
Жоқ болады деппедім.

Алқысса сонда шешеси,
Қара сөзден байытады,
Нарға буұра қайытады,
Алдап-арбап Гүлайымға,
Мынадай нәсият айтады:

Жасында белиң буўған пананыз,
Қулақ салсам сөзинде жоқ қатаныз.
Тынласаң атанның атқан оғыман,
Қызым деп буйырды сизге атаныз.

Кәсіпети далаға кетпес баатаның.
Шақалап өрбимес кейни қәтениң,
Бұл дүньяда ойлағаны болмайды,
Айтқан сөзи тынланбаса атаның.

Ойлап көрсең бұрынғыдан қалған сыр,
Өз баласын үш сатыўға ҳаққы бар,
Тазды қызым әкелсин деп жиберди,
Қыйналма шырағым, оңға айналар.

Хәр себең табылып түсирер сая,
Мәрт болын перзентим, атанды ая.
Сөз сындырма, сол тазынды әкел бер,
Ықлас пенен атаң берди пәтия.

Атанызда ақыл менен мий мол емес,
Ойлап көрсем ҳеш ылайық жол емес.
Қудай, пайғамбарға не шара.
Байыў, патша, ханлар саған тең емес.

Алдырып өз өзіннен ақ урма,
Алдырып басыңа зинистан құрма,
Ийшалла кешикпей аңға айналар,
Панды атаңыздың сөзин сындырма.

Атаның сынса сазасы,
Айтқан сөзи болмайды,
Жарға соғып барқулла,
Қылған иси оңбайды.
Нарийза болса атасы,
Тилек қабыл болмайды.
Ырза болса атасы,
Қырық шилтенлер қоллайды,
Жолға сал деп пендесин,
Төрт периште жоллайды,

Қырсыққан талабын оңлап,
Қәте жерин оңлайды.
Деген сөз бар бұрыннан,
Сен атанды сыйласаң.
Исинди қудай оңлайды,
Алғыс алған перзентлер.
Сууыққа сирә тонбайлы.
Ашыўланба шырағым.
Сениң ақырын сондайды.
Алқысса сөзди еситип,

Айя шөллер жанлайды,
Шын перзентим болсана,
Басына түседі сая,
Әкеліп бер шопанын,
Ал дарақтай пәтия,
Қыйыннан аман өтесен,
Истегениңді етесен,
Муңайтпасан атаңды,
Мұрадына жетесен,
Тазды алып тезден қайт,
Барып атаңның алдына,
Ақша жүзінді сарғайт,
Ырза емеспен ата деп,
Алдында жылап сөзіңді айт.
Муңаймаңыз перзентім,
Себеп тауып болар қолғайт
деді анасы.

Алқысса оны еситіп,
Гүлайымдай перийзат,
Кеуіл дәрти уұланады,
Қолғайт болар деген сөзге,
Ушып-ушып қууанады.
Белине пота буғандай,
Телесиді, жубанады,
Таздың атын айтқанда,
Зығырданы қайнайды.
Барсам барып қайтайын деп,
Гүлайым қайыл болады.
Ашыұланып, арланып,
Ишн дәртке толады,
Қырық қызын таслап бағына,
Гүлайым кыз атланады.
Жылан бауыр қамшысын,
Оң қолына алады,
Карагерин қамшылап,
Жолға рауан болады.
Қаршығадай қайқайып,
Шөлдің танабын тартады.
Карагерин ойнатып,
Бір мезгіл жоллар тартады.
Майданлы жердің алабын,
Шыдатпады жолларды,
Тартып майданның танабын,

Қызыл құмда жаныуар,
Таслады керіп аяғын,
Барып ерте қайтыуға,
Қарыу күшін салады.
Омырауы жазылды,
Қызыл жүзін солдырды,
Ишине дәртлер толтырды,
Тынбай бір мезгіл жол
жүрді.

Қыя майдан далада,
Ишине дәртлер толтырады,
Жылға, сайды аралап,
Ұрып, шаршап болдырды,
Жанлы жанға көрине алмай,
Атасы айтқанын қылмай,
Өз еркіне кете алмай,
Мақсетіне жете алмай,
Мәнеті арылмай,
Жаратқан деп зар жылап,
Ары келіп арланып,
Муңын айтып зарланып,
Аулақта иштен дебдіу
шығарып,
Бөлек таудың басында,
Гүлайым йығлап тұрған
құсайды:

Салыстырсам ақыл-ойға,
Құртлар түсті жигер-сойға,
Ығбалыма қара шалған,
Ырза емеспен бір құдайға.

Халық әйлеген усы саз ба,
Шығалмадым жайнап жазға,
Құдайтала ойланып көр,
Жарасықлы гүлге қондым,
Қазан урып гүлдей солдым,
Залым құдай сен бақламай,
Шағым жетпей зая болдым.

Отқа түсіп шыбын жаным,
Теңіме бас қоса алмадым,
Қандай құйле тапты екен,
Өз жайыма кете алмадым.

Қалып турман бир бәлеге,
Жастан шықты сергизданым,
Бағышлап шашты өргеним,
Сыйынып кеуіл бергеним,
Ол да хабар ала алмады,
Түсімде анық көргеним.
Анланбады саға, өрім,
Хеш ким билмей есик-төрин,
Қудай жағаласып туттың,
Бу не сумлық, бу не герим.
Дәрдерге түсти басым,
Бул не азап, не қыласың,
Сондай пейлим жаманбекен,
Ийтлер тартқай ийесіз лашым.
Нәзер салмай хан, патшалар,
Табылмай тұр жәбир қоллар,
Бул қорлыққа нәзер салың,
Мәдет бер ата-бабалар.
Зая кетти әрман, шерлер,
Гүлайымға талапкерлер,
Бул бәленнен азат әйле,
Аты белли кәмбил пирлер.

Бағымның гүли солмай ма,
Ишим дәртлерге толмай ма,
Тазға мени қаратқанша,
Қудайым алсан болмай ма.

Сайран ете алмай хәр жаққа,
Қазан урды бизиң бағқа,
Әй халайық ойлап қара,
Тазың маған ылайық па.

Күш бермеді намыс-арым,
Жоқпекен теңлес қатарым,
Қудай туұрылықты гөзле,
Шалабаймекен қатарым.

Мысал бейништен ғұлманым,
Көпдүр бул таздан ғұманым,
Ат көтәрмес әрман менен,
Кетти кеуілимде әрманым.

Аты шыққан мен Гүлайым,
Алды заңғар таз қолайым,
Усыған зая қылғанша,
Алсан бойма бир қудайым.

Алқысса сол сөзди айтып,
Ах урып,
Иштен дебдиу шығарып,
Қайғылы шерин туұарып,
Кеуілди сөзден суұғарып,
Қәхәрленип атланып,
Қалын қопаны қақ жарып,
Тоғайлы көлдерге дарып,
Келе берди Гүлайым.
Қәпес деген тоғайға,
Аттың басың қаратып.
Ат салып келди тоғайға,
Из жиберип қараса,
Көзи түсти Гүлайым.
Ұрkip шыққан көп қойға.
Ашыұлы қасқырдай жарап,
Арка мойнын отқа қалап,
Койларға ұзақтан қарап,
Жұмыры кийип басына.
Кыймай қабағы қасында,
Жұмыры топы жамбасында,
Отыр еди көбәп ислеп,
Бир төбениң басында.
Мыстай майдан такырды,
Ат ойнатқан кимсен деп,
Гүлайымды шақырды.
Жер текселтир наласына,
Ат ойнатып Гүлайым,
Жетип келди қасына.
Қыздың ашыұын билип,
Пәрмана болып ушып турып,
Қыздың алдын орап,
Келген жұмысын сорап,
Таз не айтып тұр,
Қызға қарап:

Аямай ажарды берген құдайың,
Айбатыңнан қорқып алынды айым,
Түріңе қарасам зорлық көргендей,
Ат ойнатып келе қалдың Гүлайым.

Жигитке жарасар алтын гүдары,
Түрің көріп кетти менин мәдарым,
Түріңе қарасам зорлық көргендей,
Неге келдің қырық ханымның сәрдары.

Жаз күнінде бағман терер мийұаны,
Тап аңғармас жигитлердің аұаны,
Аулақта ізлеп келе қалыпсаң,
Қайыр болсын қырық ханымның палуаны.

Бедеуде салыпсаң алтын еринді,
Бедеуіңнен шығарыпсаң теринді,
Аулақта ізлеп келдің қасыма,
Жасырмай айт баратуғын жеринді.

Жарқыраған сәукелеңнің моншағы,
Жүзінде көринер ашықтың дағы,
Қыя шөлде нени ізлеп келгенсең,
Маған туұры ашармысаң құшағың.

Өрман менен сарғайтыпсаң жүзинді,
Бізге ашармысаң гәуһар көзинді,
Гүлайымжан қандай жерге барасаң,
Айтсаң бойма бір мазалы сөзинді.

Астыңа миніпсең сайла Қарагер,
Кеуілге шер салыпты қандай ер.
Ат ойнатып ізлеп келдің қасыма,
Гүлайымжан сауалыма жууап бер.

Алқысса мәккарлық тазын
етеди,

Гүлайымның дийдары,
Жүрек бауырын қан етті,
Ықтыяры кетеди.
Сырын билип Гүлайым,
Мыйығын тартып күледі.

Динкесін құртып тазыңның,
Сүйегінен өтеді.

Жайтаңлатып көзлерін,
Қасын қағып Гүлайым,
Баслады дәлкек сөзлерін.
Көрсетіп тамаза өзін,
Баян етіп айтады,

Тазшаға мақсетли сөзин:

Қарагер атымды желдим,
Сенің қыялыңды билдим,
Әуел бастан ашық болып,
Алыс жолдан арнап келдим.
Ат баққан салар ақырды,
Жек көрмеймен мен пақырды,
Тезден мингесін артыма,
Атаңыз тойға шақырды.

Еситип тазың сөйледі:

Хаңлар құрады ақ шатырды,
Сөзді танийды қас батыр,
Қаяқтан ығлам болыпты,
Бай нағып мени шақырды.

Еситип оны Гүлайым:

Бийік болды шыққан тауың,
Араласты бек жалғауың,
Жалғыз қызын саған арнап,
Тикти атам ақ отауың.

Тазша:

Қаддимнен суу иштимекен,
Тоның мықлап пиштимекен,
Қадиримен биле қаппа,
Бир жақтан күш түстимекен.

Гүлайым:

Пәтиұаңа басқан сөзіңе,
Зар болдым басқан изіңе,
Көп сөзді қой артыма мин,
Арнап келдим мен өзіңе.

Тазша:

Он бес жыл жууырдым қойға,
Не жақсылық салған ойға,

Қаяқтардан күш түсті екен,
Өзі шақырғандай тойға.

Гүлайым:

Ядыңа сирә алмайсан,
Айтқан сөздерге инанбайсан,
Ашық болып ізлеп келдік,
Өз аяғыңнан бармайсан.

Тазша:

Биреуді қайсардың сөзі,
Жантақлар шыққай жүзіңе,
Миллетли қыз керек емес,
Жоғал қа заңғардың қызы.

Гүлайым:

Ишимде толы намыс-ар,
Болдым сыртыңнан интизар,
Тур жайдан алға қайтайық,
Арнаулы саған қызық бар.

Тазша:

Сөзіңе құлақ салмайман,
Миллетің сенің алмайман,
Жоғал қа заңғардың қызы,
Миллетли тойға бармайман.

Гүлайым:

Екеуіміз атқа минейік,
Ауыз бірлікке келейік,
Ашықлық пенен бас қосып,
Әрмансыз дәуран сүрейік.

Тазша:

Кейніне сенің ермеймен,
Тириде еркімді бермеймен,
Неше жыл азап берген жоқ,
Атаңның жүзін көрмеймен.

Гүлайым:

Сыр шашпаған жақын-жатқа,
Қалма халайыққа батқа,
Қутылайын мен қарыздан,
Егленбестен минің атқа.

Тазша:

Ашық етиңіз аранды,
Қыздырма заңғар жаранды,
Қайтсана заңғардың қызы,
Көрсетпе бизге қаранды.

Мына сөзді еситип,
Гүлайымдай перийзат,
Қатты келді қәхәри,
Тайды басынан бәхәри,
Ашыуын жаман келтирип,
Келді намыс билен ары.
Таздың айтқан сөзлери,
Жанына жаман батады,
Тойдырды қызды қанына,
Жолықтырды тазынды,
Замананын тарына,
Тынламады Гүлайым,
Жылап айтқан зарына,
Қыйын-қыстау жердеги,
Түсті белли қарына,
Жолығысты қуу тазын,
Дегендей қардарына,
Ашыу кернеп арланды,
Жайтаңлаған көзлери,
Жанған оттай жайнады,
Жүрегіннің жеделі,
Қазанлы астай қайнады,
Қарсыласып Шалабай,
Әжеп ғана ойнады,
Арнаулы күшін баслады,
Ат жылауын баслады,
Батырдың кеулин хошлады
Екі көзі аларып,
Аш бүркіттей пәнжесін,
Тазға керіп таслады,

Көкмар қылған серкедей,
Тақымына басады,
Қыя майдан далада,
Ылақ қылып қашады,
Қара шашын таратты,
Көргеннің құршын қайнатты,
Саркопке қарап ылағып,
Аттың басын қаратты.
Маңлайы қара тазынның,
Көзинің жасын булатты.
Қыя майдан далада,
Қарагерін ойнатты,
Еркін бермей тазынның,
Енгезесін қурытты.
Қуу тазшаға ашыуын,
Жауған қардай боратты.
Тамашаға тазшаның,
Хал-жағдайын сорапты,
Гүлайымға жалынып,
Тазың сөзін баслапты:
Ағыздың көзде жасымды,
Ақыл-естен айырып,
Жойттым гәуһар тасымды,
Жаным саға сарайман,
Жулып таслама басымды.
Ерксіз байладың қолымды,
Батыл қылдың кең жолымды,
Жаным барда жерге тасла,
Раға қылма өлімді,
Бүлдирді қандай зыяным,
Зая кетпесін қыялым,
Тапта берме басымды,
Ийесіз таслама. малымды,
Басқа екен ақыл-ойың,
Себиллер қалмасын тойың,
Жаным барда жерге тасла,
Үзбе Гүлайым мойным.
Күңанып тасып толайын,
Жолында құрбан болайын,
Өлер болдым тақымында,
Мәрхамат етін Гүлайым.
Ерксіз тақымына бастың,
Ылақ қылып алып қаштың.

Таста мешиң шықты жаным,
Бурыннан қалып еди қаның.
Алқысса сөзлерди айтады,
Гүлайым перийзат,
Ырайынан қайтады,
Қызыл жүзин қубартады,
Қапа кеўлин хошлады,
Еки қолын услады,
Мысал көкмар—текедей,
Сәске уақта әкелип,
Буұрабайдың алдына,
Шалабайдай тазынды,
Ылақтырып таслады,
Буұрабайдай байыңыз,
Қууанышы қойнына сыймай,
Ырза болып қызына,
Уақтын хошлап жубанды,
Қапа кеўлин хошлады,
Белдеуге бедеу байлады,
Ақ отауды сайлады,
Алып келип тазынды,
Өз кеўлинен Буұрабай,
Ықырар келип аузынан,
Шалабайдың жолына,
Қызын бағыш әйледі.
Қутылып қудай қарызынан,
Кеуилин шад әйледі.
Ауылдың қатын, баласын,
Нәрсе қоймай жыйнады,
Баса-басты салады,
Шалабайдай тазды қатынлар,
Дәл ортаға алады.
Қууанышқа мейри қанады,
Бас күйеуге санады.
Ақ кийізге салады,
Тумлы-тустан көтерип,
Қол ушына алады.
Шын меҳрибан болады.
Қатарына ергизди,
Қолынан қәде бергизди,
Көримлик берип көргизди,
Шадлы дәуран сүргизди,
Есик ашып қатынлар,

Ақ отауға киргизди,
Басын жерге ийгизди,
Урып-соғып қатынлар,
Босағаға тийгизди.
Жауып жипек шапанын,
Басына қундыз кийгизди,
Ақ қылқасын қатынлар,
Теберик етип бөлисти.
Тамашагөй қатынлар,
Шақалақлап күлисти.
Неше жууан қатынлар,
Құшақласып көристи.
Уллы, киши жәм болып,
Тоғыз қәде үлести,
Сыртынан көріп Буұрабай,
Жүдә кеули асты,
Қарызынан қутылып,
Төрт түлиги сай болды,
Көзи талып жәмине,
Дағазалап ауылына,
Ақылы жетпей соңына,
Аңбай истия қопалына,
Асықтырып өз топарына,
Түсинбей намыс-арына,
Көз салмай қыздың зарына,
Байың ғайрат салып атыр,
Гүлайымды тазша менен,
Бир қоспақтың ғамына.
Жыйнатады басшы аға,
Басқа күн тууып асыға,
Қарамай жағдай жағына,
Бир қаншаны жығып майға,
Хабар шашып өз орайға,
Хабарландырып ұллы тойға,
Буұрабайдай байыңыз,
Тарқатты елге дағаз,
Гүлайымдай перийзат,
Бул хабарды еситип,
Кара байлап тутты аза,
Жүдә қайыл өлімге,
Себепсиз жетпеді қаза,
Үлкен зәулим салып атыр,
Асықтырып бай баба,

Салады көпке биймаза,
Един толық жыйнатты,
Тум-тусқа атлар ойнатты,
Тамашалы дабыл қақты,
Аңғармай қараны-ақты,
Дүнья-малын тарқатып,
Тумлы-тусқа ат шапты.
Тутты үлкен салтанат,
Буұрабай хош болып ұақты,
Елди толық жыйдырды,
Топарлап мал сойдырды,
Төрт қырлап ошақ ойдырды,
Керсенлеп табақ қойдырды,
Жасуалының басын қурап,
Қиззет пенен қондырды.

Ат шаптырып,
Нақыра сырнай тарттырып,
Ұақты хошлық еттирди.
Умыт болар сонға деп,
Дүрден шыра жақтырды,
Сонға ядта қалсын деп,
Алтын қазық қақтырды.
Саркоптын елин қоймай
жыйып.
Толтырып табақ шашлады,
Елдин ұақтын хошлады,
Ылақ беріп үш жерден,
Түрлі өрнек баслады,
Әуели рениш болса да,
Тазың кеулин хошлады.

Хәзирги ұақта жубанып,
Болар иске жүдә қанып,
Ойлай-ойлай қараса,
Ақыбети жүдә анық. ☉
Тумлы-тусқа көзин салып,
Қол урмаға сулыұға,
Қыдырып жүр хәр жерден,
Қыздың қолай жерин алып.
Бир көре алмай күйінп-
жанып,

Салтанатқа мейри қанып,
Ақыл-есин жыймаға,
Ақ некесин қыймаға,
Булғары оймақ оймаға,
Хәуес болып тур тазын,
Гүлайымдай арыұдың,
Ақ жүзинен сүймеге,
Қара бағры болып қан,
Басына түсіп зимистан,
Тар көринип кең жақан,
Енди хабар айтаман,
Әуел бастан на ырза,
Гүлайымдай сулыұдан,
Кетип қалып бағына,
Қыйын болды арзыұ-хал,
Газға зая қылған қудай,
Аманатың келип ал» — деп, ;
Гүлайым бағында жылап,
Жүрген қусайды.

Шыдадың залым бай намысқа, арға,
Қараттың қызыңды ийттен де қорға,
Ата болып нәтийжеңиз усы ма,
Тазыңды ийт талап, шоқығай ғарға.

Зая болды мақсет пенен ойларым,
Ийтлер тислеп адыра қалған бойларым,
Сорамадың қызыңыздың халынан,
Асқа дөңгей беріп атқан тойларым.

Бир пул еттин мың туұарлық бул бахам,
Шешилместен шийе байладым сағам,

Бүгін өлсем рийзаман құдайға,
Бұл дүнядан усы болса сыбағам.

Нәзер салар шын пенденің алласы,
Қозар болды кеуилимнің жарасы,
Усы болса ата сеннен нәтийжем,
Кешке жетпей хәзир өлгеним жақсы.

Бар болсаң құдайым бір туұры қара,
Сағадан байландым мен бахты қара,
Түп атамыз дәртлеріме нәзер сал,
Ырасты, қарамды көз бенен барла.

Жаманлық қылғанның шырасы сөнсин,
Хәр ким сүйгени менен ойнасын, күлсин,
Қарамадың қызыңыздың кеулине,
Тойың тазыңыздың асына дөнсин.

Алқысса соны айтып
Гүлайым,

Өксип-өксип жылады.
Еситкен бираз мұхминнің,
Қуйқа-түгі жуулады.
Мақұл сөзге мал манырар,
Айтқан сөздің салмағына,
Баябанлар шуұлады.
Кеуилин ашып Гүлайым,
Жәрдем тилеп бәрхақтан,
Кеуил беріп түрлі жақтан,
Алға басып баратыр.
Жаздырылмай түскен қақпан,
Суұға кеткен шөп қармар,
Төме қылды Гүлайым,
Қатарлас жигит жан жақтан,
Ақыл шашып қыдырды,
Қатарын ел-елаттан,
Ығбалы ызғар тап алып,
Жан шығарға келип тұр,
Темир торға қамалып,
Гүлайымдай сулуұға,
Түрлі ғарамат жамалып,
Отыр еді бағында,
Аш бүркіттей шабынып,
Хеш жерден жәрдем табалмай,

Отыр еді тазға арналып.
Батыл болып туұған айы,
Жарылқамай бір құдайы,
Хеш бір сөзі тыңланбай,
Атадан алынып айы,
Жамбас урмай бір жақтан,
Бір қатарлық тени-тайы,
Ақыл-естен айырылып,
Кетіп жаман қолайы.
Атасының кеуилин жықпай,
Тайын болды бір қардары,
Ашығынан хабар таппай,
Отыр еді хайранда,
Үш рет шақыртыушыға
бармай,
Хеш кимнің айтқанын
қылмай,

Отыр еді Гүлайым.
Қас қарайып күн батты,
Халайық шыра жақты,
Биреуді биреу бақты,
Ашықтың жүрер уақты,
Әрман шерін молайтты.
Уялғаннан Гүлайым.
Бетине пердесін шалып,
Хәр түрлі мақсет ойланып,

Женгесин алдына салып,
Отаўға қарап жол тартты.
Қырық қызына бас болып,
Бауыры қара тас болып,
Әйне жатар бағында,
Ақ отаўға киреди,
Гүлайым сулығ бас болып,
Бұл хабарды еситип,
Не әрманлы жигитлер,
Ғаўлап үйге толады.
Гернай-сырнай тартылған,
Қыз-келиндешек жыйналып,
Сан тартып тәрәп тутылған,
Қызады мейлис майданы,
Қара, шашын тарайды,
Пинхамы көзлер қарайды,
Гүлайымға көз шарлап,
Не әрманлы жигитлер,
Бийықтыяр қулайды,
Не әрманлы жигитлер,
Еслеринен танады,
Батырға өзін санады,
Гүлайымның келбетине,
Тәсийин қалып турады,
Әрман, шерин тарқатып,
Қайта-қайта қарайды.
Сөйлескенди бир ауыз,
Ерксіз тартып барады.
Бети айдай жарқырап,
Ирке алмай өзін албырап,
Көзи түскен уағында,
Жигит түе алдында,
Ғарры тура алмай қалтырап,
Пошландырар көрген көзди,
Жүзи түскен жеринен,
Қәстелер табар саламат.
Қарай ғойса бет алды,
Ашыққа берер дарамат.
Сусы басып бәршени,

Гүлайымдай перийзат,
Ҳақыйқат зардың заманы,
Ызғыған түрли бәламат.
Басланып қызықлы дәуір,
Биреуден биреуи тәуір,
Қатары менен кесе алысқан,
Сүрилген қызықлы дәуір.
Отырыспа тарқамай,
Түн жарлысы болады,
Шайыу-шекер қанады.
Қатарында нар еди,
Иши толы ар еди,
Гүлайымға таламан,
Жасынан-ақ бир жағында
бар еди,

Өлгейлиден жүдә қардар,
Ишине келсе тилла сардар,
Ҳадалдан жоқ тауығы,
Ҳарамнан жоқ пышығы,
Өлгейлиден жарлы еди,
Манлайда жоқ, тилге бай,
Аты шыққан сорлы еди.
Гүлайымның ғалынан,
Жүдә хабардар еди.
Сары таудың даласы,
Басқа қонған ел еди,
Буұрабайдың ауылына,
Түн жарпында келеди,
Аты ким деп сорасан,
Есенбек шайыр дер еди.
Айтқаны ҳеш жерде болмай,
Кеули әрман, шерли еди.
Болып атқан исти билип,
Өзин иркіп тура алмай,
Хабар алған сол еди.
Жабықты түріп сығалап,
Гүлайымнан ғал сорап,
Ҳәужар напасына салып,
Есенбек шайыр не деди:

Есенбек ғайың ғайлап келип турған,
Сенин ушын жолында жаным құрбан,
Атаңыз салтанатлы той берипти,

Дәуранын қутлы болсын Гүлайымжан.
Тарийх үстем боп па шопан, малай,
Қосылса еки ашық шекер-палдай,
Сыртыңнан хабардарман мен удайы,
Сырынды бир еситтир қалың қалай.

Гүлайым:

Қамады залым атам қыйын торға,
Қамалдым, қоршаландым, соқтыр жарға,
Сен един шын сүйгеним әуел баста,
Тазшадан қутылғандай күнин бар ма?

Жигит:

Жығында тас бузады байдың сөзи,
Ишиме дәртлер салды-ау қумар көзиң,
Ғайрат салып тазыңнан мен құтқарсам,
Еркиңди берермисең байдың қызы.

Гүлайым:

Нешше жыллар қолымды создым айға,
Қармалап қулаш урдым терең сайға,
Менің ушын тазшаға қийле тапсаң,
Келтирейін мен умытпай мен қолайға

Жигит:

Дәртиннен жүрек-бағрым жүз мың пара,
Күлкі сөз батады екен бара-бара,
Бай, патшаны қөлемей таңлап жүрип,
Қатарың таз болды ма бахты қара.

Гүлайым:

Кеше-күни жыласам да қәдири ҳаққа,
Бақламады қудайым қара-аққа,
Тазшанын желкесін мен көрермедім,
Атам қара тикти ғой бизің баққа.

Жигит:

Киси ушын қаласаң ба бек байланы
Тигиңнен отқа жанба қор айланып,
Хәркимнің минген тауы бийик болсын,
Отқа жанба басыңа сауда салып.

Гүлайым:

Есенбек ақылың болса айтшы билсен,
Ықтыярды берейін сен не десен,
Тазшаны жер соқтырса болар еди,
Сорлы атам аяғыма салды кисен.

Жигит:

Бул иске қайыл болма аұыр ойлан,
Атам дийип жаманатқа болдың сен даң,
Айтқаным сүйгенине қолыңды бер,
Отқа тири салыпты залым атаң.

Гүлайым:

Дос болмас кеуіл ащып қатар-құрдас,
Шыны дос қолай келсе алдап урмас,
Халайыққа билдирмей хәмел тапсаң,
Шын сүйіп сениң менен болдым жолдас.

Жигит:

Атаңыз айыра алмай нырық-бақасы,
Суғанақ ийт жалаған есиз лашын,
Атанның айтқанына кеуіл қойма,
Сол тазды бай қылғаннан өлген жақсы.

Гүлайым:

Есенбек атыңды сен аямай шап,
Некесін ишпей турып әбрейім жап,
Атаға көнбесликке илаж бар ма,
Тазшадан қутылыуға бир хәмел тап.

Жигит:

Жаным ашып қармалап келип турман,
Жолыңды талан еттим жаным құрбан,
Шынтың мен сен маған кеуіл берсең,
Жауыңды қорғамаға жуп зорман.

Гүлайым:

Әрмансыз бұл дүньяда арыў қушқан
Қыйында пайда тийер шыны достан,
Жүрек етип қасыма келе алмадың,
Сүйген досым сен едің әуел бастан.

Жигит:

Шуўғыл сөзге нанғанда соры қайнап,
Алданып о дүньяның ғамын ойлап,
Жағаласып жибермей өз еркіне,
Сени отқа таслаған бағың байлап.

Гүлайым:

Айтқанына көнейин алдым жазба,
Айқассан жығатуғын күшнің аз ба,
Ер дийип етегине асылайын,
Өлгендей хййле тапсаң усы тазға.

Жигит:

Алмай ма ертең — бир күн неке қыйып,
Ғазар таўып өлерсең нишң күйип,
Оған қайыл болғаннан өлген жақсы,
Жүргенше таздың қотыр басын сүйип.

Гүлайым:

Билдирмей ҳеш адамға ғайрат салсаң,
Тағдирдин жазған исин қабыл алсаң,
Сыйынып шынтым менен пир билемен,
Сездирмей усы таздың жаңын алсаң.

Жигит:

Әрманы жоқ усласам сениң қолың,
Қайыр бөлгей мақсетли жүрген жолың,
Гүлайымға қосылып дәуран сүрсем,
Ырзаман арғы түбі болса өлім.

Алқысса: сонда сөзди айтып,
Жасырын пикирлерин

аңлады.

Кеўдине салып алғула,
Айнымасқа айтысың олла,
Жүзин көріп бир биринин,
Қудайына болды ырза.
Әрман менен кешікпей,
Нурын шашып атты таң да,
Бир бирине сыртынан

қууанысып,

Кеўиллери шағласып,
Уллы сәске ұағында,
Есенбектің сөзлерин,
Анықлап сулыұ тыңлады,
Айтқан сөзин еситти,
Ақылы ҳайран болды,
Салмағына сөзиниң,
Шай ишкендей қууанады.
Кеўлин бурып бир жаққа,
Тәуекел бир ис баслады,
Бир қудайға сыйынып,
Белин беккем байлады,
Есенбектің айтқанын,
Дурыс дийип ойлады,
Сөз айтыуға тереңнен,
Өзин сөзге сайлады,
Ашылған гүлдей солайын,
Әрмансыз тасып толайын,
Айырыуға тазшадан,
Таба кеткеймен қолайын,
Жақсы сөз айтып тербетип,
Шын мийрибан болайын,
Еки ғарға урысса,
Оқшыға оң түседі,
Қырыла кеткей толайым,

Нәсият айтып тербетип,
Шын кеўилин шолайын,
Майданға шығып ен жайып,
Халайыққа көз болып,
Есенбектей батырдың,
Қасыңа жақын барайын,
Хошеметлеп тербетип,
Бар ғайратымды салайын,
Зәрре бағыш деген бар,
Ашыла кеткей талайым,
Ғайраты менен жеделин,
Түрин көріп аңлайын,
Ондай-мундай ис болса
Қандай екен келбети,
Түр-бийнесин аңлайын,
Мен сөйлетип қарайын,
Келіспесе келбети,
Қәхәрімди салайын деп,
Жедел қылды Гүлайым,
Сол қыялды ойлады,
Сөз айтыуға тереңнен,
Өзин сөзге сайлады,
Тал шыбықтай тауланып,
Тауыс киби сайланып,
Аузынан шыққан демлери,
Сары алтындай пууланып,
Қалың питкен қара шаш,
Мойнына оралып,
Кәхәрленип қуиланып,
Хәр түрли қыял ойланып,
Қаршығадай қыялланып,
Жүзлери гүлгүл жанып,
Көргенлердің сырын танып,
Майданға шықты Гүлайым,
Халайықтың ақылын алып,
Алып бир нешенің айын,

Тутынып ҳәр түрли шайын,
Ислерди келтирип қайын,
Сәўле шашар жүзлери,
Жүрди шалқайып Гүлайым.
Сүрме шалып шашына,
Ара берип қасына,
Сауда салып Гүлайым,
Бир нешениң басына,
Толықсып сөйлей береді,
Есенбектиң қасында,
Кеуили дәрйадай тасып,
Бир нешшени сусы басып,
Жигиттиң берекети қашты,
Ақылынан айра түшип,
Көзин жумып, гәхи ашты,
Гүлайымның сусы басты,
Жеңіл кеп қыздың қасына.
Минажат қып алласына,
Көпшиликтиң ишинде,
Сауда түсип басына,
Сусына шыдап тура алмай,
Өзин-өзи ирке алмай,
Кеуилин алып Гүлайым,
Сырын шашпай халыққа,
Есенбектей шайырға
Былай деп сөзин баслады:
Тасладың жерге лашынды,
Қабыл алдым көз жасынды,
Өз қолымнан қәдірлеймен,
Алтынға тепеп басынды.
Көтер қәддинди өзінди,
Қабыл алайын сөзинди,
Мүлгий берме бийхуш болып,
Нәзер салың, аш көзінди,
Қабыл алсаң көп дүнья-мал,
Төкпе бизден намыс-ар,
Көтер басың, нәзерин сал,
Алма кеулине қыйлы қал.
Тыңладым жазған хатынды,
Билейин қаслы-затынды,
Мәлим сырын озал бастан,
Умытпайман мен атынды.
Шықпайсаң сирә адымнан,

Суулар ишкенмен қәддиннен,
Кеуилим сүйип озал бастан,
Сүйгенменди атыңнан.
Заманам мениң тар еді,
Нешшелер интизар еді.
Келбетиннен сүйенип,
Кеуилим сенде бар еді.
Озалда ойда ис еді,
Сен десем бирим бес еді,
Көзим кирсе уйқыға,
Бирге жүремен түсімде.
Сыпайы қызады параға,
Соқпасын исия жараға,
Жигит болсаң жәрдем көрсет,
Бизиндей бахты қараға.
Тенимнен кетти дәрманым,
Не болар екен әрманым,
Усы таздан қутқарсаңыз,
Сенсең сәутилли ярым.
Алқысса соны айтады,
Отауға қайтып киреди,
Сол уақтында Есенбек,
Кеуити қайнап йошады,
Кеуилине бийшара,
Ярға кеуил қосады,
Қууанышы сыймай қойнына,
Қанат байлап ушады.
Қайдан жүрер екен деп,
Таздың жолын тосады,
Гүлайым менен гәплесип,
Қап тауындай күш алды,
Ғәрип кеуили ғалласлап,
Қас душпаннан өш алды,
Көтермелеп өзін-өзи,
Қап тауындай пәт алды,
Таздың изин қыдырып,
Қарады заңғар бет алды,
Хәр қыялды ойлады,
Батырға өзін сайлады,
Қәдди бойы қалтырап,
Ауылды тинтип аралап,
Бир қанша жерди жайлады.
Әни-минни дегенше,

Бир қанша тойлар тойлады,
Той-тамаша тарқады,
Қас қарайды күнлер батты,
Ким қыдырып, кимлер жатты,
Той-тойлаған көп қонақ,
Тумлы-тусқа тарқасты.
Қырық қыздың бәрі тум-
тустая,

Женгелери қасында,
Дуржақаны басында,
Алып тойдан үлес пайын,
Ойлап түрлі истин жайын,
Ишип нәшели көк шайын,
Яд етип қәдір құдайын,
Бақлап истин қолайын,
Есенбекке тилеклес,
Боз орданың ишінде,
Отырыпты Гүлайым,
Сонын бақлап ислердин,
Яр болғай қәдір құдайым,
Бағының гүли шайланып,
Хәр жағынан қолайланып,
Есенбек шайыр жүрипти,
Соңында таздың жолланып,
Шалабайды таба алмай,
Жүр аұылды айналып,
Онда-мунда жууырып жүр.
Хеш қолайын таба алмай,
Уәдесине байланып,
Қуұс-қолтықты тинтип,
Жәхәңгерди жайланып,
Керек затын тақлады,
Гүлайымға сыйынып,
Мәккерлигин жақлады,
Жатқан жерин тазшаның,
Есенбек шайыр бақлады.
Сулыұлығы Гүлайымның,
Жүрек бағрын дағлады.
Тәуекел етип ғош жигит,
Белин беккем байлады.
Батырға өзін сайлады,
Еки жүзлі пышағын,
Қонышына салады.

Сорасаңыз яранлар,
Ойлаған оның мақсетин,
Бир тәуекел қылайын,
Гүлайымдай сулыұдың,
Жолында құрбан болайын,
Қарсы турып жауына,
Бар ғайратым салайын,
Тауып алып тазшаны,
Қарқыратып шалайын,
Гүлайымдай сулыұды,
Неке қыйып алайын,
Ақ денели арыұдың,
Сүйген яры болайын.
Ашық едим көп жылдан,
Жаңа таптым қолайын.
Жолына өзін арнады,
Әсте басып аңлады.
Қулағын салып тыңлады,
Шалабайдай тазыңыз,
Аұлағын алыпты,
Жан-жаққа қулақ салыпты,
Гүлайымның жолына,
Жаны құрбан болыпты,
Үш күн удай селигип,
Уйқыдан жүдә қалыпты,
Гүлайым деп ақ урып,
Жанына сегбир салыпты,
Ақ сарайдың төрінде,
Аұлағын алыпты,
Ұсылдан төсек салыпты,
Үш күн тамам селигип,
Жанына жамаң батыпты,
Сейил құрған ер жигит,
Бәлент таслап көпшикти,
Шалқасына жатыпты,
Күни менен ат шауып,
Қайғысын әбден жойытты,
Түрлі-түрлі жемистен,
Мейлинше жеп тойыпты.
Жарық қылып жатқан жерин,
Қасына дүр қойыпты,
Кеуили өсип ладанның,
Уұайымды қойыпты.

Әжел қйле таптырмас,
Хәр иске қайыл болыпты,
Еппеп басып аяғын,
Барлап ояқ-буяғын,
Беккем услап қолынан,
Келте-келтек таяғын,
Келтирип исти қолайға,
Сыйынып қәдір қудайға,
Өлемен деген ойда жоқ,
Әйне таңның алдында,
Есенбектей шайырын,
Жетип барды сарайға.
Саўда түсіп басына,
Буны көрер адам жоқ,
Еки жүзли пышағын,
Услап беккем қолына,
Қарамай оңлы-солына,
Тайын болды енағар,
Қуў тазыңның қасына,
Хеш нәрседен хабарсыз,
Жатқан екен шалқасына,
Келтирип сондай қолайға,
Сыйынып қәдір қудайға,
Қорқып қарап турмады,
Мойнын сирә бурмады,
Хеш бир гүман қылмады,
Барлап алып еки жақты,
Жайған керип қушақты,
Сом жүректің баўы деп,
Ғапыл жатқан тазыңа,
Есенбектей батырын,
Керилип урды пышақты.
Әжелге хеш бир шара жоқ.
Ойласаң таз жүдә састы,
Ырғып турды орнынан,
Есенбектің қолынан,
Жулып алды пышақты.
Тапжылмастан бир тартты,
Еки қолын кең услап,
Жанәули менен қолынан,
Жулып алды пышақты,
Жанәули менен тазыңыз,
Керип урды пышақты,

Жатқызып барлық елди,
Қызыл қанлар сел-селди,
Қорқыныш шамасын билди,
Уры көти қуўысты,
Есенбекке зор келди,
Саўда түсти басына,
Келди адам қасына,
Қушақлап тұрған батыры,
Тарпа басты астына,
Жанәули менен енағар,
Керилип тепти басына,
Есенбек ақылдан састы,
Есенбектің қолынан,
Жулып алды пышақты,
Еки көзи аларып,
Есенбектің алқымына,
Керилип тазың бир тартты,
Сарқырап қызыл қан ақты,
Хәлсиреди тазыңыз,
Ақылынан адасты,
Қызыл жүзін тубартты,
Сол ўақытта қазың,
Өлерин енди аңлады,
Басың шайқап Есенбек,
Екки көзин алартты,
Аўзы-басын қобартты,
Дәрманы кетип дизинен.
Бийлей алмай геўдесін,
Узынына қулапты,
Әжел қйле таптырмас,
Бәлени айдап алпарды,
Ғапыллықта бийшара,
Айта алмай қалды ғаппарды,
Буўрабай байына,
Бере алмады хабарды,
Етер исин ете алмай,
Мақсетине жете алмай,
Көре алмай тенлес-қатарды,
Әрман менен бийшара,
Тартты узаққа сапарды.
Нешше жыллар жуўырып
жортты,
Халайық оны хор тутты,

Питкере алмай мақсетин,
Тухым шашып бийшара,
Қалдыра алмай зүриятты,
Гүлайым деп зар жылап,
Жәбири жапалары артты.
Ғапыллықта бийшара,
Душпан түсіп араға,
Әрманы шерип молайтты,
Етер исин ете алмай,
Мақсетине жете алмай,
Әрман менен бийшара,
Ақыретке жол тартты,
Еткен ислер болды тайыз,
Кетти заманасы тайып,
Сөзге ылайық тәрипин жайып
Кете берсин тазыңыз,
Есенбектен сөз баслайық.
Шалабайдың Есенбек,
Хаққынан аман шығыпты,
Жан айбат пенен,
Зорға-зорға жығыпты.
Тар жерге басын тығыпты,
Тырп еткізбей енағар,
Өкпеге пышақ суғыпты,
Жан айбат пенен енағар,
Алқымынан буыпты.
Өкпесин жүдә сығыпты.
Күшине шыдам бере алмай,
Есенбектин көзлери,
Парта-парта шығыпты.
Ашық болып зар жылап,
Гүлайымға етип талап,
Сулыұдың жолында шағлап,
Гүлайым жүзин көрсетип,
Мәккарлық пенен байлап,
Басларына жетіпті,
Қанына батып қарқырап,
Пышақ пенен кегірдек,
Салма жалтай сарқырап,
Гүлайымды аламан деп,
Өз өзін әжелге байлап,
Тек шықпаған жаны бар,
Өлімге жүдә таярлап,

Күн шығардың алдында,
Есенбек те болды сап.
Өлімде жоқ хеш бир ялған,
Я шопан бол, я патша бол,
Әжел қурығын салған,
Әуел баслап сум әжел,
Абыл, Қабылды алған,
Сум әжелдің дәстінен,
Кімлердің гүлі солмаған.
Нешше жыллар жер шолып,
Рейими болмаған,
Ойлап көрін яранлар,
Бар ма сум әжелден қалған,
Әрманда ақты қызыл қан,
Ғапыллықта шықты жан,
Етер исин ете алмай,
Мақсетине жете алмай,
Гүлайымдай сулыұға,
Ырзашылық бере алмай,
Қуу тазшаның кейнінен,
Ол да кетти дүньядан,
Булардың бундай болғанын,
Сезбей қалған бир адам,
Күлкіге жүдә батыпты,
Майдандағы көп ладан.
Буұрабайдай байыңыз,
Жатыр еди уйқыда,
Тазша шығып ядынан,
Әйне намаз ғағында,
Басын қосып қатынлар,
Хабар алды тазшадан.
Болған исти аңлады,
Зәрре жаны қалмады,
Ядынан алып саяғын,
Сүйеп қойып тал таяғын,
Таң намаздан кейіннйрек,
Жатыр еди бай баба,
Көтеріп көкке аяғын,
Барлап ояқ-буяғын,
Сөзге түріп-қулағын,
Жууырып келди қасына,
Баян етти байыңа,
Таздың ауҳал баянын,

Есенбектин келгенин,
Көргени хәм билгенин,
Еки бирдей батырдын,
Қушақласып өлгенин.
Еситип оны байыңыз,
Жаман сөзге жан секирер,
Дәрманы кетип жонына,
Ышқынып жаны қонынан,
Қаны қашып өңинен,
Не екенин биле алмай,
Ырғып турды орнынан.
Жалын қаплап денесин,
Қан атылды мурнынан,
Өлим деген сауданы,
Көрмеген хеш бир бурыннан,
Қаны қашып қалтырап,
Кийимин киймей албырап,
Жууырды есикке қарап,
Зордан келди өзине,
Қаны бойына тарап.
Қыямет базарын құрды,
Аңламады есик-төрди,
Пышағын қыннан сууырды,
Жалаң аяқ, жалаң бас,
Ардаңлап жууырды,
Жер танабын қууырды,
Жығылып талай ураға,
Хәр жерде соғып қораға,
Адам таппай сорауға,
Жолығып жасырын жауға,
Түсти басына жәнжел рауға.
Зорға жетти байыңыз,
Тазша жатқан ордаға,
Албырады, адады,
Жан-жағына қарады.
Қызыл қанлар ағыпты,
Басына сауда салыпты,
Бирин бири аямай,
Аулақта батырлар,
Қарқыратып шалыпты,
Буұрабайын өлигин,
Зордан-зорға таныпты.
Ойлап турса байыңыз,

Үлкен жалаға қалыпты,
Көріп оны байыңыз,
Зәрре жаны қалмады,
Не болғанын билмеді,
Көзі жерди көрмеді,
Не қыларын биле алмай,
Жарылып тек те өлмеді,
Қорыққанынан бийшара,
Өзін өзі ирке алмай,
Гә қорқып, гә талады,
Еки өлинің басында,
Байын ұай-ұай салады.
Бұл шауқымды еситип,
Ел-елат жәм болады,
Еси барлар жәм болып,
Раулап үйге толады,
Буұрабайдың басына,
Ақырзамаң болады.
Не қыларын биле алмай,
Иши дәртке толады.
Өлейін десе өле алмай,
Жипсиз болып байланады.
Өрден ыққа жууырып,
Жүдә мийи айналады,
Айналайын Шалабай таз,
Бағын солай болды ма деп,
Аза тутып қыйналады.
Әйне түстин алдында,
Кәтқудалар жыйналады.
Гүнасы менен сауабын,
Билгенлерден сорады.
Халайық басын құрады,
Бирин бири өлтиргени,
Халыққа машқұл болады.
Буұрабайдай бийшара,
Хаулыққанын қояды.
Хеш кимнің шатағы жоғы,
Бәршеге аян болады.
Тумлы-тустан нәсиятлап,
Байдың кеуилин шөлады.
Кеуилин алып әдиулеп,
Халайықлар жубатады.
Халықтың сөзін еситип,

Ушып-ушып қуғаналы
Көп жабырлап турған соң,
Кеуіл дәрти ууланады.
Гүнасы жоғын билип,
Хаулыққанын қояды,
Буұрабайын қуғаналы,
Шалабай таздың жолына,
Он бес қара сояды.
Ғарры-қартаң топланып,
Екисин теннен көтерип,
Ортаға әкеп қояды.
Ақ жауып, арыу кепинлеп,
Сорпасына тояды.
Қорасанның тауында,
Төрин тастаң ояды,
Әйне песин уағында,
Екеуін теннен көтерип,
Қәбирине қояды.
Аят қоймай қаққына,
Тийе берсин айтады.
Жайғастырып пақырларды,
Халайықлар таркады.
Нешше жыллар Гүлайымның,
Жүреклерін жарады,
Хийлелік пенен Гүлайым,
Зордан азат болады.
Гүлайымдай қызына,
Буұрабайдай байыңыз,
Алдына шақырып алады,
Бұрынғы күйден қайтады,
Қызына қарап зар жылап,
Байын алғыс айтады.
Ұеш нәрсеге қосылмай,
Атының басын тартады,
Басына салдым уғайым,
Көтердим назынды ұлайым,
Ғяди сеннен ырзаман,
Алдың ашылсын Гүлайым.
Тийген жоқ саған нәлетім,
Сыйлап сөзімді яд еткен,
Қызым саған ырзаман,
Қолың болсын перзентім.

Қараңғыда қарағым,
Қармар қолым шырағым,
Көндің түрлі бөлегі
Ырзаман саған зүриядым.
Айналайын андызым,
Аспанда гәуһар жұлдызым,
Енді саған ырзаман,
Жолың болсын жалғызым.
Сарқырап аққай булағын,
Сарсылды сөзден құлағым,
Көндің түрлі бөлегі,
Қолыңды көтер қарағым.
Басыннан өтті змистан,
Болмағайсаң сергиздан,
Көндің түрлі бөлегі
Перзентім саған ырзаман

Пешененде барды хат,
Болмағайсаң биймурат,
Қайда барсан онда бар,
Қызым саған рухсат.

Дабылын жетсин қыяға,
Болсын мәртебен зияда,
Шырағым жолың болсын деп,
Буұрабайдай атасы,
Қызына берді пәтия.
Қырық қыздың төртінші
бабы,
Соның менен болыпты ада.

Қызық нәрсе тутсаң яда,
Өткен сондай нешше сада,
Дәстанның төртінші бабы,
Болды соның менен ада.

Арасын сөздің ашайық,
О манға топырақ шашайық.
Тамам болды шуғыллар,
Гүлайымнан баслайық.

Шуғыллардың жүзі солды,
Тамам болды, бәрі өлді,

Қабыл болып дақ тилеклер,
Барлық душпан опат болды.

Аты шаршады ,харыды,
Ойлап көрің яранлар,
Ырасқа нәтиже барды,
Қабыл болды тилегі,
Душпанға бәле дарыды,
Хийлесинен утылды,
Сағағынан тутылды,
Гүлайымдай перийзат,
Жағаласқан душпанның,
Биразынан қутылды.
Бир ярым ай дем алып,
Гүлайым есин жыйнады.
Ууайымнан қутылып,
Кеуилин қууаныш жайлады,
Ашықлық түсіп ядына,
Жан-жағына қарады.
Күнде үш ұақ жем беріп,
Бедеудін жалын тарады.
Ылайықлы бир батыр,
Жүдә дәркар болады.
Түсинде көрген батырдан,
Хеш бир хабар болмады?
Айбаты менен сымбаты,
Ядынан сирә қалмады,
Анаұ-мынаұ батырды,
Адам деп есапқа алмады,
Аса батыр болмаса,
Оған кеули толмады,
Кеше-күндіз ақ урып,
Ядынан сирә қалмады.
Түсинде көрген батырға,
Өзин өзі арнады.
Сол батырды излеуге,
Өзин өзі қамлады.
Түрлі бәлеге тақланды,
Жолларға өзін шақлады,
Қырық қызына бас болып,
Аралауға тауларды,
Гүлайым жүдә тақланды,
Тақлана берсин Гүлайым,

Елши тынбай атын шабар,
Хабар алғай қәдир жаббар,
Қарақшы нйттей қанхор
заңғар

Елександай залым қалмақ,
Әуел бастан еди қандар,
Гүлайымның жолын аңлып,
Елшиден берипти хабар,
Гүлайымдай сулыұға,
Тийди қорқынышлы хабар.
Жолы-жобасын болжайды,
Тыңламайды бир қудайды,
Қалмақтың ханы Елексан,
Алыстан елши жоллайды,
Мени ким деп сорасан,
Буұдыр тауын жайлаған,
Лақабым Елексан залым,
Кеуял беріп қарасам,
Қалмақлардың патшасы,
Хабарың босын көзинди аш
Менин ислеитуғын көрім,
Ауұхалымды сорасан,
Сенсең сәуғилли ярым.
Тыңламасан айтқанды,
Тайын арнаулы сапарым.
Күшим жерге сыймайды,
Болсын соннан хабарың.
Күшимди жумсап толайын,
Барсам бермеспен қолайын,
Шын кеуилден бизге табын,
Байдың қызы Гүлайым.
Ишиме толды әрманым,
Тасаддық тур шыбын жаным
Атым мениң Елексан хан,
Гүлайым қыз қолайланын.
Лақабына мен таныспан,
Көргеним жоқ жер шалыстан
Шын кеуилден яр тутып,
Хабар айттым алыстан,
Тапа-тайын еки жарым,
Тау бузады ығбал бағын,
Гүлайым қыз қарсыласпа.
Кеуилинди аш бизге тайын

Ҷарсыласып сөз айтсаңыз,
Ғалқан болып дашың-дағын.
Әскер айдап барғаннан соң,
Сен билерсең қара-ағын.
Тығылмаға қуыс таппай,
Қаусырылар еки жағын.
Уатаныңды ұайран қылмай,
Ертерек әбирейин жабың.
Бизин менен жарасқандай,
Күшли-күшли ақыл табың.
Қолламаса қәдір жаббар,
Әскер барар топар-топар,
Қарсыласса хәр ким бизге,
Қылышым жүз мыңды шауар
Хәр ким бизге қарсы турғар
Белли қудайынан табар.
Гүлайымдай перийзатқа,
Сондай болып келди хабар.
Ақылың болса Гүлайым,
Жақсылықтан айтын хабар.
Ашыуыма тийіп алып,
Үстине тарттырма сапар.
Қанға боялар майданың,
Әскер айдап етсем қәхәр,
Қарсыласып дат келе алма.
Жоқ боларсаң хаслың нашар.
Гүлайым қыз тезден бағың,
Қәхәрімә болма дуушар,
Мен иркілмей барағойсам,
Нешшелердин қаның шаша,
Айтқан нәтижени күтип,
Алты ай сенің жолың тосар.
Астымда бар Боз тарланым
Қаратқанда қустай ушар.
Алқысса сонда Гүлайым,
Тәртіне дәртлер уласып,
Сөздин булағын ашып,
Айтқан сөзине жарасық,
Қорықпай, саспай жырақ
қашың.
Қалмақтан келген елшиге,
Мынаны айтқан:
Буйрығы үәжил патшаның,

Ойлап шешсин муңы ханың,
Халқыңда нашар қапылып па,
Зилеміз ҳаяллары санын.
Бұл дүньяның соңы паны,
Шаштың нешше мәрттин
қаның,
Қайыр еттин паны дүньяңы,
Қайда шыққан мүйизин.
Искендер Мағлуұбы дарап,
Қаст еткенди еттин қарап,
Иштиң ҳамай менен шарап,
Қайда шыққан мүйизин.
Бұл дүньяның соңы паны,
Қолында нешшенин жаны,
Хайран еттин бұл дүньяңы,
Қайда шыққан мүйизин.
Қәдірин билің ярыў-достың,
Ғезип қанат байлап уштың,
Сайлап алпыш арыў қуштың.
Қайда шыққан мүйизин.
Халайыққа атым нашар,
Саўлатым халықты басар,
Жүрер жолларын билмеген,
Бұл дүньяда көпдүр аўсар.
Жақсы жигит қыз аңлымас,
Шешен сөзлеринен жаңылмас,
Кеўилинди бизден тартың,
Мақсетің бизден тапылмас.
Болар усы жақсы атыңыз,
Дәрьядан күшли пәтиниз,
Гүлайымнан сәлем сизге,
Мақсетің бизден тапылмас.
Буйрығы солдур қудайдың,
Нуры басқа күн мен айдың,
Ханың оған арланбасын,
Мен патшасы бир орайдың.
Хәр түрли дәртлер молайды,
Ханың билсин бизин жайды,
Кисиге еркти беріўди,
Шариятына жайғаспайды.
Әйне он тоққызда жасым,
Қанға ылайық дигри дашым,
Саған айтар дәлилим сол,

Халық ушын байлаулы басым.
Бизге күшинди тайлама,
Пәнженди салып ойнама,
Мен бир журттың патшасыман.
Маған күшинди сайлама.
Қарамаат бизде есапсыз,
Қорқынышлы сөз айтыпсыз
«Хан деген халықтың атасы»
Болмаңыз ондай инсапсыз.
Алыс шәхәр қалаңыз,
Көп ексин кемлик шалаңыз,
Теңин бағыш етсин деп,
Бизге адам жоллапсыз.
Айбат шексең ақырма,
Халық сизің балаңыз,
Қатты кетпең хан аға,
Ойла тәңір аллаңыз,
Халық ханның баласы,
Жолдан шықса әдиллік,
Апат жиберер алласы,
Әдил сораса ханы,
Түседі онын саясы,
Әдил болса хан, патша
Абадан еки дүньясы.
Ақылың болса хан аға,
Сөз мәнісин аңлашы,
Шеше алмаған дәлилли,
Адамзаттың онбасы,
Усы сөзимди тыңласаң,
Ырза болды қол астың,
Түсинбесе сөзіме,
Қуры өткергени жасың,
Алға басып талабы,
Тийер халықтың дуұасы.
Тыңламаса бул сөзимди,
Опат болар ордасы,
Ашыуланса сөзіме,
Ақыл еске, шаласы,
Меннен сөзің тыңланбайды,
Әдил босаң қоллашы.
Меннен саған пайда жоқ,
Әнгимемнің қулласы.

Сөз салмағын тыңлап шеш,
Қалмақлардың патшасы,
Танда-панда нәсиятым,
Жылатпа халықтың баласын
Алқысса сөзди еситиң,
Гүлайымдай сулуудан,
Тәуекелге бел байлап,
Батырға өзін сайлап,
Жердің жүзін танысуға,
Жүде белін байлады.
Қырық қызына бас болып,
Бир тәуекел қылады.
Жердің жүзін аралап,
Кім бар, кім жоқ деп барлап,
Түсінде көрген батырдың,
Бийнесін халыққа жарлап,
Ықлас пенен өзін арнап,
Хабарлау болып мақсаты,
Қетиуге белін байлады.
Истин түрін жек көріп,
Асығыста ғайлыды.
Мәртлик етип Гүлайым,
Жолға өзін сайлады,
Ақ сауытын кийдирип,
Қырық батырын тайлады,
Айналып журтты гезиуге,
Гүлайым өзін арнады.
Барбаслау жерге аұнатып,
Жауырындарын сыйпалап,
Бедеген берликлеп,
Ушығадан терликлеп,
Сауаш ерін салады,
Еки жерден айыллап,
Узақ жолға қайымлап,
Атларын ертлеп алады.
Мәрт қабағын үйеди,
Ат құйрығын түйеди,
Бадана көзлі сауытларын,
Оң ийнінен кийеди.
Қалқанын байлап беліне,
Тұңтыйып алып қоланы,
Батырлар атқа минеди,
Гүлайым батыр бас болып,

Атларды жолға салады,
Жердин жүзін аралап.
Кийик атыу талабы,
Қалмақ пенен қас болып,
Қапа кеуіли хош болып,
Ярын табыу мақсети,
Шөлдерге сапар тартады,
Гүлайым сулыу бас болып,
Мәртликке өзін тайлады,
Белине садақ байлады,
Қырық қызына бас болып,
Гүлайымдай перийзат,
Майданда сапар әйледі.
Аттын жалын тарады,
Жан-жағына қарады.
Қырық қызына бас болып,
Гүсінде көрген ашығын,
Излеп кетіп барады.
Қарагер аты астында,
Өр қояндай ойнады,
Қос қулағын қайшылап,
Тас төбеге алады.
Атланғалы батырлар,
Үш күн тамам болады.
Омырауында ақ көбик,
Арқадан жауған қардайын,
Бөлек-бөлек қалады.
Ақ кийиктей жалтаңлап,
Жан-жағына қарады.
Қыя майдан далада.
Ат ойнатып барады.
Сарғаяды солады,
Жети күн тамам болады.
Сегбир етип батырлар,
Ұрып-шаршап талады,
Қатар теңі табылмай,
Нар түйедей жарады.
Батыр жигит қайда бар дей,
Билгенлерден сорады.
Ұзаққа бедеу шатады,
Мәртлерге сапар жақпады,
Сорау салды ел-елге,
Батырдан дерек таппады,

Баябанларды сахралап.
Қалың елдерди аралап,
Шөлдерде сайран етеди,
Небир жәхәнди ақтарды,
Хорезм менен Бухарды,
Отыз күн сергиздан болып,
Артыу деген жерге барды.
Яд етип батырлық көрін,
Аралап жерлердин бәрін,
Қырық күн сергиздан болып,
Табалмады Гүлайым,
Излеген мәрт сардарын.
Қаратау, Кесе етек, Балқан,
Нешшени етип күл-талқан,
Батырдан дерек болмады,
Сорасып хәр түр адамнан.
Талқан етти Асқар белин,
Шағалалы ақ керменин,
Үш ай жүріп сайран етти,
Балқаныу, Қызыл бас шелин.
Сегбир тартып күн удайын,
Аралап көрмеген жайын,
Алты ай сергиздан болып,
Аралады Нәдір сайын,
Сайран етти қырды, сайды,
Қыйыншылық заман тарды,
Жети ай сергиздан болып,
Қорған кесе тауға барды.
Бедеулер шомылды терге.
Жолығысып ақыл ерге,
Сегіз ай сергиздан болып,
Сегбир тартты сол бийнеде,
Кеуіли дәрйадай тасты,
Көргенди қарасы басты,
Айбатлыға қарсыласып,
Тау-таслаққа қослар басты,
Сайран етти еки араны,
Қалмақ пенен шегараны,
Ат ойнатып талқан етти,
Қара сай менен Сырдарьяны,
Сайран етти сахра дала.
Бәрі бірдей ақыл дана,
Тау теңизин талқан етип,

Барса келмес, Қара қала,
Узақ қалды туған елге,
Жаза берди гүнакерге,
Жердің жүзін толық гезип,
Көре алмады хеш бир жерде.
Бағлардың гүлін майланып,
Яры ушын таярланып,
Тоғыз айда келди дейди.
Түрлі тауына айналып.
Бир нешшеге берип сауға,
Хеш тапылмай жөнжел тауға.
Харып-шаршап аттан түсти,
Батыр қызлар Порлытауда.
Аралап тауды жайлады,
Хәр қыялды ойлады,
Бәлент таудың етегине,
Харып келген қырық батыр,
Атларын қатар байлады.
Аттың жалын таллап өрди,
Тауды жайлап гүллер терди
Жан-жағына қараса.
Көздің шолар ушында,
Жылтылдаған от көрди.
Атларға терлер қатады,
Нешше күнлер ат қағып,
Хазары жаман батады.
Атларын дараққа қантарып,
Жау-жарағын илдирип,
Харып барған батыр қызлар
Шатыр қурып жатады.
Алқисса енди сөзди еситиц,
Ғайымана батырдан.
Сол заманда яранлар,
Жылап барса алдынан,
Хеш ким қулақ салмаған.
Еки аяқлы адамға,
Алладан жәрдем болмаған,
Көргенди ерксіз қаратқан,
Атқа нәсият таратқан,
Пайда болған бир батыр,
Хаслы оның Ноғайлыдан,
Баян етсем ұаспыны,
Харып-шаршап талмаған,

Белине шынжыр байлаған.
Таулы жерди жайлаған,
Жигер күшин сайлаған.
Қалмақты қойдай айдаған,
Қара тулпар астында,
Дүньяны гезип шарлаған,
Қайда барса халықтың,
Бир жағынан қалмаған.
Найзасын қайрап таплаған,
Өмиринше ерлик пенен,
Елдің ғамын ойлаған,
Түрлі жәрдем көрсетип,
Исенимин қақлаған,
Қалмақ пенен урысып,
Тухымын құртып саплаған,
Қолында бар семсери,
Алтын менен қаплаған,
Дөнип келсе алдына,
Жумысқа хәргиз тоймаған,
Қарсыласқан жауларды,
Денгенелеп туураған.
Қалың елди айналып,
Қалмақлардан қорғаған,
Ежеспеге келгенде,
Қудайынан таптырған.
Арадағы жыртқышты,
Қазық қылып қақтырған.
Тастан қайтпас жаулары,
Қара таудай бойлары,
Тулғалы жигер сойлары,
Жарасықлы жау қуралы,
Қалың елдің бек қорғаны.
Халықтың жауын сап қылы;
Ақыл менен ойлары,
Хасыл көрин сорасан,
Бүлген елдің палуаны.
Қыйратып торын, аулары.
Тас-талқан еткен ауларын,
Майданлы жердің алабы,
Батырлық үлкен талабы.
Көргеннің қурышы қанады,
Ийини көлген жерінде,

Қарсы жаўды атады.
Харып-шаршап келгенде,
Силеси әбден қатады.
Хәр айында алты күн,
Алып уйқыда жатады.
Парқ емес күндиз-кешеси,
Арысландай пешенеси,
Таўды-тасты жайлаған.
Сондай екен пешенеси,
Қыран таў белли қонысы,
Қыран атанған сонысын,
Хәр айында тарық емес,
Алты күн алып айқысын.
Қалмақларға жасап қәуип,
Былағай көп, сыран дауыл,
Байлап халықтың жат жаўын
Соннан Қыран атанған,
Көбинесе мекан еткен,
Қусхана менен Қыран таўын
Мынға татыр йошы бар.
Хәр бир жерде досы бар,
Қырық мың жаўды

қайтарғандай

Таң қаларлық күши бар,
Че керегі табылған,
Қара тулпары шабылған,
Көрген жаў ерксіз бағынған
Жаў қуралын тағынған,
Көрген ўақта душпанлар,
Ағажан деп жалынған,
Азатлық мақсетти ойланып.
Халқым дейип қайғыланып,
Көбинесе меканы,
Хорезм мен Арал бойын,
Жүрер еди айналып,
Қара тулпары астында,
Қоныраўлы найза дөстинде,
Жигирма сегіз жасында,
Мақсет пенен талабы,
Қалмақтардың қастында.
Қарсы жаўдың жолын тосты
Ашық болып қайнап йошты.

Лақабына ашық болып,
Гүлайымдай сулыў қызға,
Ғайыбана басын қосты.
Сол жер қалмақтың жери еди,
Ерлиги асқан ер еди,
Ноғайлының батыры,
Аташ батыр дер еди.
Алқысса сөзди еситин,
Сол сықыллы батырдан.
Асарлық кесе бел еди,
Көзинде жасы сел ели,
Қәуендерсиз, қостарсыз.
Лақабын сорасаң Ноғайлы,
Посып жүрген ел еди.
Тум-тустан тийген әжел жоқ.
Еркин жүрер ашық жоқ,
Қайғылы ғамға кеуили жоқ,
Тумлы-тустан аўлаған,
Жан ашыйтуғын басшы жоқ,
Анталаған көп саяғын.
Керип баса алмай аяғын,
Хәр кимнің жеген таяғын,
Аўзын асқан көп душпан,
Ояқ пенен буяғын,
Бийлетпейди мүлкі-малын.
Тинтип қалмақ деген залым,
Сорайтуғын басшы жоқ,
Бүлген елди арзыў-қалын,
Қайда барса ашық жоқ,
Қутыла алмай ғаўғадан,
Тумлы-тустан қамалап,
Қулағын қатты таўлаған.
Посып жүрген елатты,
Қалмақ залым.
Пишеннен бетер баўлаған,
Шым-шырқадай жас балалар,
Жалынып қойдай шуўлаған.
Ата менен анасын,
Көзде жасын тыймаған,
Отқа жағып жас балларды,
Рейимин салмаған.
Залым қалмақ тум-тустан,
Айдарқадай жалмаған.

Минәр салып өлмтиктен,
Бабамызды қорлаған.
Сондай болған елатты,
Усы батырлар қорғаған.
Мақсетли әрманы питеди,
Сондай болған халқыма,
Көп хызметлер етеди.
Жылағанды жубатар,
Мақсетине жетеди.
Көбинесе сол батыр,
Құсхана менен Қыран тауын
Бул да мөкан етеди.
Буннан жети күн бурын,
Марал, кийик атпаға.
Сахраға шығып кетеди.
Қара тулпар атын безеп,
Батырлық салтанат дүзеп,
Ашықтан хабар сезип,
Асығыста ойланып,
Мөканына келеди.
Бир жети күн сахра гезип,
Аттын жалын тарады,
Нар түйедей жарады.
Бәлент таудың үстінде,
Гезип келген батырын,
Жан-жағына қарады.
Көрген жанлар таңлатар,
Дус келсең ерксіз қаратар,
Тум-тусына қараса,
Көринеди төменде,
Қатара тиккен ақ шатыр,
Хайран болып батырын,
Оннан да арман қарады.
Көрмеген әжайып ислер,
Айдынланар уллы күшлер,
Қатара тур басында,
Балдағы алтын қылышлар,
Адам дарымастай жайда.
Қандай күштен болған пайда
Қапталында қатар тур,
Уңгиси пәрең ақ найза.
Нағыз батырдың ураны,
Билмеймен қайда турады,

Илиұли тур қапталында,
Батырлардың бес құралы.
Оннан да ары қарады,
Көргенлер болар ахыұ-зар,
Оймақтан сулыұ аузы бар,
Күн десеңіз көзи бар,
Байқас етип қараса.
Шатырда қатара жатыр,
Ақ денели арыұлар.
Түрли ашық шер айтқан,
Әрман-шерин молайтқан,
Аян берип түсинде,
Түрли ашық сөз айтқан.
Интизары ашығы,
Гүлайымның өзи бар.
Аңлай-аңлай қараса,
Тереңнен шыққан құндыздай.
Көзлери бар гәуҳардай,
Ақ бетиниң ажары,
Қағазға қан тамғандай.
Алдын байқап қарасаң,
Мысал он төртлик айдай.
Тал шыбықтай тауланған,
Бели тартылған жайдай,
Көзлериниң гәуҳары,
Ат болатуғын тайдай.
Жанын жағар көргенниң,
Қанат қаққан сұңқардай,
Бийнесине қарасаң,
Тауға шыққан шынардай,
Қырық қызды көрип,
Ақылын алдырды.
Оннан да арман қарады,
Шалқалап дүнъяны гезген,
Нәзери асманды гөзлеген,
Қатар-қатар безенген,
Күшлери таудың булағы,
Тас төбеге алынған,
Қайшыланған құлағы,
Қара тасқа тийгенде,
Отлар шашқан туяғы,
Билмеймен қайда турағы.
Ашылған бағдың гүлзары,

Қатар-қатар байлаған,
Қантарыұлы тулпарлары,
Хайран болды батырын,
Қалыұсыз саұлаты басты,
Ақылынан састы,
Берекеті қашты,
Аяғын ғаз-ғаз басты.
Өлемен деп ойламай,
Шатырға жақынласты.
Жақынлап барып қараса,
Қаст әйлесе дүнья тарды.
Айбаты жүрегін жарды,
Қашыуға илаж болмады.
Жақынлап қасына барды,
Белине қамар орады,
Сулыұлығы қызлардың,
Ақыл-есін алады.
Екі көзін айырмай,

Қызларға туұры қарады,
Саұлатына яранлар,
Көрген қайыл қалады,
Сулыұлығы бийнесі,
Батырдың ақылын алады.
Хәр ис түсіп ядына,
Қуұанышқа кеуили толады.
Қанатлы ушқан пери ме,
Еренлердің бири ме,
Шайтанбекен я жин бе,
Бул дүньяның жүзи кең,
Атағы асқан бир ер ме деп,
Қайғы, шерге молайды,
Түрлі жағын болжайды,
Зейін тутып қарайды.
Тәуекел майданда турың
Сүрен салып оятып,
Батыр сөзін баслайды:

Тау басында қатар тиккен ақ шатырлар,
Душпан болсаң туұры келдим атыңлар,
Шық майданға сорасайық сиз билән,
Жүреклері ат басындай батырлар.

Еситкен тең болмас көрген көз билән,
Топарласып алдымыздан гез келген,
Шық майданға көрсетіндер түрінди,
Бир-еки ауыз гөплесейік сиз билән.

Аңлап турман сизін кәспи-кәрин,
Кімде кетіп еди намыс пен арын,
Шық майданға гөплесейік сиз билән,
Ғасылыңыз қайсы журттын жанлары.

Түрінди көргенлер ақылдан сасқан,
Саұлатыңыз қарсы жауларды басқан,
Шық майданға көрсетіңіз түрінди,
Ғаслың нашар қайсы журттан адасқан.

Қарсы болсаң көрсет бизге ғалың,
Айт ғаслынды қайсы жаудыр қандарың,
Баян әйле ғаслыңнан сен хабар бер,
Айтың тезден басындағы ауғалың.

Көріп қайыл қалдым қыя қасыңды,
Ақылым кетті көріп қара шашыңды,
Шатыр құрып қатар жатқан жас қызылар,
Шық майданға бір көрейін асыңды.

Келбетін көргеннің ақылын алған,
Бойын көрсем тал шыбықтай тауланған.
Түр жайыңнан бір көрсетсең жүзінди,
Жолында таланды әшиям дәрхан.

Сөзінди еситіп тасып толайын.
Яр қылыұға келе кеткей қолайын,
Шық майданға бір көрсетің жүзінди,
Алдымда қатар түр бенден болайын.

Бізге дәркар сизлер жатқан бұл таулар,
Таң қалғандай сизде күшлер, қарыұлар,
Жүзінди бір көрсет бенден болайын,
Алдыма кел ақ денели арыұлар.

Жанымды еритті қара көзлерін.
Хұри ғұлман яңлы бийнен өзлерін.
Жүзінди бір көрсет бенден болайын,
Баян етін мағаналы сөзлерін.

Нәзери түскеннің жаныны жаққан,
Мен батырман бір яр дийіп зар қаққан,
Несіп болса белгили дос боламан,
Сергиздан менмен сыртыңнан баққан.

Қуғанғаннан кетті диңке-дәрманым,
Келгейдағы мениң еркін заманым,
Гәплесели ақ денели арыұлар,
Қабыл алсаң қалмас еді әрманым.

Алқысса соны еситіп,
Қойнына сыймай қуұанышы,
Жер жанғыртқан наласы,
Қалласлап кеуіл қаласы,
Душпанбекен, доспекен,
Болмағай исим шаласы деп,

Хабарсыз жатқан қырық
батырды,
Сескендірді дауысы.
Алдырып жүдә айын,
Сескендірді дыбысы.
Қурды қыямет қайымын.

Айбатынан сескенди,
Ерден ердің қәуіпін бар,
Уйқыда жатқан Гүлайым,
Айбаты, сусы басады,
Кім екенін билмегенше,
Берекеті қашады.
Уйқыдан турып Гүлайым.
Көріп көзін ашады.
Серпп таслап желегин,
Гәўхәрдай нурын шашады,
Үстиме жау келді деп,
Ақылынан сасады.
Қызларды тезден оятып.
Мәсләхатты қуады.
Ақылына, ойына,
Қыйынға кеўили бурады,
Қылышларын қолға алып,
Шабысыўға таярланып,
Қатар тутып ғамланып,
Салтанат тутып шығады.
Қәхәрленип жәмленіп,
Алдында қатар турады.
Тум-тусқа нәзер салады.
Тутқан салтанатына,
Батырдың мийірі қанады.
Я өнім бе, түсім бе,
Ақылы ҳайран болады.

Иши билип Гүлайым,
Ат шапқан тақырды,
Етті ойын дақылды,
Бийнесинен, түринен,
Өткен исти аңлады,
Алдындағы батырды,
Қапталына шақырды.
Батыр турып ойланды,
Өткен жылдың ишинде,
Пийшемби күні кешинде,
Гүлайымдай сулыўды,
Қол алысып, қуўанысып,
Көрген еді түсинде,
Дийдарына қанады.
Жүзлеринин рәўшаны,
Шоқтан бетер қарыды,
Гүлайымдай сулыўды,
Көрген жерден таныды.
Сол ўақтында Гүлайым,
Ишкі сырын биледи,
Жүзлеринин ысығы.
Жүрек бағрын тиледи,
Ақыл-есін алдырып,
Мыйғын тартып күледі,
Ирке алмай көзін батырын,
Гүлайымдай сулыўға,
Сәлем беріп сөйледі.

Жүзиннен жарқырап жайнады жәхән,
Қабыл алғай сизди бир лаўқы қалам,
Несип айлап бул жайларға жетипсен,
Шын жүректен бердим тәңізі сәлем.

Сүйген дослар сырынды етпес жария,
Буйымың түспегей симсик әрсызға,
Бизің ушын қайыр болсын қәдемин,
Қыз палўанлар аман-есен барсыз ба?

Жүрегимде толы әрман-шерлерім,
Муратқа жеткизер сыйынсаң ерлерім,
Жөн сораспақ пайғамбардан сүнлетли,
Гүлайымжан шыңты менен қол берің.

Майданға қурылсыз қатар шатырлар,
Сүйеу болар заманлас пен қатарлар,
Бизин ушын қайыр болсын қәдемин,
Амансыз ба бир туұысқан батырлар.

Узаққа ат шабар ердің ерлери,
Ядтан қалмас накаслардың дәртлери,
Несип айдап бир-биреуге дус келдик,
Амансыз ба Түркстанның мәртлери.

Ойласам сөзимнің жоқдур ялғаны,
Үш жыл болды жолында себил болғалы,
Бизин ушын қайыр болсын қәдемин,
Амансыз ба Түркстанның палуаны.

Басларыма түсти хәр түрлі ғауға,
Қыйын дәртлеріңе болмай ма дауа,
Несип айдап тақ үстине келипсен,
Уақтың хош бәрше дениңиз сау ма?

Үш жыл болды еситкели хабарың,
Сергіздан жолында сүйген қарыйдарың,
Себил болдым туұры жолың табалмай,
Көрдим, шүкір бүгін айдай дийдарың.

Сол уақтында Гүлайым,
Шын ашығын анлады,
Өзегіне от салып,
Сөзлерінің салмағы,
Интизар боп жүр еди,
Алласы исин онлады,
Ақыл-естен айырылып,
Түрлі жақтан болжады,
Интизары табылып,
Болар исти анлады,
Қырық қызынан иба сақлап,
Пинхәми көзин салады.
Барлық ашыуы тарқап,
Қаны қайнап тарады,
Нурын төгіп аламға,
Батырға нур шашады.
Балқып барлық тенеси,

Жүзи гүлдей жанады,
Неше жылғы интизарын,
Көріп мийри қанады.
Жүзин көріп бир-бирінің,
Қыран құстай қабады.
Өткен күн түсіп ядына,
Әрманлы сөзин торлады.
Таудан аққан булақтай,
Әрманлар тасып толады.
Дәртін айтып кеуліндегі,
Гүлайымдай перийзат,
Батырынан сорады,
Қыран батыр айланып,
Сөз бенен алдын орады,
Бир-бирине туұры қарап,
Яңлы бәхәр сөз айтады.

Гүллайым:

Қызықты мәхәллер әрманда өткен,
Келбетиниз жүрек бағрың шад еткен,
Ашықтықта үш жыл мойын создырып,
Сызбединиз неше ай дәрдесер еткен.

Батыр:

Түсинде ышқылы сәўбет құрғанын,
Ашық болып шын кеўилим бурғаным,
Гириликте дийдарынды көрдим бе,
Биз боламыз шыны жаны құрбаның

Гүллайым:

Жүре аждадым ат көтермес дабылдан,
Түрин көрмей ғайыбана бағынған,
Жолыңда нешше ай сергиздан болған,
Хәўесликте бир көрсем деп сығынған.

Батыр:

Қызығыңды көріп тасып толайын,
Түрлі ғазабыңа қайыл болайын,
Себеп тауын өзің ізлеп келдің бе,
Қандай жауың болса қарсы тұрайын.

Гүллайым:

Түринди көрсетпей келтирдің арым,
Хабарын билдирип тарттырдың зарын,
Үш жыл удай қарап жолыңды тостым,
Бұл дүньяда тиримеңді қардарым.

Батыр:

Саулатыңды көріп мен бәхәр алмай,
Сулулық пешенен ядымнан қалмай,
Үш жыл бойы сергизданман удайы,
Гириян едим дәрегінди табалмай.

Гүлайым: 7

Айтқан хабарларын ишимде жатыр,
Жолыңызда көрдім лайлагул қәдір,
Аңлағанман ишіндегі сырынды,
Сергизданман сени ізлеп қас батыр.

Батыр:

Сегбир тартып мен келемен алыстан,
Жолынды табалмай қыйын шалыстан,
Шын ашығым сергизданым сенбедің,
Ізлеп таппай әйне үш жыл адасқан.

Гүлайым:

Халқымызға данқ билдирген хәр жерден,
Зияда көринип Әлийдей шерден,
Ашық болсаң шын кеуілден қол бердим,
Қас батыр сен болсаң түсімде көрген.

Батыр:

Ықлас пенен алды-артынды болжайын,
Несип болса жаңа таптым қолайын,
Бұл дүньяда мақсетіме жетірдің,
Қосылдым ба шын ашығым Гүлайым.

Гүлайым:

Аңламадым жолың жырақ қашығын,
Сыртыннан гәуһарға теңгердим басын,
Бұл дүньяда шын мақсетке жеткердің,
Абырайлы бас қостық па ашығым.

Батыр: .

Жанымды еритті небір сөзлерің,
Ақылымды алып гәуһар көзлерің,
Келбетің жанымды сергиздан етті,
Қәдір алла көрсетті ме жүзлерің.

Гүлайым:

Шын пенде умытпас қадир жаббарын,
Нешше жыл адасып тарттырдың зарын,
Бир-биреуді аман-есен көрдик пе,
Бағыш еттим саған айдай дийдарым.

Батыр:

Аттың жалын әрман менен өрдин бе,
Шынтың менен бизге кеулиң бердин бе,
Енді өлсем рыйзаман құдайға,
Гүлайым қыз дийдарыңды көрдим бе.

Гүлайым:

Ойласаң шынында мең гүнәкәрің,
Ишимнен тарқады әрманым, шерім,
Бир-биреуге абыройлы қосылдық,
Ашық болсаң шынтың менен қол берін.

Алқысса еки ашық қосылып,
Гәплерін тамам етеди.
Шын пикирін айтысып,
Бир-бирін бийхал етеди.
Қарағанда көзлери,
Өкпесинен өтеди,
Кеулинде әрман, шер қалмай,
Мақсетине жетеди.
Еки ашық табысып,
Ат басындай жүрегі,
Қанаға сыймай шабысып,
Бир-бирине күш беріп,
Көзи менен жаңысып,
Бир-бирине қол берди,
Кеуил менен табысып,
Артық-кемин айтысты,
Сөз бенен мийри қанысты,
Көрісе алмай бир-бирін,
Дәртлери жүдә ғаулады,
Қол урмаға тигинен,
Қызлардан ибе қылады.
Тауланып қыз наз етип,

Қасына оның бармады,
Ийтелгидей жайтаңлап,
Шапаатын салады,
Кеуили алып қашса да,
Гүлайым сыр бермеди,
Қушақ ашып керилип,
Қасына жууырып келмеди.
Аман-есен сорасып,
Басқа сырын билдирмеди.
Өткен исти басынан,
Бир қатар айтып береді.
Қушақлап кеуил бермеди деп,
Батырды ашыу кернеді.
Келмеген соң батырын,
Келді қыздың қасына,
Сүйіу ушын қаслады,
Өз уақтың өзі йошлады,
Кеуил беріп шын менен
Арыудың қолын услadı.
Қызға қарап ынтығып,
Батыр дәртин баслады:
«Қууанып тасып-толайын.

Кеуил қууанышын шолайын,
Жүзинди бир туұры қарат,
Мәрхәмәт етін Гүлайым,
Бир көрсет айдай жүзинди,
Өтирик пе, рас па?
Үш жылда көрдім өзінди,
Мәрхәмәт етін Гүлайым,
Бир қарат наркас көзінди,
Көргеним ядымнан қалмай,
Еркин-жамалыңа қанбай,
Сергизданман мен жолыңда,
Жайлауың сениң табалмай.
Сөзімнің шындур аяны,
Яд еттім өмірбаяныны,
Гүлайым қыз мәрхәмәт ет,
Жамалыңды бир тут қәни,
Жолыңа бақыш қарауым,
Еритің жүрек-бауырым,
Жолыңда мен сергизданман,
Еркин бир сүйгиз арыуым,
Жайлауыңды мен билмедім,
Жолыңда қанша терледім,
Бир сүйгиз арыу жүзинди,
Ашығым аман жүрмедім,
Кеуилим шыдап тура алмай,
Келе алмаспан қәддіме,
Бир шырмалып оралмай,
Әрманда өтті өмірім,
Сен менен дәуран сүре алмай
Ғалмағал жолы бурынғы,
Дәртлеріңнен Гүлайым,
Жуттым қарағурымды,
Шынтың менен қолыңды бер.
Көрсет тамаша түрінди.
Сен де меніндей зармедім,
Халқыңа гүнакармедім,
Бир көрсет айдай жүзинди,
Өтирик пе, ырас па,
Бул дүньяда бармедім.
Отқа салдырғансаң жаным,
Талан еттин дүнья-малым,
Егленбей қушағыма кир,
Халыққа әдиули палуаным.

Дәртиннен жанып күйгеним,
Ышқыңды жыйнап түйгеним,
Мәрхәмәт ет Гүлайым,
Опадарым, сүйгеним.
Ашықпан әзел бурыннан,
Таппадым хәр түрлі орыннан,
Бир әрмансыз болайын,
Шер тарқатын өз қолыңнан.
Бийік болғай минген тауым,
Қаст етермен қарсы жауың,
Шынтың менен кеулінди бер,
Опадарым, шын сүйгеним.
Алқысса сөз етти дәртін
Гүлайым,
Белгили сыры хәр жайдың,
Жүзлери шалқар көл айдын,
Келбетине қарасан,
Түри он төртлик айдың.
Түссе хәр кимге назары,
Жауар рахматы қудайдың,
Не кереги қолда тайын,
Шеп көрер оның қаяғын,
Барлап ояқ-буяғын,
Әсте басып аяғын,
Ойлап сөздің салмағын,
Қалайыдай қалқып,
Полаттай балқып,
Сегизлик айдай шалқып,
Кеуили аламды жайлап,
Ашыққа өзін тайлап,
Шынты менен қолайлап,
Түрлі сөзлерди арнап,
Хәр сөзине барбаз байлап,
Пәрәң румал басында,
Сүрме салып шашына,
Қәлем урып қасына,
Қал таслап пешанасына,
Зорға сыйып қанасына,
Мәдет тилеп алласына,
Шер сап кеуил қаласына.
Батырдың сөзине қанып,
Жанын алып қасын қағып,
Маңдайға қасыл дүр тағып,

Қыялланып қыя бақып,
Көргенлердин ишин жақып,
Жүзлеринен нур шашып,
Көргеннің жигери тасып,
Батырдың мийирин қасып,
Шыны менен кеуилни ашып,
Батырға жақынласып;
Қууанышы кем-кем шоласып,
Тутып бабамыздың жолын,
Көрсетип әдептің молын,
Байқас етип оңлы-солын,
Ықлас пенен ашып кеуилни,
Арқан менен ийилни,
Берди батырға оң қолын,
Алқысса батыр,
Қаны қызып қайнады,
Көзлери оттай жайнады,
Жигитшилиқ құмары тутып,
Сүймекши болып ойлады.
Көріп хәр түрден шашағын,
Гәуһар таққан тулымшағын,
Күш бермей ашықлық ағын,
Кеуилни ашып қарсылап,
Ашты батыр құшағын.
Кеуилиндегі мақсет пенен,
Усынады Гүлайымға,
Сормақ болып ләбинен,
Ашық оты күш бермей,
Сүймекши болды бетинен,
Оттай ысық ашық жоллары,
Парша ушыға тонлары,
Аш сұңқардай шабынып,
Ынтығып тутты қолларын,

Сағынышлы ақ урып,
Ақыл естен айырылып,
Сүймекши болды бетинен,
Ауға илген сұңқардай,
Қыздың мойынын қайырып.
Жүзин көріп бийықтыяр
болады,

Кеуили өсіп әтирапты шолады,
Сұңқар илген ақ мамықтай
уұқалап,

Ақ бетинен жуп-жуп поса
алады.

Алқысса сонда Гүлайым,
Анықлап кеуил бермеди,
Тенесин ашыу кернеди,
Қырық қызынан уялып,
Ақ маңлайы терледі.
Айбатланып ақырып,
Батырға екі қолын сермеди,
Интizar болған батырға,
Айбатланып сөйледі.
Ауыр-ауыр сөз айтып,
Батырдың кеуилин жерледі,
Тартып екі қолынан,
Шыбық шелли көрмеді,
Сазан балықтай туулап,
Құшағына кирмеди.
Қызыл жүзин құбартып,
Күши тасып өрледі,
Қырық қызынан уялып,
Қууарады келбети,
Тәселле айтып батырға,
Гүлайым сулуу сөйледі:

Орынсыз гүнаны құда өтер ме,
Жөнсіз жаманлықтар ядтан кетер ме,
Батыр емес тау жайлаған ладансаң,
Нағыз батыр сондай исти етер ме.

Аты шығып басын қосқан қатарға,
Жалғыз өзі қыя шөлде жатар ма,
Көп ишинде ғарры өгіздей шәп берип,
Сондай ислер ылайық па батырға.

Батыр адам естен аұып тала ма,
Ақыл адам жанға зыян сала ма,
Шанқай түсте қушақ ашып умтылып,
Ондай ис батырға ылайық бола ма.

Қыя шөлде қара басын қорғаған,
Ойлап көрсен ылайық па сол саған?
Ылайық па көпшиликтің ишінде,
Қушақ ашып қайуан исин жумсаған.

Ақыллы биледи қәр истиң жайын,
Адам болсан болсын үлестен пайын,
Сөз арқалы билдирген соң кеуилди,
Орынлы жерінде биз саған тайын.

Озалдан белгили батырлық кәрин,
Айтыудан түсиндим иште не барын,
Қушақ ашып қырық батырдың көзинше,
Халыққа күлкі етип төктің абырайым.

Қулақ салдым нешше жыллар изине,
Ашық болдым гүлдей жанған жүзине,
Көрген жерде қайуандай бас салғаның,
Лақабына ылайық па өзине,

Ақыл болсан қулақ салын,
Бұл күнде қыйын бизің қал,
Жорасын ізлеп жүр деген,
Алдырдың халықтан көп мәлел.
Сунқар едим қонған тауға,
Сорағандай қәр ким сауға,
Қыстап мени ауға жықтың,
Қайтармай бара ма ауға.

Елинен адасқан мен сунқар,
Ауға емеспен мен қуштар,
Кеуилиндегини табағойса,
Тилин билген ауға жығар.
Өтирик емес шын ашықпан,
Бұл күнде арам қашықпан,
Бұл жүристе керек емес,
Жырақ қашаған сарсықтан.

Алдың бийік шыға алмайтын жар ма,
Бір баралмай кеуіл қосқан ярыңа,
Көп ишінде жабық сырды жумсаған,
Адамзатқа оннан айып ис бар ма?

Қайғы-дәрті жандырып тұр ишимди,
Қалмақлардан мен алғайман өшнімди,
Сеннен басқа кеуіл қосқан ярым жоқ,
Душпаныма ат сал көрсет күшінди.

Албырап адастың жүрген жолыңды,
Залым қалмақ шайқамағай толымды,
Анық бизде кеулің болса ер жигит,
Қыйын жерде берің маған қолыңды.

Анықлап көрсетің мақсет-ниyetиң,
Мен сынайын нәмәртинди, мәртиңди,
Ашық болсаң қалмай изиме ериң,
Қарадан ағартар болсаң бетіңди.

Алқысса сол батыр,
Не болғанын билмеди,
Көзі жерді көрмеді,
Дәлилинен утылып,
Тенесін ашыу кернеді,
Қысыңғаны соншелли,
Арақ-арақ терледі,
Айтар дәлил таба алмай,
Қапалық кеуилин жерледі,
Гүлайымның сөзлері,
Алдына бөгет кереді.
Ерлік етіп гәп урып,
Ықтыярын бермеди,
Қайғы ғамды таслады,
Ашыұланып арланып,
Қыздың қолын усады.

Нешше түрлі сөз айтып,
Қыран деген батырың,
Қызға сөзін баслады:

Тууды оң жағымнан айым,
Сенсең мениң теңи-тайым,
Дәлиліңе дәлил мынау,
Құлақ салың Гүлайым.

Келтирмеңіз мениң арым,
Кеуилимде жоқ гүнәкәрім,
Мынау айтқан сөзлеріме,
Зейін беріп құлақ салың.

Көргеннің болар кеулі тоқ,
Ашықлық деген қызыл шоқ,

Адамзаттың сағасы,
Сіз бизден қызық нәрсе жоқ

Ата-бабадан қалған жол,
Ашықлық деген қызыл гүл,
Аманласыу айып емес,
Кеуіл қоссаң ойна, күл.

Жоқдур хеш жерінде ялған,
Қыз-жигиттің ақылын алған,
Қызға жигит қол салмақлық,
Пайғамбардан сұллет болған.

Ашыұлансаң дейди долы,
Шарапаты елге толы,
Жигит қызға қол салмақлық,
Бабамыздың уллы жолы.

Сайрап тұр кеуилим қаласы,
Адамгершилік нышанасы,
Хұрмет еткен айып па екен,
Анасына жас баласы.

Тууып өскен мәңзил хана,
Сағынышлы адамына,
Қушақ ашып көріскенлик,
Айрылмас дослық нышана.

Жоқ еді арамда қашықлық,
Аманласыу билмеген,
Жаманлық пенен жақсылық,
Қушақ ашып көріскенім,
Дослығым менен ашықлық.

уластық табаным тайып,
өрген жүрсін елге жайып,
Іын достым деп сүйіп едім,
Гүлайымжан, етпе айып.
Жорлығыңды маған билдирме,
Кеулиме шер салып,
Күрек бағрымды тилдирме,
Гүналы етіп ашығыңды,
Маған қылыш көтерме,
Ішине сумлық жайлама,
аңғымай деп сен ойлама,
ізбегінди зая етіп,
селген бағыңды байлама,
өрдик іслердің талайын,
айда бұйырсаң мен тайын,
Мәлел салма араға,
Мәлел таппаңыз Гүлайым,
Ашықлық деген жақсы ат,
бағынады жақын мен жат,
Кеуіміз шын дос болсақ,
Душпанға болар сиясат,
Майдалық дөш ұақ онбайды,
Иенменнің кеуіли тоймайды,
Нашар менен сүйіскенлік,
дөш жерде айып болмайды.
Сағынып түстің қолыма,
Қайылман ашыұ-тоғына,
Құрдасым деп бір сүйдім,
Жалатай деп алма ойына.
Душпаның басын жалмасын.
Ішине дәртлер толмасын,
Жолға салып тегісле,
Кеуілиңнің қаласын,
Хәмдам болсаң биз бенен,
Оған кеуілиң қалмасын.
Бұннан былай исинди,
Қырық шилтенлер қолласын,
Айып көрме Гүлайым,
Толы жығын ішінде,
Хәр ким сүйер баласын,
Отқа салып өртейік,
Сарсық сөз бен жаласын,

Нешише жылдан бермаған,
Құрбан қылдым бір басым,
Биреу-биреуді зорға көрдик,
Бұннан былай оңласын.
Енді өлсем ыразыман,
Жолыңызда Гүлайым,
Құрбан болсын бұл басым.
Гәп мәнісін аңласаң.
Ярыңа кеулінди ашың.
Алқысса сөзді еситип,
Гүлайымдай перийзат,
Мақул сөзге не қарыұ.
Қайғыны жойытып, жұбанып,
Кеуіл дәрти уұланып,
Дәлилине мейіри қанып,
Тал шыбықтай тауланып,
Аузынан шыққан пуұлары,
Сары алтындай пуұланып,
Қалың піткен қарашаш.
Мойнына оралып,
Ийтелгидей жайтақлап,
Бели сымдай буралып,
Шептен оңға оңғарылып,
Ашықлық лепсін тыя алмай,
Шын ашығын қыя алмай,
Дәлилден қатты утылып.
Жолдан шығып кете алмай,
Батырға илаж ете алмай,
Сөзине дәлил айталмай,
Үстинен басып өте алмай,
Түрлі жақтан утылып,
Хәр жағынан тутылып,
Батырға қарап жутынып,
Қаймыжынлап күлип,
Хәмирине қайыл болып,
Ықлас пенен кеуіл бурып,
Қәдді қорғасындай еріп,
Батырға қушағын керіп,
Кеуіли әбден жай болып,
Батырға қарап Гүлайым,
Мынадай сөзді айтады:

Сауаш күни әреби атқа жем бердим,
Ақыл ма деи, ақмақ па деп сын бердим,
Жигит болсаң аз ғана күн сабыр ет,
Сизди қабыл алып басқа теңгердим.

Шың кеуілден бердим саған зейнимди,
Қашыу тарттым билмекши боп мейлинді,
Достыңызға аз ғана күн мәулет бер,
Жолыңызға бағышладым тенімди.

Асығыста қазір елге қайтамыз,
Шәлистанда қырық күн сапар тартамыз,
Шың дос болсаң кейнime ересен,
Хаққыңызға дуға қылсын атамыз.

Саркоп атау дейди тууған елимди,
Айта бер жан достым өкпе гийненди,
Қабыл алып сениң менен бас қостым,
Көрсет маған ғайратынды, күшинди.

Гийнен болса айтып қалың аулақта,
Мен сени тапсырдым халық еткен хаққа,
Мен тенімди бағыш еттим жолыңа,
Қазиринше қоймаң мени уятқа.

Белиме толтырып садақ орайман,
Ат ойнатып әтирапыма қарайман,
Аман-есен парахатқа шыққанша,
Достым сеннен ықтыярым сорайман.

Не десем сөзимди қабыл аласан,
Узақта жауым бар сапар тартпасаң,
Зарымыз бар, зөрымыз жоқ,
Жан достым қалай көресен.

Астыма минип ем сайлап Қарагер,
Қалмақ залым бизиң ушын талайкер,
Сол залымнан қутқарыуға жан достым,
Дос болсаңыз ашығына жәрдем бер.

Майданда төкпеңиз намыс пен арым,
Көрсеткейли хәр ким иште не барын,
Мен ер билің шалғайыңа асылдым,
Ашығыңа көмек берің қайсарым.

Ілқысса соны айтқан соң,
Затырдың кеуіли жай болды,
Гөрт түлігі сай болды,
Ырза болып ярына,
Кеуіли қууанышқа толды.

Адасып жүрген сорлы еди,
Тартып батыр кең жолды,
Екі ашық сол жерде,
Артық-кемин айтысып,
Бир-бирине қол берди,
Хәм урысты, хәм тарысты,
Шынты менен кеуіл ашты,
Пикирлерин айтысып,
Күши дәрья киби тасты,
Қабыл алып бир биреуін,
Уәделесип басын қосты,
Шын дос болып батырлар,
Маргиядай⁴ қайнап йошты.
Ат шапқан майдан тақырды,
Етті ойын дақылды,
Тәртіп беріп қызларға,
Биреулерди алдырды.
Асығыста албырап,
Атларға ерлер салдырды.
Белгилі сырлар айтпаға,
Шөлде сапар тартпаға,
Асығады Гүлайым,
Елатына қайтпаға.
Кайғы-ғамды жойытады,
Қууанышы кем-кем артады,
Асығыста атланып,
Он екі айда айналып,
Гүлайымдай перийзат,
Елатына қайтады,
Капалы кеуіли хош болып,
Кеуіллері йош болып,
Нешше жылғы ниятизары,
Ашығы менен дос болып,
Түркістанға қайтады,
Гүлайым батыр бас болып,

Алла, алла, алла деп,
Дәскирлік етіп пана тегі,
Еренлер жолым аман тегі,
Атларды жолға салдым,
Тууған елін сағынан,
Асығыста атланып,
Жолларға рауан болады.
Ел сағынған бедеулер,
Артқы аяғын тиреди,
Алдыңғысын кереди.
Өр қояндай ойнады,
Қуба үйректей қалқыды,
Сарыбас қуудай сарқады.
Жер танабын тартады.
Қызлардың бели талады,
Секиргенде бедеу атлар,
Бир танап жерлер алады.
Аттың жоны қызған соң,
Полаттан суұлық шайнады,
Сарысы тасып қайнады,
Гәуһардай көзі жайнады.
Бир бирине жарасып,
Астындағы бедеулер,
Онтөрт жасар қызлардай,
Жылға таслап ойнады,
Сол бийнеде қырық батыр,
Он күн жоллар тартады.
Байқас етіп жолларын,
Кеуілине жайлады.
Тажына шегіп тулпарға,
Ергенбей сапар тартады.
Күши тасып елеслеп,
Мезгілме-мезгіл артады.
Йініні келген жерлерде,
Дәрьяларға бойлады,
Қулан жортпас қыйырдан,
Сарыбас қуудай сарқады,
Жол жүріп мейірі қанады,
Сарғаяды солады,
Атланғалы батырлар,
Жигирма бес күн толады.
Гахы шауып, гә желеди,
Асарлық жатқан бел еди,

⁴ Маргия — Құдіретлі бір нәрсе.

Мал айдатып кетипти.
Тауып хәр жақтан қатасын,
Опат қылып ордасын,
Саудаға салып сау басын,
Буұрабайдай атасын,
Түрлі бәлеге шатыпты,
Боз ордасын қулатыпты,
Қулақ салмай наласына,
Қақ маңлайдан атыпты,
Кепини жоқ, гөрн жоқ,
Шаңлағында қалыпты,
Оны көріп Гүлайым,
Атасының хаққына,
Беш-алты ауыз толғапты:

Қарай алмай оңға, солға,
Топырақ шашып қырық мың
қолға,
Шайдай таласы барқулла,
Әрман менен өлген атам.

Көпшиликти сусы басып,
Душпан менен қарсыласып,
Қас душпан менен атысып,
Зорлық көріп өлген атам.

Кескир қылыш қолға алған,
Жауға қайтпай самар урған,
Он күн удай урыс салған,
Зорын тауып өлген атам.

Майданды еткен тас-талқан,
Қарсы душпаным төккен қан,
Ғапылда берген шыбын жан,
Әрман менен өлген атам.

Қызының күшін көре алмай,
Қол қанатың бир қуралмай,
Душпанға қылыш уралмай,
Ғапыллықта өлген атам.

Душпан менен қарсыласып,
Тайсалмастан оқ атысып,

Хәм гүресип, хәм айқасып,
Ғайрат салып өлген атам.

Жеккелик келип жаурадын
Питпеди мақсет-мурадын,
Жәрдемши болмай әуладың,
Әрман менен өлген атам.

Суғанақлар қолын салып,
Ғапылда қамауда қалып,
Жәрдем таппай күйін-жавын,
Зорын тауып өлген атам.

Қууып душпанларды шанышп,
Қарсыласып найза басып,
Елң ушын жаның ашып,
Жанын құрбан еткен атам.

Көзге илмей сини салып,
Талап етип дүнья-малын,
Халқы ушын шашып қаның,
Жаны құрбан болған атам.

Арылмай бастан ғауғасы,
Қалмаққа жүклем гүнасын,
Көре алмай бала-шағасын,
Әрманлықта өлген атам.

Атымды қойдың Гүлайым,
Душпанлар тапып қолайын,
Алған қалмақлар айын,
Әрман менен өлген атам.

Нешше күн айқасып удай,
Абырайлы етпей бир құдай,
Ақыры болыпты мундай,
Ғапыллықта өлген атам.

Периште алдыңды шолғай,
Халық еткенім нәзер салғай,
Руұдың жәннети болғай,
Ийманлы бол ғәрип атам,

Соны айтып Гүлайым,
Әнгимесін туұарып,
Іштен дебдиұ шығарып,
Әрман менен тауданып,
Қалмақлардың қорлығы,
Жүрегін жаман тырнады,
Өзин өзі өлтирiуге,
Хеш бир илаж болмады.

Қалада атлар ойнатты,
Қырық қызын басын қурапты
Жайдай бели қайысты,
Нәзик бели майысты,
Басын қурап қызлардың,
Түрлі ақыл ойласты.
Ары келип арланып,
Бөлінген қойдай шуұласты.
Ақылына жуұыртса,
Дәртке дәртлер уласты.
Не қыларын биле алмай,
Ақылынан адасты.
Астындағы бедеулер,
Көкке қарап туұласты.
Үдетті алға талапты,
Тумлы-тусқа ат шапты,
Көшелерде дабыл қақты,
Шыбын жанын отқа жақты,
Яд етті қуда барқақты,
Таярланды Гүлайым,
Қуұмақшы болып қалмақты,
Елатына жеткермей,
Кегі-өшин алмақты,
Дұнья-малын етип талан,
Опат етип келсе қолдан,
Қуұып жетіп жары жолдан,
Желкелерін қыйғайман.
Басшыларын қырып, жойып,
Шалып қанларына тойып,
Елек ханның көзін ойып,
Геллесін кесіп алғайман,
Қарсыласса урып жығып,
Қуұып өкпелерін сығып,

Қамап тар жеріне тығып,
Еліне ұайран салғайман,
Усы айтқаным болмаса,
Қара жерге киргеймен деп.
Шәрт айтып Гүлайым,
Қарагер атқа минеди,
Қырық қыздың бәріп
жыйнатып,

Қатара басын қурапты,
Жақсылыққа нийетлеп,
Ойлады мақсет-муратты,
Көтергенше қызларға,
Белине садақ оратты,
Ғазап етип тум-тусқа,
Дабылын қардай боратты.
Қалмақлардың түр-түсін,
Бир нешшеден сорапты.
Азық әнжамын тақлап,
Көтергенше оқ артты,
Қамал қылып қаласын,
Беккем қылып бәнтлепти.
Елатым деп зар жылап,
Кеткен жауды қуұмаға,
Гүлайым етті талапты.
Батырлардың дүбири.
Елдің ишин жаңлатты.
Таярланды Гүлайым,
Тутты жүдә салтанатты.
Ғайып ерен қырық шилтен,
Салың бизге шарапатты.
Қырық батырлар жәмлесіп,
Жау қуралын жәмлетті.
Қалмақларды қуұмаға,
Гүлайым сапар әйлепти.
Таярланып урысқа,
Қара туұын жайнатты.
Жеті күн сегбір тартады,
Жете алмайды кейнінен,
Қалмақтың елі жырақты,
Атларының туяғы,
Қайтпас жауұар полатты,
Тас төбеге алады,

Қайшылап екі қулақты.
Қалмақларға жете алмай,
Майданда атлары ылақты,
Қарсыласқан нешшеге,
Өлимнен хабар аңлатты,
Тулпарлардың дүбири,
Баябанды жаңлатты.
Салтанаты батырлардың,
Көрген жанды таңлантты.
Майданда қурып салтанат,
Жасыл тууын жайнатты,
Алдынан кесе өткеннің,
Өзине қолын байлатты.
Үш мезгілде ат жемлеп,
Қуйрық жалын таратты.
Қалмақлардың кейнінен,
Атлардың басын қаратты.
Аттың басын тартады,
Гәхн желіп, гә жортады,
Әзиз жанға зор етті,
Изин қуып қалмақтың,
Он бес күн сапар тартады.
Атларға тумар тақпады,
Қайсарға сапар жақпады,
Он алты күн жау шауып,
Жаулардан дәрек таппады.
Ат шомылды терлерге,
Бәс бар ма екен халайық,
Сондай батыр ерлерге.
Жигирма бес күнде барады,
Дарақлы деген жерлерге,
Атларға терлер қатады,
Шаршаған жерде жатады,
Алып шыққан азық жоқ,
Таулы-таслы жерлерден,
Марал, кийик атады,
Дәрек таппай жаулардан,
Армаған сапар тартады.
Басына күнлер туғады,
Атларының терлері.
Жердің бетін жуғады,
Дәрек таппай отыз күн,

Жаулардың изин қуғады.
Кете берсин Гүлайым,
Жаулардан сөз басланады.

Алқысса сөзді еситін,
Елексан деген қалмақтан,
Ноғайдың елін шуұлатқан,
Хабарсыз жатқан халықтың,
Үстінде ат ойнатқан,
Саркоптың қалың елине,
Түрлі опат дарытқан,
Қаңға бояп майданын,
Шашып бийгүнадан қанын,
Азаппап сан мың адамын,
Он тоғыз мың олжа малын,
Өзлі-өзине айдатқан.
Ғуббат деген шәхەرге,
Ғәзеп етіп жол тартқан.
Сол кеткеннен кетеді,
Гүлайымға жеткізбей,
Шөллерді сегбір етеді.
Әйне үш ай жол жүріп,
Қаласына жетеді.
Бас-аяғын жыйнатты,
Нешшениң қолын байлатып,
Қаласын бәлент салдырып,
Қандегін терең қаздырып,
Бенде болған халықты,
Ақыл-естен састырып,
Қаласын қамал етеді.
Қабыл етпей көз жасын,
Сыйындырмай алласын,
Отқа жағып жас баласын
Қадаған етті қаласын.
Қарсыларын аттырды,
Нешшесін тири шаптырды,
Тамашаға нешшесін,
Ийтлерге таслап тарттырды.
Он-онбесін қосақлап,
Дарытты хәр түр апатты,
Қайғыға қайғы жаматты,
Қатарында нар еді,

Қарсы келген жерінде,
Душпанға дүнья тар еді,
Ноғайлыға аты мәлим,
Ертуұған батыр бар еді,
Елексан деген залымның,
Соннаң хабардар еді.
Сол батырды алдырып,
Арқасына ер салып.
Жүдә зәрресин алып,
Узақ жолға жүк артты,
Гүнасыз берди азапты.
Көрсетти қар түр ғазапты.
Нәлет болғыр қутырған,
Жылап барған халыққа,
Арандай аузын ашады.
Сиясаты басады,
Жылап жүрген халыққа,
Аузын ашып ақырып,
Уу-зәхәрін шашады,
Жас келіншек, қызлардың,
Өкпелерін осады.
Көпшиликтің ишінде,
Көпектей тарпа басады.
Дәлил айтсаң бір ауыз,
Тенеңе от басады.
Зардабынан таяқтың,
Нешшелер қан қусады.
Жуптан-жуптан қосақлап,
Аяғын беккем тусады.
Он-онбестен қосақлап,
Майданда қосқа қосады.
Көзде жасын көрмеді,
Залым сөзге илемді.
Зар жыласа, мезгилі,
Азық-ауқат бермеді.
Ертуұған деген батырдың,
Азабынан залымның,
Бети өртең шалғандай,
Дүзде умыт қалғандай,
Дозаққа тири салғандай,
Биймезгил қазан урғандай,
Шын дозақы болғандай,

Екі қап жүкті артады,
Жонына терлер қатады.
Нар түйедей байпанлап,
Көшеде жоллар тартады,
Хешким көзге илмейді,
Мына болған ұайқанды,
Бір қудайым көрмеді.
Түринен хан сескенип,
Ертуұғандай батырды.
Ортаға сүйреп шығартып.
Елек хан тұрып сөйлейді:

«Тегін маған душпан» — деп,
«Мынаны көпке қоспаң» — деп,
«Жутым беріп жүрегөрмен,
Ертерек өлсин аштан» — деп,
Жасауылға ақырды.
Бұрынғы күнлер аздай,
Сондай жаза қоллапты,
Елге ойран салар деп,
Ертуұғандай батырды,
Тереңлікке таслапты.
Сол уақытта Ертуұған,
Қатты ашыуы келеді,
Күш бермей жеті жаллатқа,
Бір тасты алып дәстине,
Жууырып кирди Ертуұған,
Абайсызда отырған,
Елек ханның үстине,
Ертуұғанды көргенде,
Елександай ханыңыз,
Тасбақадай азнады,
Түрин көріп батырдың,
Қара жерге қазықтай,
Қирип кете жазлады.
Хаулыққаны соншелли,
Елександай залым хан,
Ашыұлы шердей ақырды,
Тамағын кернеп бақырды,
Көпек ийттей барқырап,
Жаллад дийип шақырды,
Суп-сур болды жүзлері,

Аларып еки көзлери,
Шағауық қара жыландай,
Жалақлап қызыл тиллери,
Ысқырып көзин алартып,
Бақадай болды түрлері,
Қызыл жүзин солдырды,
Ғамға кеуилин толтырды,
Бийлей алмай геүдесін,
Ғә турып, ғә отырды.
Ғеш жәрдемши табалмай,
Жыландай тили жалақлап,
Жалтаңлап қарады,
Қарап турын халайық,
Батырға нәубет жетеди,
Ертууған сөйлей береді:

*Ға қутырған, қутырған,
Ашып қара көзинди,
Сораса жууап бермейсен,
Сен киммен дейсен өзинди,
Ғәзиринше асықпа,
Сарғайтармаң жүзинди,
Барғанында Саркопқа,
Қара шалдың бағыма,
Ийнедей гүман жоқ еди,
От жибердин тағыма,
Пенде қылып айдадың,
Урып соғып азаппап,
Нелер айттын халқыма,
Екситермен жасынды,
Жуларман бир-бир шашынды,
Жас қуурай қурақым көрмей,
Омырайын ба басынды,
Қайрақ тастай қайрайын,
Қырайын ба тисинди,
Ойран қылып шебине,
Айдайн ба исинди,
Мени ким деп билесең,
Басына кий телпектей,
Ақыры меннен өлесен,
Көзинди ашып анықлап,
Неге мени көрмейсен,

Үш айшылық жоллардан,
Баслап келдим халқымды,
Нәсиятлап жубатып,
Ертип келдим журтымды,
Олжа қылып түсирдин,
Он алты мың малымды,
Неге қадирим билмейсен,
Тал бурауға буратып,
Қыйратайын ба санынды,
Қара тигип бағына,
Шашайын ба қанынды,
А қутырған, қутырған,
Ойла соңғы халынды,
Шаба берме батпақтан,
Байқап сөйле сонынды,
Айы-күним батқанша,
Умытпастан сөзинди,
Сен де бир ийт қутырған,
Тах деп алдап халықты,
Салға минип отырған,
Түбириме найза урма,
Писип турған егинимди,
Ярым белинен орма,
Гезек келип есин жыяр,
Ойланып көз жасын тыяр,
Аламды тутып елеслеп,
Кейиннен келер ақ суңқар,
Қашарына жер таппай,
«Неге тийдим күн тууар».
Балларының ары ушын,
Ақ суңқарым ийшалла,
Қәхәр менен пәнже урар,
Сендей ақмақ қутырған,
Бир пәнжеде жоқ болар,
Нәубет бизге айналып,
Аңла соны қутырған,
Айы-күним тез батар,
Шаба берме батпақтан,
Бизге жарық таң атар,
Бийик тауың қулатып,
Шәхәринди қыйратып,
Аты шыққан нәруапынды,

Балта салып кулатар.
 Улың менен қызыңды,
 Өрман менен жылатар,
 Сескенбеймен айбатыңнан,
 Тилимди сеннен тартпайман,
 Жалынық сөз айтпайман,
 Жандыр мени отыңа,
 Хақ ҳеш жерден ҳарымас,
 Аңла мен саған ҳақпан,
 Еки жүзли кескир алмас,
 Ҳаслы көри гүнасыз,
 Ҳеш бир жерде жыламас,
 Жөнсиз еткен жаманлық,
 Ҳеш жерде ядыңнан қалмас.
 Полат найза урғанда,
 Қара тас та тоқтамас,
 Қәдирли адам қалың жаўда,
 Қапаланып жүзи солмас,
 Қалың жаўда жүрсе де,
 Несибеси арылмас,
 Қайда барса жол ашық,
 Ҳеш жерде жолы тарылмас.
 Ғайратымды көрген халқым,
 Маған нарыйза болмас.
 Жақсылық қылсаң жигитке,
 Ҳеш бир жерде умытпас.
 Мына қылған қысымың,
 Ҳеш ўақта ядымнан қалмас.
 Ақмаққа нәсият айтсаң,
 Сөз мәнисин аңламас.
 Алқысса сонда Елек хан,
 Айбалтасы жарқырап,
 Шалған малдай қарқырап,
 Аш көпектей барқырап,
 Жаллат дийип шақырды,
 Қыйың оның желкесин,
 Қулақ, мұрынын кесип,
 Алың ақыл менен есия,
 Пәнди-пәнди нәсиятым,
 Алдыма қайтып келмесин.
 Тезме-тезден әпкетин,
 Екинши көзим көрмесин,
 Ертеректен апарып,

Уў жайлатың денесин». Тайын болып сәккиз жаллат,
 Еркиң бермей урып айдап,
 Тумлы-тустан анталап,
 Зулымлығын баслап,
 Қырық қулаш терең зинданға.
 Апарып таслатты.

Алқысса залым қалмақтың,
 Пәрауан шықты пәрманы,
 Алға басты дәураны,
 Кеуилине келгенин ислең,
 Ишинен шықты әрманы.
 Қамал қылып қаласын,
 Қадаған етип даласын,
 Жата берсин Елек хан,
 Алқысса жүз түйеге жүк
 артты,

Танап пенен бек тартты,
 Сол шәхәрде бир байдың,
 Түйе тартқан көрұаны,
 Түркстанға жол тартты.
 Көрұанға сырын айтады,
 Әрман, шерин молайтады,
 Бенде болған халықтан,
 Бир әжайып хош жигит,
 Түйесин тартып көрұанның,
 Қашып елге қайтады.
 Елек хандай залым хан,
 Байқап көрсе алды-арты тар,
 Есапсыз жатқан бенде бар,
 Нешшесин етти өлимдар,
 Қуұғыншы жаў келер деген,
 Елек ханның қәўпи бар,
 Өз-өзинен ханыңның,
 Жүреклері хәўлирип,
 Өзин өзи ирке алмай,
 Әжептәўир түс көриң,
 Көзине жаны көринди.
 Өз-өзинен басына,
 Зимистан қурылды,
 Әлемди етип тас-талқан,
 Шеттен адам киргизбей,

Қаласын етті қадаған.
Арадан қырық күн өткенде,
Өз-өзіннен қаулығып,
Сауда түсті басына,
Қарамады халықтың,
Көзден аққан жасына.
Бұйрық беріп жыйнатты,
Он екі мың аламан.
Алдына түсті басшы бар,
Жау жарағын жыйнатты,
Шыбын жанын қыйнатты,
Бесеу ара бек ауыл,
Онау ара жасауыл,
Жасауыллап айдағып,
Сауда салып басына,
Шыбын жанын қыйнатты,
Бедеулерін ойнатты,
Полаттан суулық шайнатты,
Әскеріне бас болып,
Елексан хан жол тартты.
Ат шапқан дағлар пәс болып,
Бауыры қара тас болып,
Асығыста жол тартады,
Он мың нөкерге бас болып,
Дағы-дашлардан жол салып,
Көргенді ерксіз қаратып,
Қаласына жар салып,
Ишине әрман шер толып,
Кеуіллерін суу алып,
Қолына жасыл туу алып,
Дабылынан жер қозғалып,
Күн-түн демей ғайрат салып,
Елек залым жол тартады,
Ерте бастан алдын алып,
Халқына сөз айтады,
Елек ханың дабыл қағып,
Әскерлерім, құлақ сал,
Басыңа түспесін ғалма-ғал,
Пәнді-пәнді нәсиятым,
Қашып-пушып қалмақлар,
Бұл кеткеннен кетесен,
Зарандып тауға жетесен,
Оппан да арман өтесен,

Аштарханның бойына,
Барып мекен етесен,
Ар жағынан жау келсе,
Қарсыласып атасан,
Мұсылман мен урыс салып,
Әрман-шерің тарқатасан,
Атларыңды тағалап,
Жәдде тауын жағалап,
Қырық күн жолға қарайсаң,
Қиятырған жау көрсен,
Ғалаба атлар саласан,
Қайтпай урыс саласан,
Алдау сөзге инанып,
Душпанға бенде болмайсаң,
Күш бермесе қарсы жау,
Аямаңыз жаныңды,
Қырғын болып жолыңда,
Апармаңыз қалаға,
Мен шыны дос сенлерге,
Қашып бармаң қалаға.
Лашыңды ийтке тарттырып,
Шығарарман жаныңды,
Қашқындар болса ерменіз,
Абыройды қолдан берменіз,
Шыбын жаның шыққанша,
Жауға қылыш серменіз.
Нәмәрт болып алдыма,
Қашып келип жүрменіз,
Қолдан келсе өлтирің,
Тегінлікке өлменіз.
Арың ушын мәртлерім,
Душпанларды жерленіз.
Қыстай берсе қарсы жау.
Маған хабар беріңіз.
Сондай сөзді тапсырып,
Қанық сөзлер айтады.
Он мың әскер кейнінде,
Сапар тартып барады.
Бұйрық беріп әскеріне,
Хан кейніне қайтады.
Әскербасы есептіп,
Хан хәміріне көнеді,
Қайыл болып хәміріне,

Хан кейнинен жөнөди,
Әскербасы бас болып,
Тауға қарап дөнөди.
Думан басып күн жүзин,
Қаранғыға дөнөди.
Он екі күн жол жүрип,
Сол тауларға келеди.
Әлем жүзи қаранғылық,
Жанған отлар сөнөди.
Он бес күн жүзи толғанда,
Жәдде деген тауына,
Бас аяғы құралды,
Аттың жалын тарады,
Он мың әскер жыйналып,
Қатар-қатар сап тутып,
Талып барған көп әскер,
Үш күн турмай жатады.
Күшин белге жыйнады,
Сарғайып таңлар атады,
Жәдде деген тауында,
Елек ханның әскери,
Қарауыл болып жатады,
Жата берсин қалмақлар,
Алқысса сөзди еситиң,
Гүлайым Қыран батырдан,

Гүлайымдай батырын,
Өрмияның шөлінде,
Атларын жолға салады.
Изін қуып қалмақтың,
Майданда сапар тартады,
Шаршаған жерде жатады,
Атларға терлер қатады,
Қыя майдан далада,
Ақ бөкен, марал атады,
Аш болғанда әреп атлар,
Таудан ғаудан шалады.
Қалмақлардың кейнинен,
Майданда сегбір тартады.
Сарғаяды, солады,
Ерте турып, кеш жатып,
Отыз алты күн қонады.
Ат шабысып майданда,

Қызлар сапар тартады,
Харып-шаршап талады,
Терек дәр्या бойында,
Он күн атлар шабады.
Салқын менен жол жүрди,
Қыйынға өзін көндірди,
Жоллар таппай адасып,
Бир ярым күн жол жүрди,
Рахмет жигит сойына,
Түсіп сарсанлық ойына,
Екі айда жетеди,
Аштарханның бойына,
Бир өзі бир мыңға татыр,
Алдында көп әскер жатыр,
Гүлайымның аұхалын,
Еситкенди Қыран батыр,
Кийинип бадана сауытты,
Мәдет әйлеп пири Дауытты,
Он сәккиз күн хәлек болып,
Қыйын жерден жоллар тауып,
Аштарханның бойында,
Қыран батыр жетеди,
Кейнинен ат шауып,
Гүлайымдай достына,
Сау-саламат қосылды,
Қыран батыр қустай қауып,
Тууған жерлер қалды қашық.
Тымсал менен ат шабысып,
Сау-саламат қосылады,
Кеуіл қосқан екі ашық.
Дабылы елге дан болды,
Айырылысып бир биринен,
Қара бағры қан болды.
Хабарсыз қалып ашығы,
Кеуилине әрман болды,
Қыйын жерде қосылып,
Екі батыр кеуіллери жәм
болды,

Қалмақ пенен қас болып,
Кеуили тасып мәс болып,
Аштарханның бойында,
Үш күн жатып дем алды,
Екі ашық кеуіл қосып,

Қара шашын тарады,
Аштан өлген өлини,
Топар-топар көреді.
Тисин қайрап батырлар,
Қәхәр менен келеді.
Аштарханның бойында,
Жол таба алмай жүреді.
Хеш жерден туұры жол
таппай,

Не қыларын биле алмай,
Ашшы-душшы татады.
Аштарханнан өте алмай,
Әйне бир ай жатады.
Тоқсанның айы туұған соң,
Тас болып теңиз қатады,
Қыран батыр бас болып,
Муз бенен жоллар тартады,
Қырқы бирден атқа артып,
Музларға топырақ шашады,
Кем-кемнен хийлесі асып,
Қәуипли жерлеринен қашып,
Көк тайғаққа құм шашып,
Бедеулер пәрманлап басып.
Аштархандай теңизден,
Пияда он күн жол асып,
Көрди түрлі әлапатты,
Еренлер берін дәрәпатты,
Жағылмай жаман кәрәмат,
Хеш жерден жетіспей апат,
Он алты күн сегбир қағып,
Аман-сау қырық өтеді,
Аштарханнан саламат.
Теңизден аман өтеді,
Ендиги жолы төтеді,
Кеше-күндіз жол жүріп,
Бир бөлек тауға жетеді,
Урысқа жүдә шақланып,
Жау жарағын тақланып,

Асығыста қиятыр,
Қалаға қаран ат салып,
Елес-елес арасы,
Бир күнлик жол таласы,
Қалмақтың мәңгіл ханасы,
Хәм басшысы, хәм батыры,
Қыран батыр данасы,
Жақынлап келди шамасы,
Жарланған таудың дарасы,
Яр болғай қәдір алласы,
Елес-елес көринди,
Бир топ кәрұанның қарасы
Оны көріп қырық батыр,
Атқа қамшы басады,
Кеуили толып тасады,
Топарын бузбай ат қойып,
Кәрұанға хұжим жасады.
Узағырақ еди арасы,
Тум-тусынан топылып,
Есик-төрли келеді,
Екеуиниң шамасы.
Кәрұанбасы булардан,
Хаулықпады, қорықпады,
Жасқанып көзін тартпады,
Жүдә әжайып көринди,
Жас қызлардың жылұасы,
Жас қызларды көрген соң,
Ан-таң болып кәрұанлар,
Ақыл-есін алдырып,
Жууырысып шығып алдына,
Қасты бардай қарасты,
Алағададан нәрсе жоқ,
Жүдә кеуили тасты.
Қәхәрленип Гүлайым,
Қарасқанын ар билип,
Ашыуы қәддинен асты,
Хасылың қайдан кәрұан деп,
Тезден-тезден жөн сорасты.

Нешик болып қәхәр менен найза урсам,
Қазан урған қызыл гүлдей солдырсам,
Жаның барда хасылыңды айтың кәрұанлар,
Диниң қайдан, елин қайдан боларсан.

Қарсыласып жау қайтармақ бизін кәр,
Қылыш урсам заманыңыз болар тар,
Жасырмастан қасиыды тезден айт,
Қайсы журтқа баратырған саудагер.

Түсирейін жамандықтың қуяшын,
Мен бузаман жаманлардың уясын,
Қайсы журттан қайсы журтқа барасаң,
Артқаныңыз қандай ханның дұньясы.

Сексен нарға алтын, гүмис артыпсыз,
Аўмасын деп шыжым менен тартыпсыз,
Қайдан шықтың, қандай журтқа барасаң,
Сегбір тартып узақ жолға шығыпсыз.

Биз билмеймиз тегис пенен тикжарын,
Бағыш әйле бизге сиз ҳәрне барын,
Қайсы елден қайсы журтқа барасаң,
Жасырмай айт туұры бергил хабарын.

Алқысса саудагерлер,
Бұның жау екенін билмей.
Түрки тилине түсинбей,
Таңырқанып-таңланып,
Қумартқан көзлерине,
Сәўле шашқан жүзлерине,
Таңлай-таңлай қарады.
Ермек қылынқырап,
Шақалақлап күледі.
Сол ўақтында Гүлайымның,
Сүйегинен өтеді.
Алғыр қустай шабынып,
Гүлайымдай батырдан,
Қызлар жууап күтеді.
Аңлай-аңлай Гүлайым,
Кәрўанның сырын аңлады,
Сөз бағдарын сорады.
Қалмақтың кәрўаны екенін
Сөзлеринен байқады.
Ашыўланып Гүлайым,
Жауған қардай борады.
Семсер урып басына,
Ақырзаман қурады,

Душпан екенін аңлады,
Күшн тасып қайнады,
Тәртип берип қырық қызға,
Жығып кәрўанды узынына
салады.

Еки жүзли пышағын,
Оң қолына алады,
Сиз бе ермек қылған деп,
Қарқыратып шалады,
Қызлардың қурышы қанады,
Түйе тартқан кәрўанларды,
Туқымқұрт қылып шалады.
Сексен түйе қасылын,
Тегин олжа қылады,
Қылыш қаллау қедеси,
Қарсы алдынан шығады.
Алқысса бир қудайы яр еди,
Елим деп интизар еди,
Кәрўанлардың қасында,
От жағыу кәспи-кәри еди,
Бенде болған мусылманнан,
Жасырынып жан сақлаған,
Кәрўанлардың қасында,

Артық деген бар еди.
Жасы алпыстан асқан,
Сақал-мурты шубалып,
Аяғына басылған,
Елек ханның қысымынан,
Өкпелери осылған,
Көрұанларға жалынып,
Түркстанның шәхәрине,
Қайтыу үшін қосылған,
Сақал-шашы жумақтай,
Қалмақ берген қорлықтан,
Ерегіректе тұр еди.
Қызлардың түрін бір көріп
Жууырып келди бийшара,
Гүлайымның қасына,
Аяғына бас урып,
Буған қарап сөйледі:

Басында түрлі уғайым,
Қырымды алып бір құдайым,
Мен әрманым айтайын,
Қулағың сал Гүлайым.
Жас төктим көзден жасымнан,
Айрылмай мийнет басымнан,
Елексан деген қалмаққа,
Пенде болдым жасымнан.
Тууды-питти бұл мәнет,
Айрылмады басымнан,
Хабар сорә Гүлайым,
Мен ғәриптиң қаслынан,
Саған хабар айтайын,
Пенде болған халқымнан деп,
Гүлайымға хабар айтып,
Мынадай сөз айтады:

Тарыққаннан көзден ақты қанлы жас,
Қайғыдан жарылды қалың қара тас,
Бүлген елден саған хабар айтайын,
Қулақ салып құп тыңлаңыз қарындас.

Басыма түскенди хәр түр уғайым,
Батыл болған абыройды қуғайым,
Қулақ салып тыңла мениң аұхалым,
Қыйын аұхал өтті бизден Гүлайым.

Бүлген елдің қыйын мүшкіл халы,
Залым қалмақ тайдырғанды дәураны,
Сорасаң қаслым мениң мұсылман,
Хал сорасаң бүгін бизден дәрманым.

Қуғаншыңда сениң өсіп жайнайын,
Алдыңызда мен баслайын қарағым,
Буннан былай жылауынды жетеклеп,
Қалмақтың шәхәрине алып барайын.

Қалмақтың азабы өтті жаным,
Пенде болып Елек ханның торында,
Үш жыл бойы болды қалымыз мүшкіл,
Қалмақ сабап қан толтырды қойныма.

Қарсылассаң қыйды оның желкесін,
Қырылды халқының таппай ийесін,
Гүлайымжан қайсы бирін айтайын,
Ойлап көрсең мен сыяқлы хәммесі.

Елатымда аты шыққан ер едим,
Сыйынғанға қол бергендей пир едим,
Кеше-күндіз сениң тилегінді тилеп,
Көрұан менен жанымды сақлап жүр едим.

Мына сөзді еситип,
Гүлайымдай перийзат,
Бенде екенін анлады,
Азат қылды елимнен,
Алдына соны салады,
Тәуекелге бел байлап,
Олжа қылып көрұанды,
Жолға раұан болады,
Қапа кеулин хошлады,
Қайғылы ғамды таслады,
Қуұанышта Артықбай,
Гүлайымға жол баслады,
Батырлар қылыш қанлады,
Жолға раұан болады,
Аштарханды жағалап,
Үш күн жоллар тартады.
Атлардың жоны қызады,
Қуұдай мойнын созады,
Қыя шөлде жарысып,
Биринен бири озады,
Қазандай қара тасларды,
Талқан етип бузады.
Аштарханды жағалап,
Жети күн жол тартады.
Себеп болып жалғауына,
Баслап баратыр ғарры,
Қырық қыздың қарсы жауына,
Намазшамда жетеди,
Қараспан деген тауына,
Аттың жалын тарады,
Ғарры күнге жарады.
Бәлент таудың басында,
Қатара турып қырық батыр,

Төрт тәрәпке қарады,
Аттың жалын өреді,
Аш болғанда әреби атлар,
Таудан жуұсан тереди,
Кеуилин басып қараса,
Жәдде деген тауында,
Көп жығынды көреді.
Қалмақтың қайсар ерлері
Өзине мәлим жерлері,
Жәдде деген тауында,
Жатыр еди ен жайып,
Елек ханның әскері,
Алды-арты бийік жар,
Елес-елес жауды қар,
Қиятырған батырлардан,
Елек ханның әскері,
Бәршесі болды хабардар,
Аңлып жатқан көп әскер,
Тайсалмай атлар қояды,
Қайғы-ғамды жояды,
Бір бирине қарсыласып,
Екі жаудың арасы,
Ақырзамаң болады.
Хийлесі әбден асады,
Күшлері ғаулап тасады,
Қарсыласып қалмақлар,
Тум-тустан найза басады.
Қарсыласып Қыран батыр,
Оннан-солдан ат салып,
Қайтпай қушақласады,
Менмен деген батырына,
Қайтпай ат қосады,
Гәхі озып, гәхі қалып,

Қалмақлардың батырын,
Тап жауырынынан шаншады,
Хаулықпады, қорықпады,
Аттың басын тартпады,
Қырандайын батырға,
Отызы бирден топылса,
Сауытынан баталмай,
Қамыр янлы батады.
Көбине қылыш жумсады,
Бири қуып, бири қашады,
Қалмақлардың әскери,
Тум-тустан жұжим жасады,
Тенеси қайнап йошады,
Ййини келсе Қыран батыр,
Он бесін бүклеп басады.
Қалмақлардың әскерін,
Қанын суұдай шашады.
Ат кекилин өреді,
Арадан үш күн өткенде,
Қалмақлардың әскери,
Түрін жаман көреді,
Гүлайымның батырынан,
Сол жерде бес қыз өледі.
Қарсыласқан елине,
Қайтпай найза басады,
Ййини келген жерінде,
Анау-мынау палуанын,
Ылақ қылып қашады,
Арадан бес күн өткенде,
Қалмақтың қалған әскери,
Кейнине қарап қашады,
Құрт ойыны құрылды,
Астындағы бедеулер,
Қанға тайып сүринді,
Қалмақлардың әскеринен,
Алты мыңы құрылды,
Сауыт кийіп сайланды,
Әбден бағы байланды,
Гүлайымға бата алмай,
Қалмақтың қалған батыры,
Шегиніп кейнине айналды,
Орын атып байытады,
Ақыл-хуышын жойытады,

Гүлайымға бата алмай,
Қалмақлардың әскери,
Серпилип кейін қайтады,
Бағларда гүллер шайдады,
Бабаңа алғыс айтады,
Қыран батыр, Гүлайым,
Қалмақтың қалған әскерін,
Қойдай қылып айдады,
Бағдың гүлі солады,
Қууанышқа кеуілі толады,
Қыран батыр, Гүлайым,
Қалмақлардың әскерине,
Мысал тәжжал болады,
Басына күн тууады,
Белине садақ бууады,
Эзираылдай топылып,
Қырық қыз бенен Гүлайым,
Қалмақларды қууады,
Қан толды терең сайлары,
Кетті ақыл менен ойлары,
Тум-тусқа шықты қалмақлар,
Тирилик болып ғайлары,
Қирерге тесік таба алмай,
Қараңғы болып күн менен ай,
Хәр ким басы менен ғай,
Қараңғы болды майданы,
Тым-тырақай тозады,
Қыран деген батырға,
Он күн қарсыласалмай,
Харып-шаршап талмады,
Гүлайымның қырық қызы,
Айдархадай жалмады,
Барғанынша қалаға,
Елек ханның әскеринен,
Бір тири жан қалмады,
Минген аты шабылмай,
Қарсыласып дабыл қағылмай,
Қалаға жақын барғанша,
Ныпқырт болды қалмақлар,
Батырға қарсыласарға,
Бір тири жан табылмай,
Қылыш қаннан тап алынды,
Әлимнен айралық жаманды,

Дүбиринен сескенип,
Ғуббат деген қаласына.
Тас қорған етип қамалды.
Қырық қыз ғайрат салады,
Қалмақлар сетем алады,
Барғанын билип Гүлайымның,
Қалмақлардың шәхәрінде,
Ақырзаман болады.
Алқысса қәхәринен булардың,
Бурқасынлап жаўды қар,
Минарланып турыпты.
Қаласында қанлы дар,
Жаўдай жаснап анталап,
Қалмақлардың шәхәрине,
Барды дийди батырлар.
Ашылған бағда лалаға,
Сыйынып құдайталаға,
Анталап келди қырық батыр.
Ғуббат деген қалаға.
Шықпай ақыл данасы,
Ойран боп жигер санасы,
Оннан-муннан ат қойды,
Кіре алмады қырық батыр,
Қамал еди қаласы.
Жазылып атын шаба алмай,
Абырайын жаба алмай,
Хайран болды Гүлайым қыз.
Қаланың аузын таба алмай.
Сарғайып таңлар атады,
Әжел шарабын татады,
Жанлы адам таба алмай,
Шаршап барған батырлар,
Шатырын қурып жатады.
Алқысса сөзди еситін,
Елек деген залымнан.
Әскер қашып келген соқ,
Истин түрин аңлаған,
Ақыл-естен айырылып,
Тумлы-тусын барлаған,
Бұрынырақ ғамын жеп,
Қаласын еткен қадаған.
Не қыларын биле алмай,
Қолындағы пендеге,

Қатты зулымлық қылған.
Шыбын жанын қыйнады,
Елек хандай залым хан,
Аламанын жыйнады.
Қарсы турып буларға,
Түрлі хийле жасады,
Қаласын бәлент салдырып,
Қендегин терең ояды,
Отқа жағыл нешесін,
Нешесін тири сояды.
Мусылманның әулады,
Тирилей жерге қағады,
Қосақлап қойдай сабалап,
Қайғыға қайғы жамады,
Жеті жасар балларын,
Шай отын қылып жағады.
Зулымлығын арттырды,
Бөлінген қойдай шуұлатты,
Қаласына киргизбеді,
Гүлайымдай перийзатты.
Гүлайымдай перийзат,
Майданда жүріп тыңлапты.
Мысқа айналды гәуһар тасы,
Қабыл болмай көзде жасы,
Иште жанып шуұлайды,
Бүлген елдің ғарры-жасы.
Еситип оны Гүлайым,
Қаласына кіре алмай,
Ат басындай жүрегі,
Сарайында туұлайды,
Саңлақ таппай хәр жерден,
Жан-жағына қарады.
Асығыста атланып,
Дәрұзаға келеді,
Нәзер етип қараса,
Пақшасының келсери,
Қола менен қуылған,
Қара тас пенен көмилген,
Бийиклигин сорасаң,
Ушқан қуслар өте алмас,
Қарасы жүдә шайылған,
Атқанда оқ өтпейді,
Тойтарылмас қарыұлар,

Байқас етип қараса,
Узақ-узақ тараулар,
Саңлақ таппай кириуге,
Хайран болды арыулар.
Ат басындай құлп урған,
Сәккіз қабат бек қорған,
Әскер толған ишінде,
Жүдә тамашалы дәуран.
Ерден ердің қәуіпін бар,
Қаласында отлар сөнген,
Ислери насырға дөнген,
Жанлы жанлар хабар алмай.
Хайран болды Гүлайым,
Хеш илажын таба алмай.
Қалмақлар хабар табысты,
Тум-тусқа ат шабысты,
Иш-тыстан оқ атысты.
Гүлайым қайнап күйеди,
Қалмақтың хабарласпағаны,
Жулынына тийеди,
Ат шабысын батырлар,
Жол таба алмай бүледі,
Қыран батыр сол ұақта,
Гүлайымдай батырға,
Қарап сөйлей береди:

Басыма салма уғайым,
Баслағай онға қудайым,
Оның ушын сарсылма,
Шын ашығым Гүлайым.
Мәрт болғанлар ұақтың хошлар,
Душпан өкпесі осылар,
Асықпаңыз Гүлайым қыз,
Жауларын меннен басылар.
Беккем байлаңыз белинді,
Солдырма барда гүлінди,
Азғана ұақ сабыр ет,
Азат қыларман елінди.
Тақлай берін күш-қарыуын,
Басыңа келди дәуірің,
Өз-өзінди алдырманыз,
Сиясат етің арыуым.
Душпан сарасын тыярман,

Бас-аяғымды жыярман,
Қайғыланба Гүлайым қыз,
Ханыңның желкесін қыярман.
Соны айтып батырын,
Қыздың кеуілін алады,
Гүлайымның белине,
Пота буғандай болады,
Мына сөзді еситип,
Белин беккем байлады,
Сауашқа өзің сайлады,
Жағалап шеттен айналып,
Қайым жерлер барлады,
Қалаға атлар салайық,
Жаудан өшти алайық,
Я әлейік, я қалайық,
Бүйтіп жатқан болмайды,
Қолдан келе билгенше,
Тум-тусқа ат салайық.
Душпанлардан өш алсақ,
Сол болар бизге ылайық.
Айтқанымды тыңласаныз,
Атланың тезден халайық.
Гүлайымдай перийзатқа,
Сондай гәпти айтады.
Сол ұақтында Гүлайым,
Қыран батырға,
Мынадай сөз айтады:
— Көрген жанның қурышы

қанды,

Талап еттің беги, ханды,
Сенің менен бизлерге,
Дус қылғай алла аңсанды,
Бирин бири қууатлады
батырлар,

Таслайық қайғы-қапаны,
Көп шектирди халыққа,
Жәбір менен жапаны.
Хәр ким ғайрат салғайлы,
Душпанларды жоқ қылып,
Сүрейік зауқы-сапаны.
Тум-тусқа атлар шабайық,
Қаланың аузын табайық,
Сапластырып душпанды,

Елимизге қайтайық.
Түйинин тауып шешейик,
Қалмақтың қанын ишейик.
Ойран салып ордасын,
Кепин тонын пишейик.
Ғайрат салың жан достым,
Бүлген елдің ғамы ушын,
Шыбын жаннан кешейик,
Қыран батыр еситип,
Жүдә мақул көреді,
Жабырласып қырық батыр,
Усы сөздің қаққында,
Барлығы үде береді.
Жақсылық пенен жаманлық,
Бир қудадан көреді.
Гүлайым сәрдар бас болып,
Батырлар атқа минеди.
Кейнінен таулап ереді.
Көзлери оттай жайнады,
Полаттан суұлық шайнады,
Жәхәнді кеуили жайлады,
Қәхәрленіп қырық батыр,
Жауларға өзін сайлады,
Минип атларын жөнеди,
Өз-өзінен тартысып,
Шамасың өлшеп көреді.
Жедел беріп өз-өзіне,
Күшлерине сенеди.
Тұм-тусынан ат айдап,
Дәрүазаға келеді.
Атқа тумар тағады,
Кими атып, кими шабады,
Алмас қылыш кеспеди,
Қанша қару салса да,
Батырлар дады жетпеди,
Қыяға бедеу шаппады,
Тумлы-тустан бақлады,
Бұл қалаға киргендей,
Батырлар жасқа таппады.
Жигер-ғайрат күши толған,
Халқы ушын қорған болған,
Сол қаланы айналып,
Етті батырлар тас-талқан,

Жигер-күши тасады,
Тум-тустан хұжим жасады,
Я ала алмай, я кете алмай,
Бир ярым ай жатады.

Алқысса сөзді еситиң,
Елек хан деген қалмақтан.
Әрманлы таңлар атырған,
Ай менен күнни батырған,
Он мың беңде бар еді,
Қалмақлардың қолында,
Бенде болып жатырған,
Зейни танып иледі,
Гүлайымның келгенін,
Солар иште биледі.
Ата-тегі батыр еді,
Қәхәр еткен жерінде,
Қырық адамға татыр еді.
Сол халықтың ишинде,
Қараңғы жайда жатырған,
Ақшолпан деген бар еді,
Гүлайымның келгенін,
Иште жатып бийшара,
Ол да хабардар еді.
Гүлайымға бағышлап,
Көпшиликке хабарлап,
Мынадай сөз айтқан екен:
Минип бедеу желгенді,
Намыстан күйіп өлгенді.
Аңлап турман бир нышан,
Гүлайымдай арысланым,
Кейнимнен қуып келгенді,
Қаланың аузын таба алмай,
Онда-мұнда соқлығып,
Жол таба алмай жүргенді.
Еркін атын шаба алмай,
Әбирейін халықтың жаба
алмай.
Қаңғалап жүрген болмасын,
Кирер санлақ таба алмай.
Жақсылығын келтирин,
Қаст еткенді өлтирин,
Мен аңлайман бир сырды,

Қалмақларға сездірмей,
Мениң айтқан сөзімді,
Гүлайымға билдирің.
Бағының гүлі солмасын,
Пайманасы толмасын,
Мына залым қалмақтың,
Сегіз жерде хоры бар,
Қурып қойған айтыұлы,
Қырық бес жерде торы бар.
Гүлайымдай жалғызым,
Соларға дус болмасын,
Узақ бийік тауы бар,
Есапсыз жатқан жауы бар,
Қаланың арқа шетінде,
Күннің шығар астында,
Бір мезгіллік жолы бар,
Бийік таудың астында,
Қаласының аузы бар,
Анық көзім көрген жоқ,
Халқының айтқан сөзі бар,
Жоқдур оның көп-азы,
Мудам қамал қысы, жазы,
Керек емес күш-қарыу,
Мынадай оның илажы:

Хабар алсаң сол жерден,
Бір адамды көресен,
Сақалы ұзын салалы,
Күн-түн отыр сол жерде,
Ерксіз тартар сыйны-салы.
Байқап оған қарасаң,
Қолында зийруу-зәбары,
Соны қолға түсірсен,
Талабың оң болғаны.
Соны қолға түсірсен,
Қаланың аузын табасаң,
Қарсыласып айқасып,
Жауына қылыш тартасаң.
Ауғалың жүде қыйынды,
Соны ізлеп таппасаң,
Ашылады етегін,
Өзің қымтап жаппасаң,
Мақсетіңе жетпейсең,

Уақында тухым шаппасаң.
Малың кетер басына,
Басына бас жип тақпасаң,
Дедигіңе жете алмайсаң,
Бурын атың шаппасаң.
Қазаның сирә ниспейді,
Астына от жақпасаң,
Қатының кетер басына,
Қазық қылып қақпасаң.
Жете алмайсаң елине,
Усыны ойлап таппасаң.
Жазып бәржай келтирін.
Адамзатқа билдирмей,
Гүлайымжанға жеткерін.
Минген аты шабылар,
Мойнында қасыл тағылар,
Орынланса усы сөз,
Излегені табылар.
Анлай қойса кешікпей,
Әбирейі жабылар.
Күш-күшіне уласып,
Аш бүркіттей шабылар.
Мақсетіңе жетіспің,
Ойнап-күліп шад болар,
Усы хабарды жеткізсек,
Батырлар бизди бақалар.
Не болса да мен айттым,
Яр болғай ата-балалар.
Соны айтып Ақшолпан,
Көпшилікке жырылды.
Еситіп оны халайық,
Бөлінген қойдай шуұлады.
Ақшолпандай арыұды,
Ортасына алады.
Айтқан сөзін қайтарып,
Бір-бірлеп хатқа салады.
Майданға шығыу илаж жоқ,
Көпшилік ақыл табады.
Хайран болып турады,
Бір биринен сорады.
Айтылған сөзді хат етіп,
Муштай тасқа орады,
Кеш болып күнлер батады,

Төсекте ҳәр ким жатады,
Әйне түнниң жарпында,
Сәлемхатқа тас орап,
Сақпанға салды бир жигит,
Қаладан сыртқа атады,
Кемпирге ҳәмме бас урды,
Ека қолың қуўсырды,
Сақпан менен сәлемхатты,
Әйне түнниң жарпында,
Тәуекел сыртқа асырды.

Алқысса сөзди еситиң,
Майдандағы қырық қыздан.
Ишлери толы намыс-ар,
Қаланың аузын таба алмай,
Алды бийик, арты жар,
Хайран болып жүр еди,
Бул қалаға кире алмай,
Әйне түнниң жарпында,
Найзасына сүйенип,
Тур еди сыртта батырлар.
Әрманлық пенен таң атты,
Жарық түсип әлемге,
Тум-тусына қарады.
Нешше қыйыр, нешше адыр,
Көргенди ерксіз қаратар,
Көринеди ағарың,
Жанында бир нәрсе жатыр,
Қағазды жерден алады,
Асығыста батырлар,
Тарқатып оқып қарады,
Мәнисин оның аңласа,
Гүлайымның ядына,
Түрли хабар салады.
Көзи толды жасына,
Нур толды пешанасына,
Айтқан гәпке түсинип,
Асығыс пенен атланды,
Гүлайымдай перийзат,
Қызларын ертип қасына,
Күн шығарға жол тартты,
Қызларды ертип артына,
Хатқа бәри түсинип,
Жетисти батыр шыңына.

Қәхәр менен пәтленип,
Қуўанып кеўили шадланып,
Қарағай найзасын өңгерип,
Жүрди шығысқа жолланып.
Қалаға кириў мақсети,
Шыңты менен қолланып,
Бир мезгил жүрип қараса,
Қаланың шығыс астында,
Бир тас көрди минарланып,
Жетип барды ат айдап,
Гүлайым батыр сайланып,
Салтанат тутып киятыр,
Сом темирге қурсанып,
Нәзер салып қарады,
Дәрўазада байқады,
Өмиринше белли кәри,
Еситкен бурын қардары,
Отыр екен бир ғарры,
Жасы жүзден де ары,
Айтқандай қараса қолында,
Зийриў-зәбары.
Туўры келди мама айтқан,
Бир жарым ай жолын жойтқан,
Қуўанысып батырлар,
Мүшкили болды ансан.
Алқысса батыр сөйлейди:
Бәлент дағларда барды пәс,
Ақпағай көзден селли жас,
Жан өзінде турғанда,
Дәрўазадан аулақ қаш.
Неге отырыпсаң жолда,
Батырмысаң сен озалда,
Абырай барда қапынды аш,
Жан өзінде турғанда.
Кетпесин душпанда арың,
Батырман мен белли кәрим,
Дәрўазабан есик аш,
Келди Гүлайым қандарың.
Батыр болсаң қылма налыс,
Сапар тарттым жолым алыс,
Арнап келдим қалаңа,
Келиң берман биз бен таныс.
Еситип оны Елексан,

Не қыларын биле алмай,
Кейнине қарап қаша алмай,
Басты қыздың сиясаты,
Батырлардың сиясаты,
Қалмақты жаман басады.
Не қыларын биле алмай,
Ақылынан сасады.
Уәзірлерін шақырып,
Елександай залым хан,
Мынадай сөз айтады:
Минип бедеу желипти,
Нешшеси шөлде өлипти,
Түркстанның халқынан,
Атақты батырлар келипти.
Алғандай үлестан пайын,
Қарсылассаң алар пайын,
Дәрұазаны тез ашынлар,
Мәртлік пенен болың тайын.
Арқайынлықты қояйық,
Байлап алып барлығыңды,
Жауларға олжа болмайық,
Басқы тауып өз-өзіңнен,
Қызыл гүлдей солмайық.
Шақырып тұрған душпаннан,
Ертерек хабар алайық.
Қолдан келсе киргизбей,
Тегис геллесин алайық,
Тезирек атлан батырлар,
Бар ғайратты салайық.
Бир бирине билдирмей,
Қолдан келсе жаулардың,
Тегислеп көзин ояйық.
Атлан-атлан батырлар,
Қаламызға киргизбей,
Тухымқұрт қылып жояйық.
Алқысса сөзин еситип,
Қалмақлардың әскери,
Аттың жалын тарады,
Урыспаға қолайлап,
Белин беккем байлады.
Жолығып хабарласпауға,
Айтыулы әмелдарынан,
Жау құралын сайланып,

Гүлайымның алдына,
Отыз адам барады.
Ерден ердің қәуіп бар,
Қәдди бойы қалтырап,
Не дерін билмей албырап,
Сыр билдирип жауларға,
Сынаптайын титиреп,
Тенелерін қорқыныш көрнеп.
Албырақлап, сасқалақлап,
Отыз адам таптырып,
Дәрұазаны ашады.
Анық көріп батырларды,
Қалмақлардың бийлері,
Ақылынан сасады.
Жасаған дәудей жасанып,
Жау құралын асынып,
Халыққа салтанатын салып.
Сом темирге құрсанып,
Тәпинип тур батырлар,
Бәрі бірден атланып,
Иси болмай булар менен,
Қыран батыр, Гүлайым,
Бұл қалаға ат айдап,
Алла деп атлар қояды.
Ақ жалаудан туу алып,
Шақмақтан қуу алып,
Мөтиреден суу алып,
Қалаға атлар қояды,
Батырлардың саулаты,
Көргеннің ақылын алып,
Не қыларын биле алмай,
Қалмақлар естен танады.
Қарсыласып тура алмай,
Тұмлы-тұсқа қашады.
Топылысқа шыдамай,
Дәрұазасы құлады.
Улы-шуу болған сеслері,
Дағы-дасқа толады.
Бир шәхерге қырық адам,
Қырық мың жандай болады,
Айбатынан сескенип,
Нешшелер ерксіз құлады.
Ат басындай жүрегі,

Сарайында туұлады.
Тумлы-тусқа ат қойып,
Қалмақлар жол баслады.
Қарсыласқан нешениң,
Қанын суұдай шашады.
Ғарры менен баланың,
Қара көзин жаслады,
Батыл қылып, оң-солын,
Ғайрат етип қырық батыр,
Қурсап алды тум-тустан,
Қашатуғын жолларын.
Жұрт сеники аға деп,
Көтерди қалмақ қолларын,
Әсте басып аңлады,
Қулақ салып тыңлады,
Улы-шуұ болған дыбыстан,
Қаланың иши жаңлады,
Сыйынып қәдір аллаға,
Яд етип кәмбил панаға,
Бирин шығармай далаға,
Тумлы-тусқа ат қойып,
Ойран етти қырық батыр.
Ғуббат деген қалада.
Аттың жалын тарады,
Нар түйедей жарады,
Тумлы-тусына қарады,
Қимнің қолы шабылған,
Қими аштан сабылған,
Қими тили байланған,
Қимин көрсең зарланған,
Қимнің иши қарналған,
Есабы жоқ пенде болған,
Мусылманды көреді.
Оны көріп Гүлайым,
Азмаз кеуіл бөледі.
Хауадан ушар аласар,
Әлхауаға жарасар,
Адамды ийтше өлтиріу.
Елек ханға жарасар.
Аман-есен барсыз ба,
Аға-ини, қарындаслар.
Азғана ұақ сабыр ет,
Атқа тумар тағайым.

Қим гүналы, ким гүнасыз,
Соның парқын аңлайық,
Қайда екен Елек хан,
Әуелхә соны табайық.
Бир-еки аұыз гәплетип,
Сенлерди азат қылайық,
Қарсыласып ат шапса,
Билгенимизден қалмайық,
Аты-жөнин тынламай,
Айдархатай жалмайық.
Бизге қарап бағынса,
Кегимизди алайық.
Қарсы урыс салмайық,
Өшти алып өшлиден,
Кекти алып кеклиден,
Азат қылып бендени,
Елимизге қайтайық,
Қасындағы батырға,
Нәсият айтты Гүлайым:

— Көрген жерде бас салып,
Халықтың зәрресин алмайық,
Сол болур бизге ылайық,
Алым тутар тәберди,
Найып сөзге шеберди,
Хабарлаосын тезден деп,
Қалмақлардың ханына,
Гүлайым адам жиберди.
Беккем тутып ядына,
Шер толып кеуіл шадына,
Жууырып барды найыбы,
Елек ханның алдына,
Жипектен нәзик торқады,
Батырлыққа шорқады,
Қелгеннен соң найыбы,
Қалмақлардың патшасы,
Қалтырап қатты қорқады.
Не қыларын биле алмай,
Елек хандай ол залым,
Аш жолбарыстай ақырды,
Иши жанып қамылды,
Ала туғын жамылды,
Бийжай көріп найыбын,
Жүрегі қорқып жарылды.

Ыңыранып турып жайынан,
Жүрек бағры болып қан,
Не қыларын биле алмай,
Шықпады тейнен шийрин жан.
Келиуіне қарамай,
Ат қойып келди есикке,
Аты шыққан батыр Қыран,
Есикте турып тәпиниц,
Қалмақлардың ханына,
Мына сөзді айтады:
Бәлент дағларда барды пәс.
Әрманда ағар көзіннен жас.
Хабарың бар ма келгеннен,
Қалмақлардың патшасы,
Шығып биз бенен хабарлас,
Сөз айтаман мықты ханша,
Көринбейсен алдымда,
Ислерің сениң қалайша,
Қандарың келди үстине,
Хәддің болса ойланбай,
Майданға шық залым патша.
Батырлықдур белли кәрім,
Неге келмейди намыс-арың,
Қандарың келди есикке,
Болсын муннан хабарың.
Көзіне көринди жаның,
Ағар сениң қызыл қаның,
Мәрт болсаң кел майданға
шық.

Өтті басыннан заманың,
Талқан етеди тау-тасыңды,
Билсең әзелің қастыңды,
Келди қандарың есикке,
Мәрт болсаң көрсет басыңды.
Айт мәмиле сөзинди,
Көрсет алдыма өзінди,
Ерлерден асқан ер болсаң,
Берман қара аш көзінди,
Қәдір құдайыңды яд ет,
Зулымлығыңды ада ет,
Келди қандарың үстине.
Не жууап айтасаң қара бет,
Соны айтып Қыран батыр,

Ханға қарап тәпинди,
Еситип қалмақтың патшасы,
Қаны қызып қайнады,
Жууырып шығып майданға,
Жан-жағына қарады.
Қара түсин сууытып,
Нар түйедей жарады.
Батырға қарсы бата алмай,
Аш бөридей жалақлап,
Хайран болып турады.
Сауда түсип басына,
Қарап етер қарғыны,
Түсегойсаң дәстине.
Аш көпектей ырылдап,
Сао жығасы басында.
Тәуекел ханың келеди,
Гүлайымның қасына,
Қалмақлардың патшасы,
Ыңыранып сөйлей береди.
— Хә Гүлайым, Гүлайым,
Бунша мойның созасаң,
Хаслын нашар енағар,
Бизден қалай озасаң.
Ат ойнатып үстиме.
Мени ким деп ойлайсаң,
Аямайсаң шыбын жаның.
Тәгилмесін жерге қаның,
Бунша неге жалақлайсаң.
Неше пуллық барды қалың.
Өткен күннің жоқдур сәни,
Кешпегей бендеңің жаны.
Умытласаң тисің қайрап.
Аңла, сен еринди таны.
Соны айтып залым хан,
Зығырданы қайнады.
Көзі оттай жайнады,
Гүреске адам сайлады.
Залым ханның сөзлери,
Бууынба-бууын жайлады.
Алысыуға қалмақ пенен.
Қыран батыр сайланды,
Бұған қарап Қыран батыр.
Қөхәрленіп сөйлейди

— Ҳа қутырған, қутырған,
 Құбарғиһаңыз жүзинди,
 Алартпаңыз көзинди,
 Менменге сирә жол жоқдур,
 Нәске тутын өзинди,
 Көрсет бизге лалаңды,
 Ақылың болса енағар,
 Ойран етпе қалаңды.
 Ғамын ойла елиннин,
 Ұжылатпа қатын-баланды.
 Ҳаслың нашар енағар,
 Былғарман қанға далаңды,
 Ҳәддин болса кел бери,
 Бул теңликтин майданы,
 Көрсет бизге шаманды.
 Ермек ушын қырдырма,
 Елин менен баланды.
 Өзинди мыңға тайлайсаң,
 Ишсен қанға тоймайсаң,
 Бунша ерлик етесең,
 Мени ким деп ойлайсаң,
 Қулақ салдым сөзине.
 Көриндим келип көзине,
 Не қылсаң да еркиң бар,
 Қыйынға урма өзинди.
 Қаның ағып болар сел,
 Сенде не бар ашық ел,
 Ҳәддин болса кел-келме,
 Айтып болдым өзиң бил.
 Мен халыққа бийхазар,
 Жаман әдет тарпа басаң,
 Көрген жерде шабысың,
 Сендейлерге жарасар.
 Нар болыпты әлұаның.
 Аңладың гүлиң солғаның.
 Ҳәддин болса гүреске шық,
 Бизлер ноғайдың палуаны.
 Ишинде толы намыс-ар,
 Кәдигим зор қәўпим бар.
 Келди ноғайдың палуаны,
 Көрейин қанша күшин бар,
 Қаланызға урың жар.
 Ҳалымнан болың хабардар,

Бизлер ноғайдың палуаны,
 Аңлаймысаң геллеғар,
 Бәдеуин майданға шабар.
 Тилегимди берген жаббар,
 Ел керек пе, жан керек пе?
 Тезме-тезден бер хабар.
 Соны айтып палуаның,
 Шегинип турды хейнинне,
 Еситип қалмақтың ханы.
 Манлайдан төкти қара тер.
 Туұры сүңгип кирмеге.
 Жарылмады қара жер,
 Қаны қашты бетинен,
 Қатты қорқып келбетинен.
 Түклері дуулап етинен,
 Жүрек бағры тырнады.
 Не қыларын биле алмай.
 Қанасына сыймады.
 Ақылгөйин, хәмелдарын,
 Елин халқын топар-топар
 жыйнады.

Анда-мында ат шауып,
 Шийрин жанын қыйнады,
 Сауда түсип басына,
 Хәмелдарын найыбын,
 Шақырып алды қасына.
 Жигирма бес сәрдарын,
 Басын қурап алдына,
 Қалмақлардың патшасы,
 Мынадай сөзлер айтады:
 — Ақыл дана шын дослар,
 Ҳәр ким өзинин ұақтың
 хошлар.
 Аңлайсыз ба бизин қалды.
 Болдым қыйынлыққа дуушар.
 Көк теңізге батыл болдық,
 Батып-шүмип бизин баслар.
 Шәхәриме толып кирди,
 Есапсыз қалың душпанлар.
 Атымды сорап келяпти,
 Гүлайым деген бир қайсар.
 Болар исти билип турман,
 Ақыл берияңизлер дослар,

Еситип оның найыбы,
Патшаға қарап сөйлейди,
Ҳа патшайым, патшайым.
Қорқып ақылынды алдырма.
Хеш нәрсені ойлама,
Басынды тартып қорлама,
Ҳаслы оның қатынды,
Оның ушын қыйналма,
Зорлық, қорлық көрмей,
Еркиннзди бермеңиз,
Ҳаслы оның қатынды.
Шопан шелли көрменнз,
Қарсыласып айқасып,
Кеўлин жүдә жерленнз,
Қолға алын қылышты,
Онға солға сермеңиз,
Тегинликте жол берме,
Қатынға бағынып, қол берме.

Айтқан сөзди билиннз,
Еситип оны залым хан,
Ушып-ушып қуўанды.
Кеўил дәрти уўланды.
Қорқып турған ханыңыз,
Кеўли тасып жубанды,
Сол ўақтында Елеқ хан,
Сырын айтып көпшиликке,
Мынадай сөз айтады:
Қайттымекен дәўлетим,
Қырық күн тынбай жаўды

қар
Үш жыл болды бир жағымда.
Гүлайым сулыў деген бар.
Көзим түссе көзине,
Қара жерге қазықтай,
Кирип кете жазлайман.
Хәр бир ўақта әжелнм,
Соннан ба деген қәўпим бар
Үш күн болды ойласам,
Заманым менин тарылды,
Өз-өзинен ҳаўлығып.
Жүрегим қорқып жарылды,
Не қыларым биле алмай,
Ақыл-естен айырылдым.

Хеш бир иләж етс алмай.
Өз-өзимнен майырылдым.
Жипектен нәзик торқаман,
Батырлыққа шорқаман,
Гүлайымнан әжелнм.
Жетер ме деген қәўпим бар.
Қарсыласып келгенде,
Қалтырап қатты қорқаман.
Найыбы нәсият айтады,
Ҳаўлықпаңыз ханымыз,
Қайыл болың хәр иске,
Қайғының ашып қақпағын.
Салма өзінди қәпеске.
Кисиге еткен жаманлық
Үйлап көрсен өткен исти,
Халайыққа қанықты,
Өтирик емес анықты:
Өткен иске өкинбен,
Душпаның сени таныпты.
Уўайым-қайғы қояйық,
Қолдан келе билгенше,
Қанын ишип тояйық,
Қамап алып көп душпанды,
Еки көзин ояйық.
Ғайратынды сала бер,
Еплеп қолға түсирнп,
Гүлайымдай сулыўын,
Қарқыратып шалайық.
Бенде болған халқының,
Бир шетинен қырайық,
Қызыл жүзин солдырып,
Ишине әрманын толтырып,
Ертуўған деген батыры бар.
Ертерек отқа жағайық.
Қолдан келсе досларым,
Гүлайымдай сулыўын,
Еплеп услап алайық,
Насырға иси шабады,
Қалмақлардың бийлері,
Сондай ақыл табады.
Алқысса сондай хәмел етеди.
Бул сапары егленбей,
Гүлайымға жетеди.

Етин қырқып Гүлайымның.
Сүйегинен өтеди.
Қаршығадай қайқайып,
Гүлайым атқа минеди.
Қыран батыр қасында,
Елек ханның алдында,
Ат ойнатып келеди.
Айбатланып ақырып,
Қыран батыр сөйлей береді:
Ақылым болды мениң лал,
Олжа болғай жыйған мал,
Айтатуғын арзым бар,
Ханымыз буған құлақ сал.
Қатарда барды қара нар,
Ишимде толы намыс-ар,
Бенде қылып қойыпсан,
Шәхәрінде қамаулы.
Он еки мың халқым бар.
Ойла бизин мақсетке жет,
Урысып болма қара бет,
Бизин менен ел болсан,
Он алты мың малымды,
Он еки мың халқымды,
Қолыма бер азат ет.
Ат кекилин өресен,
Өзине өзін төресен,
Бизин менен ел болсан,
Он алты мың малымды,
Тезме-тез әкеп бересен.
Айтқан гәпке тұрмасаң,
Тая азанға ийшалла,
Өз басыңды өзіннiz.
Найза ушында көресен.
Майданың боялар қаңға,
Басыңа түспесин сауда,
Айтқан гәпке тұрмасаң,
Егленбей шығың сауашқа.
Соң гәплерди бир айтып,
Белине садақ орады,
Жауға қардай борады,
Жау құралын тағынып,
Барлығы бирден атланып,
Хан үстине тәпинип,

Қыран менен Гүлайым.
Сауашқа таяр болады.
Зеребесин үйирди,
Қалмақлардың ханына,
Қатты хызмет буйырды,
Бенде болған халайық,
Ат астында қалмасын деп,
Бас-аяғын жыйнап,
Қол көтерип тұрсын деп,
Гүлайымдай перийзат.
Қырық қызды соған
буйырды.
Алқысса батыр Гүлайым,
Жараған нардай ыныранып,
Муздай темир құрсанып,
Қан сауашқа қумарланып,
Ақ семсерин қолға алып,
Урыс жайға қаратып,
Аттын басын оңғарып,
Тәжине шегіп тулпарға.
Келе берди Гүлайым.
Алқысса сөзди еситиң,
Елексан деген залымнан.
Ашық еди арасы,
Толып жүрекке жарасы,
Еки батыр күтип тұрса,
Салтанат тутып княтыр.
Көринди қалмақтың қарасы.
Гүлайымды көргенде,
Тарылады заманасы,
Тесик таппай кирерге.
Сыр билдирмей Елексан,
Гүлайымға ақырып,
Мынадай сөз айтады:
Әй батырлар, батырлар,
Мийман дийип мен сыйлап,
Дәрпенбейин жатырман.
Аңла, аңла енағар,
Атыңның басын тартыңдар,
Себеп пен келдің елиме,
Хәддің билмей енағар,
Пәңже саласаң белиме,
Ұддың болса кел бери,

Қайыл болсаң өлімге,
Мийманлығыңды сыйлайық,
Қайт адаспай кейніне.
Өзің әззи нашарсаң,
Мийманлығың және бар,
Мен тиймеймен зейніне.
Уят боларсаң жеңілсең,
Не келеді қолыңнан,
Менің менен айқассаң,
Парша-парша боларсаң,
Қайт кейніне енағар,
Түсерсең жаллат қолыңа,
Әскер шаншып тум-тұсыңнан
Жете алмай жүрме еліңе.
Бизің әскер жол бермес.
Келмесін хеш кеуліңе,
Абырай барда нашарым,
Тезден қайтың кейніне,
Соны айтып залым хан,
Айбат шегіп қарады.
Мына сөзді еситіп,
Гүлайымдай перийзат,
Бұған қарап не деді:
Шығар болсаң атар таңға,
Зимистандур қутырған.
Ойлап сөз айт бәдірек,
Алдыңдағы турғанның,
Қим екенін сен аңла.
Тасып-тасып толғаныңды,
Сандырақлап майданға,
Билмейсең не болғаныңды.
Сен аңламай тұрсаң ба?
Қазан урып солғаныңды,
Талқан етіп қаланды,
Қаңға былғап даланды,
Ядла кеткен ата-ананды.
Аңла, аңла енағар,
Танымайсаң ағаңды.
Байлаған белге потамды,
Кеширилмес көп қатаңды,
Өзім аңға кеткенде,
Буұрабай атлы атамды,
Байлап атқан сенбедің?

Мыңға басын тайлаған,
Белдеуге бедеу бәйленген.
Жанадәрья жағасын,
Еркін жүріп жайлаған.
Толы қоғай елатын,
Сүріулеп малдай айдаған.
Елексан залым сенбедің?
Халқыма тисің қайраған,
Саркоптың толы елатын,
Қосақлап өзін байлаған,
Жалынса да зар жылап,
Хәргиз тилин алмаған.
Залым душпан сенбедің?
Дүньясы болса ала ғой,
Бийгүна жатқан халықты,
Қарқыратып шалғандай,
Не қылып едим мен саған.
Кеширейін мен қыйлы қал,
Ел болайық хан аға,
Гүнаңызды мойнына ал.
Ауыр көрме сөзімді,
Бир ауыздан қабыл ал.
Саркоп деген қаламды,
Өзің барып бузыпсаң,
Бириншіден айтарым,
Тезден барып соны сал,
Он мың адам қырыпсаң,
Он бир мыңын айдапсаң,
Өлген құдайдың мүлкі,
Тири жағын жыйнап-теріп,
Түркстандай шәхәрім,
Қайтыу ушын жолға сал.
Өлтиріпсең гүнасыз.
Тартар сени де қара жер,
Ерксіз айдап келипсең,
Он екі мың жанымды,
Он алты мың малымды,
Мың алтыннан қуып бер.
Өзгертпе қыйлы қалымды,
Айтқаным жүрмесен,
Жиберемін жалынды.
Алай-пылай сөз айтсаң,
Шашаман қызыл қаныңды.

Айтқанымды етпесен.
Аламан тенде жаныңды,
Тал бурауға тислетип,
Қыйратаман саныңды,
Оған қайыл болмасаң,
Әскерлеринди топла,
Әйне танның атыуына,
Шығың тезден сауашқа,
Еситип оны Елексан.
Мынадай сөз айтады:
Тыңламайман наланды.
Ойран қылып сай-саланды
Көргеним жоқ қаланды,
Әдил болсаң Гүлайым,
Жаппа маған жалаңды,
Туұрысынан келе бер,
Жуқтырма, заңғар қаранды.
Малыңды сениң алмадым,
Оқ тийди атаңыз өлди
Көргеним жоқ ананды,
Елинде сениң ат шаптым.
Былғадым шаңға даланды.
Жала жапсаң Гүлайым,
Қәне айтың оланды.
Мен динимнен қайтпайман.
Ялған сөзди айтпайман,
Барған жерде жол таппай.
Сендей үш ай жатпайман.
Қарсыласып жау келсе,
Атымның басын тартпайман.
Алдым шауып малыңды,
Төлеймен деп айтпайман.
Жаба бер қәни жалаңды,
Гүлайым сеннен қорықпайман.
Тыңламайсаң жағдай-жайды.
Түп сағасы бір қудайды,
Бұрынғының нақылы бар,
Күш атасын тыңламайды.
Ғайратың болса сал дейди.
Хақың болса ал дейди,
Күшли жалынып турмас,
Күшин болса Гүлайым,
Менмен өшинди ал дейди.

Жолатпа мени саяна,
Нардан тууған мая ма.
Аспаның болса тасла маған,
Қолыңнан келсе аяма.
Айттым мықлап төресин.
Кимди әззи көресен,
Мен астында қалайын.
Тайдыр аспанның өресин,
Тезегинди термеймен.
Басым кетпей геудемнен,
Саған бир пул бермеймен.
Заманым бол тур жүдә тар.
Болмасын жигит сөзи ғар.
Қолыңнан келсе аянба,
Не қылсаң да еркин бар.
Еситип оны Гүлайым,
Асығыста албырап.
Айбатынан сескенип.
Қаны қашып қалтырап.
Қаршығадай қағынды,
Урысқа өзін қолайлап.
Алғыр құстай жайтантап,
Қыран менен Гүлайым,
Ат шауып шықты ортаға,
Қарағай найза өңгерип.
Әреби атқа жем берип,
Атланып шықты батырлар.
Басын мыңға тенгерип.
Көк ала қалқан жамылып,
Аш буұрадай сабылып.
Ат шауып шықты Гүлайым,
Оттай бағры қамылып.
Қанхор ердің бири екен,
Ерлерден асқан ер екен.
Бенделерди ийирип,
Басын құрап қырық батыр,
Гүлайым менен Қыранның,
Жолын тосып тур екен.
Ат кекили есилди,
Душпанның бағры кесилди.
Басын құрап қырық батыр,
Урыс жауға қосылды.
Ат шапқан дағлар пәс болды.

Айра түскенлер дус болып,
Урысқа кирди батырлар,
Гүлайым, Қыран бас болып.
Ялған сөзге ермеді,
Урық шелли көрмеді,
Алға басып батырлар,
Қалмаққа қылыш сермеді.
Белине садақ орады,
Жауған қардай борады,
Есабы жоқ қалмаққа,
Қайтпай қылыш урады,
Ғуббат деген қалада,
Ақырзаман болады.
Қарсыласса жаслады,
Шегинип хәргиз қашпады,
Қалмақлардың басына,
Керилип семсер тасады,
Мәрттің кеулі тасады,
Қанларын суұдай шашады,
Қақ жауынның тусы деп,
Нықлап найзалар басады.
Қаласын тинтип жайнатты,
Тум-тусқа атлар ойнатты,
Нешшениң жанын қыйнатты,
Кемпир менен ғаррының,
Жүреклерін суұлатты.
Жоқ қылды қарсы жауларын,
Тумлы-тусқа ат қойып,
Талқан етті тауларын,
Қалмақлардың әскери,
Қара шыбындай ғаулады,
Арадан үш күн өткенде,
Қалмақлардың елаты,
Бөлінген қойдай шуұлады.
Арқадан ести сууық жел,
Айдарқадай тымсалы,
Тенселдирди аламды,
Таулардың күшлі шамалы,
Айдап келди Елексан,
Таң қалғандай неше палуан,
Сауыты полат жағалы,
Құдиреттен кем емес,
Елексанның қамалы.

Күни-түни ұйтқыған,
Ашылмады думаны,
Хәркимнің өз ойына,
Тирилигі гуманды.
Қорыққанынан нешшелер,
О дүньядай тымсалы.
Жер теңселтип наласы,
Бузылып кеуіл қаласы,
Көп жығынға бас болып,
Аш жолбарыстай ақырып,
Және тайын болады,
Қалмақлардың патшасы,
Енді нәубет жетисти.
Қалмақлардың сапары,
Келипті қатты қәхәри,
Туу түбінде тур еді,
Болып атқан сауаштан,
Бар еді оның хабары
Хәмелдары, найыбы,
Жетпис екі палуаны,
Әтирапына қорған болып,
Хан ортаға шығады,
Тоқсан болып топары,
Патша сөйлей береді,
Гүлайымға лап урып,
Гүлайым атлы бийхая,
Алдың заңғар айымды,
Оннан, солдан ат қойып,
Жүде алдың оңайың,
Асықпаңыз келлеғар,
Тутылар күн менен айың.
Албырама, асықпа,
Аларман сеннен үлес пайым,
Бийгүна журтты шаптым деп,
Шаптыға берме нашарым.
Батыр сендей болмайды,
Журтқа жәбір салмайды,
Хәбарласпай, гәплеспей,
Қисинің ұәжин алмайды.
Батыр болған сөйлейди тым,
Кеширер он-онбесін,
Батырлардан қалған нақыл,

Бүлдіргеннің.
 Сын батыр демеімен,
 Біқарына сенбеймен,
 Сонша әскерім қырыпсан,
 Шыбын шелли көрмеймен,
 Керилип қылыш урыпсан,
 Өз кеуліне баратырман деп.
 Қурышын қанып турыпсан,
 Хабарласпай, гәплеспей,
 Рухсатсыз енағар,
 Ләшкерімді қырыпсан,
 Мен де жағалы ел деди,
 Әскерім еле хән деди,
 Хәддин боса Гүлайым,
 Енди буннан буяғы,
 Жеккеме-жекке кел деди.
 Қара шашынды ер деди,
 Айтқаным ер деди,
 Хәддин боса Гүлайым,
 Оқ атысып көр деди.
 Аттың жалын өрейік,
 Бир биреудін хәмелін,
 Қандай екен билейік,
 Енди буннан буяғы.
 Мына майдан далада,
 Оқ атысып көрейік.
 Хәддин боса Гүлайым,
 Бир жерде тұр қозғалма.
 Ишінде толы намыс-ар,
 Сениң менен айқаспай,
 Ат басындай әрман бар,
 Хәддин болса кел бері,
 Тутасайық келсеғар.
 Алқысса сонда Гүлайым,
 Қалмаққа қарап не деди,
 Қарсыласан белли халын,
 Қалмасын ишінде қыйлы
 қалы.

Хәддин болса қутырған,
 Тезме-тезден таярланың.
 Хә қутырған, қутырған,
 Көтер сәл-пәл кеулинді.

Қәхәрленсем ийшалла.
 Сындырарман белинді.
 Күшин жыйна ғайрат сал,
 Айырып ал елинді.
 Қолдан келсе аянба,
 Оярман сениң көзінді.
 Ләшкерің меннен қырылды.
 Оған себеп өзінді.
 Албырақлап топырақ шашпа
 Ойлап айтың сөзінді.
 Қақпан қаққан қасқырдай.
 Урынбағыл жан-жаққа,
 Питкерген исинді.
 Айдархадай ақырып.
 Кубартпаңыз жүзінді,
 Халын болса хан аға.
 Алын меннен өшинді,
 Жеккеме-жекке жел маған,
 Жыйна белге күшінді,
 Зимистан қурып басыңа,
 Түсирейін кешінді,
 Өз-өзиннен өкиніп,
 Жандырайын ишінді,
 Ийттей талап батырлар,
 Қарнамас па екен төсинді.
 Келтирейін алдына,
 Көрген сениң түсинді,
 Жаңа таптың енағар,
 Қорқатуғын кесинді.
 Бирим-бирим қашаулап,
 Омырайын ба тесинді,
 Мына сөзді еситіп,
 Елександай залым хан,
 Айбатланып ақырды,
 Жақынлады қасына,
 Зорға сыйып қанасына,
 Өз тилинен енағар,
 Сауда түсіп басына,
 Гүлайымға ақырып,
 Мынадай сөз айтады:
 «А Гүлайым, Гүлайым,
 Қоя берме табаға,
 Мәрт болсаң шық майданға».

Урыс жайға, гүрес жайға,
Адамгерлік нышаны,
Палұан шықты ортаға,
Опат қылар нәруанынды,
Түтип нешше әлұанынды.
Көп сөзді қой нашарым,
Жиберің мәрт палұанынды.
Лаг урасан соншама,
Таныймысан ағанды,
Ат шабысып партаудан,
Танымай жол-жобанды,
Нешше пуллық күшің бар,
Шақыр аллаталанды,
Бизиң әскер жылатыр,
Ғарры қартаң ананды,
Хаслың сениң урғашы,
Көрсет жигер сананды,
Жасадым қырық бес

жасымды,

Гүлайым деп он бес жыл,
Қурбан қылып ем басымды,
Белли душпан табылды,
Жаўдыр маған тасынды.
Ашырқаған бүркіттей,
Қанатынан қайрылды,
Узаққа шапқан жүйріктей,
Түяғынан майрылды.
Ойлап көрсен ханынның,
Заманасы тарылды.
Бұл хабарды еситип,
Аты шыққан палұанлары,
Гүлайымнан қорыққаннан,
Қашып жығыннан айрылды,
Гүрес жайға қолайлап,
Екі жақтың әскери,
Екі жаққа айрылды.
Нешшесін урып жығады.
Өкпелерін сығады.
Таңлаўлы ири палұанларым,
Толарласып шығады.
Екі жақтың әскери,
Екі төрел болады.
Аты шыққан палұанларын,

Қыран деген батыры,
Бир-бирден урын жығады.
Аттын жалын тарады,
Белине қайыс орады,
Жүрегі өскин қайсарын.
Қарсы алдына қарады.
Белине қайыс байлаған.
Көк темірдей денеси,
Қорғасындай қайнаған,
Түсегойса қолына,
Опат қылмай қоймаған,
Қарсы алдынан қарасан,
Көзі оттай жайнаған;
Алдынан шыққан адамды,
Жүзде болса жалмаған,
Уұлағаны адамзат,
Ишсе қанға тоймаған.
Буұынлары босаған,
Нақ бәлеге қусаған.
Қай шәхерде туұылып,
Қандай тауда жасаған.
Хәддин болса келин деп,
Жайқалып шықты
Бир палұан.
Хеш бир қарып талмаған,
Қайтқан емес хеш уақта,
Атыс пенен шабыстан,
Анаұ-мынаұ палұанға,
Аспан жери қабысқан.
Қыйын-қыстау жер болса,
Залымхан менен шабысқан,
Оны көріп Гүлайым,
Жерине жаман жетеді,
Қалмақтың айтқан сөзлери,
Сүйегинен өтеді,
Мәнеті артылды.
Қаңырқаған бүркіттей,
Қаны ишине тартылды.
Гүлайымдай перийзат,
Жауған булттай қурсады,
Қалмақтың айтқан сөзлери,
Жүрегін жаман осады.
Ашыұланып, арланып,

Ушкын нәрсе найзасын,
Он қолына алады.
Таслап басқа жарағын,
Цәуге қарсы барады,
Құрт ойынын құрады,
Қайтпас қыран бүркіттей,
Гә онға, гә солына,
Дәулерге найза урады.
Тасқа тийген секилли,
Қармақ болып қайрылды,
Бизден себил қалдың деп,
Оны атып таслады,
Еки батыр қарсыласты,
Турпатларын көргенлер,
Қорқып ақылдан састы.
Таудай тасып батырлар,
Бир бирин саўлаты басты.
Қолай жерин туттырмай,
Бири қуып, бири қашты,
Бир бирине жуўырып.
Жағадан беккем услады,
Қолдан келсе бир-бирин.
Өлтириўге қаслады.
Еки батыр қарсыласып,
Жағадан беккем услады,
Бири арман тартады,
Бири берман тартады,
Бири бирин жығалмай,
Күшлері кем-кем артады.
Еки батырдың күши,
Тен келеди турады.
Алдырды ақыл мен ести,
Таңламады бәлент, пәсти,
Жығалмады бир-бирин,
Кеўиллери дәрьядай тасты.
Текедейин тирести,
Айғырдайын шайнасты,
Қораздайын жулысты,
Кейин-кейин шегинип,
Қошқардай гелле дүгисти,
Аш жолбарыстай ыңыранып.
Жарылған муздай гүңирени.
Батырлар жамбас урысты.

Жедел берип өзине,
Гүлайым батыр көтерди,
Еки аяғын жуп тутып,
Алғыр құстай пәнжесин.
Омыраўынан өтирди.
Қолайын алып Гүлайым,
Қалмақтың исин питирди,
Шырмады ояқ-буяғын,
Ядына салып баяғын,
Жуплап тутып екки аяғын,
Гүжирейтип еңсесин,
Бүркіттей салып пәнжесин,
Илдирмей жерге өкшесин,
Миндиреди омыраўға,
Хан алдына апарып,
Тас төбеден таслады,
Ләўсердей қылып геўдесин.
Өкпеси анық осылды,
Мурнынан қаны жосылды,
Жан тәслим етип сөйерде,
Аяғын душпан көсилди.
Оны көріп қысынып,
Ханынның түри бузылды,
Салмағына шыдамай,
Палўаннын мойны үзілди.
Көзде жасын булатты,
Ханның қуйқасын жуўлатты,
Жүреклерин суўлатты.
Енди қалғанларына,
Өлимнен хабар аңлатты,
Қалмақлар соңын соңлатты,
Гүлайым исин аңғартты.
Сол сыяқлы батырынан,
Гүлайымдай перийзат,
Он бесин анық қулатты.
Ары келип көп қалмақ,
Бәри қалмай хабар тайты,
Қарап турың халайық,
Және бир палўан киятыр,
Сақалы ұзын салалы,
Хәр бармағы бир гездей,
Буўынлары қыналы.
Жүз адамға тай келер,

Сөздің туұры қадалы,
Жаратқан құдайын сезгей,
Қарсы алдынан қарасаң,
Геллеси бар гүмбездей,
Гүрек тисин байқасаң,
Хәр қайсысы бір гездей,
Турпаты бар өзбандай,
Қәхәр етсе бір өзі,
Бір арнаны қазғандай,
Түрін көрген халайық,
Қырық мың да болса

тозғандай.

Пәнже урса тауларға,
Шыдап тура алмас

қозғалмай.

Шунатайы заңғардың,
Алты қарыс сазандай,
Қарсы алдынан қарасаң,
Қаралығы қазандай,
Ишсе қанға тоймаған,
Ийинде қара шекпени,
Торқа менен торлаған,
Түсеғойса қолына,
Желкенді қыймай қоймаған
Балады ғаздай байпаңдап,
Орың алды ортадан,
Халыққа мәлим атағы,
Жайлаған зарандип дағы,
Абыл Харыс деген палұан,
Көргенлер ақылдан сасқан.
Гүлайымдай сулуға,
Арнап келген билқастан,
Оны көріп Гүлайымның,
Қайғысы толысып тасқан,
Ауыр мың батпан тастан,
Асың кетті қайғы-шері;
Қатты қорқып Гүлайым,
Хабар келді өлім жайдан,
Аңлап сырын Гүлайымның,
Қағып таслап қайғы шерін,
Қарсыласып шықты Қыран,
Етеді қаққа налысты,
Ядлап қыйсық шалысты,

Хазар беріп қол талмас,
Дарыған жерде жан қалмас,
Қолға алып Қыран батыр,
Алтын балдақ ақ алмас,
Айбат шегіп бір-бирине,
Шағылысып сәуле шашып,
Бір-биринің сусы басып,
Кескір қылыш жалақласың,
Екі батыр қарсыласып,
Геллеме-гелле шабысты,
Қаймығысып қағыпты,
Алмасқа алмас тийгенде,
Жылдырымнан от шығып,
Ғаудан жерлер алысты.
Ырза болып бір иешшелер,
Мүдә мийрік қанысты,
Тасқа тийген секилли,
Шарланып жүзі жетилді,
Қолындағы алмаслар,
Күшлерине шыдамай,
Хәр жеринен кетилді,
Ашыұланып батырлар,
Оларды атып таслады,
Бір-бирине ат айдап,
Ат үстинен алысты.
Жағаға қоллар салысты,
Аттың жели қайысты,
Алалмады бір-бирін,
Қәхәрленип қолайлап,
Керіп урды қулашты.
Қозғалталмай бір-бирін,
Сазан балықтай туұласты.
Ғайратына екеуіннің,
Халайықлар шуұласты.
Анық көзі көргеннің,
Жүреклері суұласты.
Айғыр киби таласты,
Терлері жерге буұласты,
Аңыранып батырлар,
Әйне бір күн айқасты.
Өлтирiудiң қастында,
Нар түйедей таласты,
Аш жолбарыстай ақырды,

Харыс батыр құдайын,
Өз тилинде шақырды,
Азбурайы хәмбил деп,
Жердің пийри адамы Хап,
Мәдет берер күнинди,
Искендириу сачы сап,
Я ғардашып отпараз деп,
Ыңыранып жамбас салады.
Қап тауындай йошады,
Қатты қәхәри келеди,
Қандай ғайрат салса да,
Бир бирине кәр етпеди.
Нәубети дәудин өтеди,
Нәзер салын қолла деп,
Мәдет берер күнинди,
Пйрим рәсийли алла деп,
Қыран деген батырын,
Харыс деген батырға,
Қос пәнжесин салады.
Зорлығын батыр билдирди,
Дәудин күшин меңгерди,
Басып тығып омырауына,
Және бир силкип көтерди.
Дедигине жеткерди,
Және бир хұжим жасады,
Белбеуликтен өткерди,
Және бир силкип көтерди,
Екки ийнине миндирди,
Еки қолын жуп тутып,
Ат алдына өңгерди.
Харыс деген палұанды,
Хәмирине көндирди.
Көп жығынды айналып,
Қыран деген батырын,
Халыққа өзін сендирди.
Бир айналып жығынды,
Әкелип ханның алдына,
Палұанлық жолын баслады
Мине тақсыр сауға деп,
Харыс батырдың геүдесиз,
Тас төбеден таслады,
Қылышын қолға алады,
Бар ғайратын салады,

Сақалынан бир таулап,
Қарқыратып шалады.
Суұқабақтай геллесин,
Найзаға илип алады.
Сол ўақтында Гүлайым,
Жүдә қурышы қанады.
Ат айдап келип ортаға,
Қыран деген батырдың,
Мойнына қол салады.
Арысандай ақырып.
Жүз мың ырза болады.
Кеуил бөлип анықлап,
Әбден кеуили толады,
Соннан баслап,
Қыран менен Гүлайым.
Анықлап дос болады.
Көп жығынды айналып,
Мәзи-майрам болады.
Қуұанышқа кеули толады,
Кеуиллери халласлап,
Әлемди шалқып орады,
Түркстанға қайтыўға,
Асығыста албырап,
Бас аяғын қурады.
Гүлайымдай батырын,
Жан-жағына қарады.
Қарсы алдына нәзерлеп.
Және бир палұан княтыр.
Турпатын көрип палұанның,
Ақыл естен танады.
Алқысса ендиги сөз,
Сол палұаннан басланады.
Қарсы алдынан қарасаң,
Ядына ҳәр ис салғандай,
Айбатын оның көргенде,
Қырық мың жығын
қорыққандай.
Бұрын көзи түспеген,
Қорқып естен танғандай,
Мұрынының шалғайы,
Қысыланған талқандай.
Турпатына қарасаң,
Тауда турған төбедей,

Балтырының бәри жүн,
Муртлары бар жебедей,
Айбатынан ер қорыққан,
Тепсингенде жер қорыққан,
Жүде мыңлы болмасаң,
Анаұ-мынаұ палұанның,
Онбесін тири жутқандай,
Қабақлары жабылған,
Ала түгін жамылған,
Балтырының түгине,
Ұнжи маржан тағылған,
Күннің жүзін көрсетпей,
Жыл он ски ай бағылған,
Патшалықтан бағылған,
Атын сорасаң Сергиздан,
Жараған шердей ақырың,
Хәддин болса келиң деп,
Гүлайымдай батырды,
Шақырады қолпылдап,
Айбаты жүрегін жарды,
Әззи болсаң заман тарды,
Шамырқанып Елексан,
Гүлайымға ақырып,
Дәуді ортаға шақырды,
Оны көріп Гүлайым,
Хайран болып тұрады.
Хеш бир илажын таба алмай
Жан-жаққа мойнын бурады,
Батыр еді озалдан,
Ишине әрман, шер толған,
Халайықтың ишінде,
Бир батыры бар еді,
Атын айтсам Ертуұған.
Күтті батыр намыс-арды,
Қалмақлар жүрегін жарды,
Көгермелеп Гүлайым,
Ертуұғандай батырын,
Дәуге қарсы шығарды.
Еки жақтың батыры,
Еки жақтан шығады.
Көргенлердің кеуіли тасты,
Еки батыр ортада,
Бир-бирине қарсыласты.

Бирі қашып, бири қуғып,
Ұйилелери хәдден асты,
Ертуұған менен Сергиздан,
Қарсыласып айқасты.
Жағаға қоллар салысты,
Гахы онды, гахы солды,
Басларына күнлер туұды,
Қыямет базарын құрды,
Қолай келсе аянбай,
Аш бүркиттей пәнже урды.
Ала алмады бир-бирин,
Қошқар киби бәсіп тұрды,
Қоқарленип Сергиздан,
Қолайлы жерін дулады.
Ертуұғандай батырын,
Шеп жағадан улады,
Бир-биринис аянбай,
Керилип жанбас таслады.
Қайтара алмай бир-бирин,
Хайран болып тұрады.
Жығалмасын биледи,
Сергиздандай алабаң,
Қатты ашыұы келеди,
Ыңыранып сөйлей береді,
Бурыннан усы жол ма деп,
Отпараз хәмбил колла деп,
Шаппаттай мусылман,
Ырас-ақ меннен зор ма деп,
Қоқарленип топылды,
Ертуұғандай батырға,
Ашыұ менен пәнже урды.
Бир урғанда пәнжесін,
Ертуұғанның геллесін,
Салғам киби омырды.
Талдай мойнын бурады,
Ертуұғанның басына,
Қыямет қайым құрады,
Ғапыллықта батырды,
Дүньядан жуда қылады.
Қапа кеуилин хошлады,
Пышағын алып қолына,
Ертуұғандай батырдың,
Құлағынан улады.

Кесип алып геллесин,
Залым ханның алдына,
Ылақтырып таслады.
Алқысса сонда Елексан,
Кууанышы сыймай койнына:
Хә Гүлайым, Гүлайым,
Шыдайсан ба ойыныма,
Айбат шегип Гүлайымға,
Елек патша сөйледі.
Ашылған гүлдей сола ма,
Жаманлық ядтан қала ма,
Ойлап қара сен заңғар,
Байтал шауып бәйгі ала ма.
Қылған жаманлығың сол ма.
Екі батыр өлтирдім деп,
Мақтанасаң халқыңа,
Қолыңнан келсе аяма,
Ийини келген жерінде,
Батыр қарап тура ма.
Үмитің жоқ халқыңнан,
Қорықпайсаң сен хақ қаннан,
Халың билмей қарсы шауып,
Қорықпайсаң жаныңнан.
Болма ашыуыма дұшар,
Халың белли қаслың наһар.
Сергизданның қолына түссең,
Қызыл қаның суұдай шашар.
Қарсы турма аулақ қашың,
Егленбей араны ашың,
Ядында тут Гүлайым,
Сергизданның қолына түссең,
Мың қара болар лашың.
Гүмбирлесер дағы-дашың,
Майда-майда болар басың,
Сергизданға қарсыласпа.
Гүлайым қыз аулақ қашың.
Мына сөзді еситіп,
Гүлайымдай перийзат,
Қәдди бойы қалтырап,
Гүлайымдай батырың,
Не дейді патшаға қарап:
Кім қорқады налысына,
Шек қойма өлшеу тасына,

Ерге қусап лап урасаң,
Хә қутырған, қутырған,
Хәдди болса кел қасыма.
Асқынламай нәзерін сал,
Қарсылассаң биз бенен.
Заманыңыз сениң тар,
Айбат шегіп қорқытпа,
Беррегирек келе бер,
Хәдди болса еңестар.
Аттың жалын өрейік,
Қолдан келсе ортада,
Батырлық дәуран сүрейік,
Бад урмастан келе бер.
Халайықтың алдында,
Бир айқасып көрейік.
Соны айтқан ұағында,
Қалмақлардың Сергизданың,
Ардаңлады жуұырды,
Жер танабың қуұырды.
Қыздың келип қасына,
Тақ жауырынынан пәнже
урды,

Ашыұланып Гүлайым,
Алдында мәрдана турды.
Хеш бир илаж қыла алмай,
Қыйын жерде зар зарды.
Бириң бири тартқанда,
Қара жерлер теңселді.
Хасыл көрі қарсы жауды,
Батырлар тең-теңін тауды,
Бир-бирине арсылдап,
Қайтпай салды қарыұды.
Сергиздандай батырың,
Бар ғайратың салса да,
Дәрпендире билмеди,
Гүлайымдай арыұды.
Кеуили дәрьядай тасты,
Бирин бири өлтириуге.
Күштің булағын ашты.
Жығыса алмай батырлаң,
Күн ярым күн айқасты,
Жығыса алмай екі батыр,
Батырлар асып-састы.

Күни-түни жулқысып,
Жыйрықтары жазылды.
Биреу-бирейін бақлап,
Қуұдай мойны созылды.
Сапта тұрған халайық,
Кеуіллери бузылды.
Тыныш таппай тепсинип,
Таслар дизден қазылды.
Күш ғайраты тең келип,
Гә алысып, гә жаздырылды,
Күшлерін салып керилди,
Абырай қолдан берилди,
Ғайратына ныдамай,
Сергиздандай палуаның,
Қара тасқа сүрінди.
Жыға алмадым қатынды деп,
Намыс пенен енеғар,
Көзине жаны көринди.
Ашыұланып қалмақтың,
Жүрегине шер қатты.
Жедел күшін тарқатты,
Ыныранып Гүлайым,
Жуп-жағадан бек тутып,
Сергиздандай батырды,
Қағып ийниие салты,
Ойлап турсақ халайық,
Қалмақтың дәулеті қайтты.
Сергиздандай палуанды,
Так жауырнынан таслапты,
Гүлайымдай перийзат,
Сергиздандай палуанды,
Ғары анардай қулатты.
Ауырлығы соншелди,
Сергизданның геүдеси,
Қара тасқа ғарқ болып,
Мысалы дизден батты,
Алқысса Гүлайым.

Қайғы ғамды таслады,
Қанжарды қолға услады,
Қалмақлардың палуаның,
Басын кесип алады,
Көп жығынды айналып,

Асқабақтай геллени,
Мине сизге сауға деп,
Патшасының алдына,
Ылақтырып таслады.
Қуұанышқа кеули толады,
Шәхимардан пийрим деп,
Гүлайым қыйқыу салады.
Бир-бирине исенип,
Қыран батыр, Гүлайым,
Белгили дос болады.
Әбден қурышы қанады,
Кеуили тасып шағлады,
Бас-аяғын тақлады,
Өз кеуилине Гүлайым,
Қалмақты куртып саплады.
Ұны көріп Елексан,
Исенимли палуаның,
Көз алдында шалған соң,
Куйқа түгі жуұлады.
Жүрегі қатаң суұлады.
Ақыл-естен айрылып,
Шекеси жаман ғаұлады.
Гүлайымдай перийзат,
Ныпқырт қылды жауларды,
Азайыуға қарады,
Қалмақлардың әулады,
Не қыларын биле алмай,
Ханың ийттей жаурады,
Тум-тусына ат шауып,
Қатты келди намыс-ары,
Айбатланып ақырып,
Қатты келди қәхәри,
Қарғып минип боз тарланға,
Қолын салып полатқа,
Жек көриниш көринип,
Басқы болды елатқа.
Ары келип арланып,
Түсті ханың жанған отқа,
Боз тарланға жем берип,
Қарағай найза өңгерип,
Басын мыңға теңгерип,
Уңғысы пәрең ақ найза,
Ақ найзаны қолына алып,

Ары келип күйип-жанып,
Қайғы-шерге жүдә қанып,
Сауып хийди полат жаға,
Жамылып пекен дуўлыға.
Басын пайлап-Елексан хан,
Бурқырап шапты ортада,
Өлим қақтың буйрығы,
Уақтың толған уағында,
Хәр нәрсенің жүйригі,
Жедел беріп айдаған,
Сум әжелдин қурығы.
Қызыл-жасыл тағынып,
Ақ қалқанды жамылып,
Шауып шықты Елек хан,
Аш жолбарыстай шабынып,
Ат шапқан майдан тақырды
Қақ ортада дабылды,
Еки жақтан жарқырап,
Полат семсер шағылды.
Қалмақлар жүдә сарсылды,
Жойтты хуышы, ақылды,
Гүлайым батыр тез кел деп,
Енағардың патшасы,
Шабысуға шақырды.
Көп тәсир етті мундайың,
Яд етип қәдир құдайың,
Шақырған сон бармасын ба,
Ақ семсерің қолға алып,
Ат шауып келди Гүлайым,
Сом жүрегі қалласлап,
Ханды өлтириуге қаслап,
Қарагер атын ойнатып,
Гүлайым келди қарсыласып.
Қалмаққа сөйледі.
Гүлайымдай батырың:
—Таймағай бастан бахтымыз
Зая етпегей шақтымыз,
Атысамыз ба, шабысамыз ба?
Қайсысы мақұл ханымыз?
Ғапыл қалмаң ханымыз,
Ғайратың болса салыңыз,
Хәмелиң болса етип бақ,
Жолың ұллы патшамыз.

Ықтыярды саған бердим,
Атасаң ба, шабасаң ба,
Хәмелиңди алыңыз.
Мына сөзди еситип,
Ханың сонда ойланды,
Он сегіз батпан сарыжай,
Өз турқына сайма-сай,
Ықтыяр бердим деген соң,
Атпақты көрди қатты оңай.
Кууаныш қойнына сыймай
Он сегіз батпан сарыжай,
Хан қолына алады,
Көпше масақ оғының,
Биреуін жулып алады,
Жебелигін толтырып,
Орап гезге шалады.
Қәхәрленип тартқанда,
Еки басын қосады,
Қалай болса ол солай,
Гүлайымдай сулыуға,
Қос өкпенің тусы деп,
Ыңыранып жайын тартады.
Залым ханның атқан оғы,
Ийттей қаңсып барады.
Қарғын суұдай сарқырап,
Туұрылап жол тартады.
Сарқыраған сестинен,
Жанлы-жанлар қорқады.
Гүлайымның тулпары,
Жер табанлап жатады.
Оқ үстинен өтеді,
Қара тасқа қарқ болып,
Камырдайын батады.
Шамырқанды залым хан,
Қатты әрман болады.
Аңғарды залым бул исти.
Әнжемлеп жедел құрылды.
Он қолына алады.
Испихан жәуҳар қылышты.
Қолымнан кетти наймыс-ар,
Ойлап турса қәйтейін,
Замана болды бізге тар.
Хәддин болса тайсалма,

Туұры турғыл геллеғар деп,
Ханың атлар қояды.
Көк желкениң тусы деп,
Гүлайымдай батырға,
Керилип семсер урады.
Гүлайымдай перийзат,
Бул да семсер урады.
Алмасқа алмас тийген сон,
Жылдырым киби от шықты.
Тау гүнгирлеп сес берди.
Мәрт күшине шыдамай,
Сауытлары сөтилди,
Ийинде алмас сауытлар,
Сай-сайланып сөтилди.
Хәр жеринен кетилди.
Хәмеллери батырлардың,
Бир-биринен зор келди.
Қәхәрленип Гүлайым,
Көзи оттай жанады,
Жигери тасып қайлады,
Буның менен ханыңыз,
Әжеп ғана ойнады.
Тәжина шегип ат айдап,
Еки батыр қарсыласты,
Ат үстинде алысты,
Күшлерин салып шайқасты.
Гүлайымдай перийзат,
Аш жолбарыстай жулқылап,
Омыраудан қол салды.
Көрген жанның құршы қанды,
Мәрт күшине шыдамай,
Ханыңыздың бели талды.
Гүлайым қыз онайын алды,
Бир пәнжени бастан алды,
Бир пәнжени белден салды.
Елександай патшаны,
Ат үстинен жулып алды.
Қарагер атын желдирди,
Батырлығын билдирди,
Гүлайымдай батырға,
Дәудің күшин меңгерди.
Жети жылғы азабын,
Сол күн алдына келтирди.

Қызыл жүзин солдырды,
Көкмар шелли көрмеді,
Ат алдына өңгерди,
Ашыұланып Гүлайым,
Қалмақтың басын омырды,
Сондай етип азаплап,
Елександы өлтирди.
Кесип алып геллесин,
Ақ найзаға илдирди,
Қапа кеулин хошлады,
Қайғы-ғамды таслады,
Қолына туұды услады,
Елексанның геүдесин,
Ылақтырып таслады.
Булнан былай Гүлайым,
Азаттық жолды баслады.
Көзи оттай жайнады,
Мәртликке белин байлады,
Тауда-таста тоқтамас,
Гүлайым қыздың ғайраты.
Көргенлерди тастырды,
Аш жолбарыстай айбаты,
Тауда-таста тоқтамас,
Қолында өткір найзасы,
Қырық қызын ертип Гүлайым,
Бас болып Қыран, Гүлайым,
Құрт ойынын құрады.
Шәхәрлерин аралап,
Бенде болсаң келиң деп,
Түркстанның елине,
Қайтыұшы болсаң келиң деп,
Шындауыл жарды урады.
Дәудің басын көтеріп,
Гүлайым баслап барады.
Ақ жалаудан туу алып,
Гүлайым ғайрат салады.
Халайыққа көрсетип,
Ақыл-есин алады.
Бенде болған халықты,
Әтиранына топлады.
Заман соған айналып,
Басына бахыт қонады.
Ханның басын көрген сон,

Азап көрген халықтың,
Әбден мийри қанады.
Нешше жылғы ашыұдың,
Гүлайымдай перийзат,
Есесин сол күн алады.
Қашып қалған бийлеринин,
Басына сауда салады.
Тумлы-тусқа ат шапты.
Шыбын жанын қыйнатты,
Қалада атлар ойнатты,
Ашырқап жатқан халыққа,
Қалмақтың шәхәрін талатты
Тыныш жатқан бир нешенин,
Жүреклерин суұлатты.
Губбат деген қалада,
Ақырзаман құрады.
Үскенесин аралап,
Керек затын алады.
Күн көрмеген бийкесин,
Жүреклерин жарады.
Жаңа өспирим шазадалар,
Күн тиймеген азадалар,
Терезеден қарады.
Ханның басын көрген сон,
Не бир байдың баллары,
Жұрт сеники деп жылады.
Гүлайым менен қырқ батыр
Бенденин бәрін жыйнады,
Бахыт келгенин аңлады,
Қалмақтың уллы шәхәринин.
Жанлы жанлар қоймады.
Ат басындай жүреклер,
Сарайында туұлады.
Гүлайымның ғайратына,
Ырза болып халайық,
Рахмет айтып шуұлады.
Гүлайымдай батырға,
Қыран батыр сауал қояды:
— Жесир-жетимин қоллайық,
Жолында құрбан болайық,
Қалаларын аралап,
Өз аузынан сарайық,
Питкерип мақсет-мұрады.

Қарсы душпан бар болса,
Қазық қылып қағайық,
Питкерип мақсет-мұрады,
Астымда Қара тулпарым,
Бұйығып жатқан бар болса,
Көрсетейин ғайратым.
Белимде тилла қамарым,
Табылмады өз қардарым,
Енди жау көрсең маған бер,
Тарқамай қалды құмарым.
Алқысса сонда Гүлайым,
Батырға үәде береді,
Ықрар айтып сөйлейди.
Жақын болсын ерегин,
Халлас урсын мәрт жүрегин,
Алды-артың бек қорған,
Мықты болсын тирегин,
Енди жау көрсем сеники,
Қабыл еттим тилегин.
Мына сөзди еситип,
Қыран деген батырдың,
Жүреги өсти Қара тауда,
Қайтар емес қырық мың
жаудан

Рухсат алып сулыұдан,
Қырық қызын ертип кейнине,
Қалмақтың шәхәрін уұлай,
Ат ойнатты қалада,
Айналыш, төте, бурыұдан,
Хәр қайсысы хәр урыұдан,
Он адамнан қайтпайды,
Күшке келсе қарыұдан,
Талқанлады қаланы,
Қырық қызды ертип Қыран
батыр,

Рухсат алып арыұдан.
Қалған-қутқан жау бар ма
деп.

Қадағалады мәрт палуан.
Минген бедеу шаппады,
Мәртлик пенен дабыл
қақпады.

Талқан қылып жетер жерди.

Буған қарсыласып шыққандай,
Жанлы жандар таппады.
Шақырып алып Қыранды.
Гүлайым сөйлей береді:

—Батырдың болғай қалқаны,
Сөзіннің шықпасын жалғаны,
Енді мынаған ғайрат сал,
Ноғайдың Қыран палұаны.
Көліннен ушар қоңыр ғаз,
Шадланып етін бір пәруаз,
Ғайрат салып қайтыуға,
Сөйлемен қасла жалған сөз.
Белиңе қамар ораныз,
Алдыңнан шықса қарсы жау,
Жауған қардай бораңыз,
Қайтыу жағын халықтың,
Өз аузынан сораңыз.
Кеулінде кетпесін қыйлы қал,
Жолына талан дүнья-мал,
Қайтыу жағын елінің,
Ықтыярын өзіне сал.
Нийетиміз уллы Ғазат,
Тайын турын қырық азамат
Қайтаман десе өзлери,
Рухсат қыл, етін азат.
Тарийхлық ғайрат салайық,
Жолында құрбан болайық,
Нарийза болса елатың,
Ғайрат салың батырым,
Өзиміз ертип қайтайық.
Қалдырмай малын айдайық
Бәриміз бір бас қосайық,
Ғайрат салың батырым,
Қалмақтың малын айдағың,
Тезден елге қайтайық.
Мына сөзді еситип,
Қыран деген батырын,
Жау-жарағын асынып,
Астына минди әреби ат,
Халайықтың жолында,
Беккем услады дыққат,
Көпшиликке жар салып,
Өз бетіне қайтыуға,

Қылды батыр рухсат.
Тумлы-тусқа шаптырды ат,
Ат ойнатып батырлар,
Қалада құрды салтанат,
Бенде болған тез қайт деп,
Тумлы-тусқа жазды хат,
Асығып атқан халайықлар.
Жетисти мақсетли-мурат.
Елин тинтип аулатты,
Ерк беріп жаулатты,
Узақ жерге қайтыуға,
Қалмақтың жұртын аулатты.
Аты шыққан байлардың,
Ғезийнесін талатты.
Ашылмаған жерлерін,
Балта салып қулатты,
Асауларын туулатты,
Өкпелерін остырып,
Жүреклерін суулатты,
Қалада атлар ойнатты,
Бір неше мың аламан,
Азық-ауқатын жәмлеп,
Елатына жол тартты.
Бағындырып қалмақты,
Дүнья-малын жыйнатты,
Қарсыласқан зорларын,
Дәри менен уулатты.
Не бір катта байларын,
Белинген қойдай шуулатты.
Жалынғанын жубатып,
Кеуілдерін аулатты.
Жаманлысын таптырып,
Өзлі-өзіне байлатты,
Қалмақлардың шәхерінде
Құрды үлкен сиясатты.
Қашып жүрген нешшеге,
Дарыттылар апатты,
Елатына қайтыушыға,
Берди хәр түр шарапатты
Кеуілін ашып бағынғанға,
Берди батыр саламатты.
Нешше бийик, нешше алаң,
Шәхәри болды далаң-далаң.

Қыран батыр, Гүлайым,
Қалмаққа тийгизди топалаң.
Өлі затын жыйнатып,
Үш жүз нарға жүк артты,
Аумасын деп жолларда,
Танап пенен бек тартты.
Қалмақлардың малларын,
Тумлы-тусты айдатты,
Сен қылғанға мен қылдым,
Сеннен артық не қылдым,
Жыйнап үш жүз қалмақты,
Барлық малын айдатты,
Салып елине алапат,
Көргизіп хәр түр бөлапат,
Алты айда аман-сау,
Гүлайым, Қыран бас болып,
Қайтыұға қолайласады,
Елине аман салапат.
Шығып азатлық жағына,
Шер салмай көңіл дағына,
Душпанларын қыйратып,
Көштин басын қаратты,
Қайтыұшы болып халқына,
Қууанышын молайтты,
Елге сиясат таратты,
Тоғыз айда аман-сау,
Елатына қайтыұға,
Аттын басын қаратты.
Құрылып тамашалы базар,
Душпанларын қыйратты.
Көрді тамашалы базар,
Кеуілі болды лалазар,
Сау-саламат қайтыпты,
Ишинен шығып әрманлар,
Қырық қызын ертіп кейінне,
Қайтты дейді батырлар.
Ишинен шығып әрманы,
Дөніп шадлыққа дәураны,
Есап алып өзлі-өзинен,
Қим бар, қим жоқ барлады.
Тауысып қалмақ саудасын.
Жәмлеп кеуілдин қаласын.
Басын жәмлеп батырлар,

Қолайлады қайтпаққа,
Жолға салып аттын басын.
Еркинлик қауаз таратты.
Халыққа исин жаратты,
Ай жатып, ат бағып,
Қайтыұ ушын елине,
Қыран менен Гүлайым,
Атының басын қаратты,
Халқын ертіп изине,
Гүзар менен жол тартты.
Ат кекилі өрилди,
Абырай қолдан берилди,
Шыққан уақта қаладан,
Әжептәуір түрлері,
Бір топ әскер көринди.
Ойлап тұрсаң тамаша,
Абайсызда дус келди,
Қарсы алдынан қараса,
Көпшилик тарқап кеткенде,
Шыға келди оңаша,
Үәделескен Қыранын,
Қайтпай кирди сауашқа,
Қарсыласса қарып-талмас,
Көзін түссе естен қалмас,
Тандыр сыяр пәнжесине,
Дуушар қылмаған дәстине,
Уйқын шайдай ашылар,
Енеғойса түсине.
Қақ жарылар жүрегін,
Қарсылассаң күшине,
Тенеуға жандар табылмас,
Заңғардың пешенесине.
Баталмаған хеш бір жан,
Жол сорамақ хеш қим онная,
Тили тартып жүрер зордан,
Тунгус халықтың патшасы,
Атын сорасаң Қараша хан.
Хаулықпастан, қорықпастан,
Сауал сорады Гүлайымнан:
Қарсыласып қайтпай оқ атқан,
Қалмақтың елин қыйратқан,
Шәхәрінде алты ай жатқан.
Есабы жоқ халықтың,

Әрман-шерин молайтқан,
Қаласын бузып жоқ еткен,
Гүлайым батыр сенбисең?
Тарылттың жер менен аспан,
Күшінде жоқдур есап-сан,
Қарсыласса айбынып,
Қырық мың ақылдан сасқан,
Серке, Харыс, Абыл, Хасан,
Бір қолыңнан өлтирген,
Қыз палұан деген сенбисең?
Уайран етип сар жағасын,
Уайсан хандай ел ағасын,
Услап алып қолынан,
Салғамдай омырған басын,
Көкмар қылып ойнаған,
Қалмақтың әдил патшасын,
Гүлайым —Қыран сенбисең?
Тәртібін халыққа таратқан,
Бағындырып елимді,
Өз аузына қаратқан.
Әрман-шеринди тарқатып,
Журтыңа қайтып баратқан,
Қыран батыр сенбисең?
Шер салған қыйлы қалыма,
Ойранлап мүлкі-малыма,
Қан ағызған сай-салама,
Гүлайым батыр сенбисең?
Сарондепте жатырған,
Менменнің күнін батырған,
Гәрденгемен әулады,
Қараша батыр мен деди.
Хәддің болса атысайық,
Қайылмысан сен деди.
Ақыл дәне сен бір даныш
Мен алдыңа келдим қалыс,
Қараша батыр мен деди,
Хәддің болса кел алыс.
Бір әрмансыз болайын,
Ғайратың болса сал деди.
Сендей қыздың жолында,
Арнаулы батыр мен деди.
Қарсыласса биз бенен,
Көзде жасың сел деди.

Қатты ойлан нашарсан,
Өз қалыңды бил деди.
Айтқанымды тыңласаң,
Ықтыярың қолыңда,
Еркинди маған бер деди
Мына сөзди еситип,
Ерден ердің қәуіп бар,
Гүлайымдай батырдың,
Шийрин жаны сескенди,
Қайталап гүррің урғанша,
Басқа сөзге қаратпай,
Жасқанып, жасырынып
жатпай
Батырлығы соншелли,
Алмаста тартқан полаттай,
Қыран батыр ат қойып,
Ыңыранып сөйлей берди:
Егленбей жолыңнан қалма,
Билген батырлығың сол ма,
Хәддің болса кел берман,
Қаймықпа заңғар, тайсалма.
Сапарым бар ұзаққа,
Еглеп жолдан қалдырма,
Шықпағай тәннен шыбын жан,
Мүшкіл исим әйле аңсан,
Қәуіп етсең қайтың кейніне,
Күшің болса көрсет маған.
Мына сөзди еситип,
Қараша батыр сөйледі:
Атым сүрінген қыядаш,
Мен жантассам қасына,
Басыңнан тоқпақ арылмас,
Ақылың болса мусылман,
Жантаспастан аулақ қаш.
Бағынады маған патша,
Тал боларсан оқ атсам,
Жантасса тири жутарман.
Бет алдым туұры қараса,
Ақылың болса араны аш,
Қәхәриме дус болма,
Алдымнан мениң аулақ қаш.
Жантасып кетсең қасыма,
Геүденизден көтер бас.

Мына сөзди еситип,
Қырандайын батырын,
Аш жолбарыстай ақырды.
Опат болды тас қорғанлар,
Сен бе биз бен шыны қандар,
Гәп мәнисин аңласаң,
Дүзде қалар гәп урғанлар.
Жауда қарап тұрыс бар ма,
Босата жолды геллеғар,
Насийхатқа кеуил бурын,
Туұрысынан дәлил урын,
Мениң алдым тезден босат,
Басыңыз кетпестен бурын.
Еситип соны Қараша,
Жарылған муздай гүниренип,
Жауған булттай құрсанып,
Айдархадай ақырып,
Арандай аузын ашады,
Қәхәри таудай тасады,
Аузынан отлар шашады.
Айбатынан заңғардың,
Халайықлар сасады,
Қайысын қолға орады,
Ерден ердің қәули бар,
Қырандайын батырға,
Ақырмаман құрады.
Гахы оннан, гә солдан,
Көрип жамбас урады:
Сыр бермейди батырын,
Дәрленбейин турады.
Ырғып шығып солына,
Қарашадай геллеғар,
Гүржи-паррал урады.
Қалқаны менен қорғанып,
Батыр туұлап қарады:
Ат кекилин өреді,
Қараматын көреді.
Гүлайымдай қайсарың,
Сынайын заман биледи,
Азмаз көмек береді.
Сол ұағында Қыран батыр,
Қарап сөйлей береді,
— Хә Гүлайым, Гүлайым,

Исти ауыр ойланың,
Тәғдирге қайыл болайын,
Көмек берме сен маған,
Екеулеп шықты деген сөз,
Жақсы ат болмас Гүлайым,
Өз өзінди ирке тур,
Мен бағымды сынайын,
Мақул сөзге не қарыу,
Гүлайым атын тартады.
Қайсарынның пәнжеси,
Дарыған жерин осады,
Аш бөридей алысып,
Қүшке күшлер қарысады.
Еки мықты тартысып,
Хәмеллери асады.
Сескенгендей адам жаялар,
Жан алысқан белли қандар,
Испиханлы ақ семсер,
Он қолына алады.
Хүжим жасап жантасып,
Қараша дәудин басына,
Керип семсер урады,
Тасқа тийген секилли,
Серпип кейин қайтады.
Сом жүректің тусы деп,
Жан шығарын усы деп,
Керип қанжар урады,
Полат сауыт күш бермей,
Серпип кейин қайтады.
Урған семсер кәр етпеди,
Бир-бирине дады жетпеди,
Батырлар ғайран болады.
Жарақларды таслады,
Бир-бирине ат айдап,
Ат үстинде батырлар,
Жағадан беккем усады.
Бири арман тартады,
Бири берман тартады,
Бирин бири тартысты
Аузынан жалын шоласты,
Бирин бири өлтирмес,
Керип урды қулашты,
Қыран деген батырын,

Салды қатты ықласты.
Ала алмады бир-бирин,
Ат шауып дағдың пәстине,
Қара таслар теңселди,
Екисинин күшине,
Астындағы пілдері,
Дизинен ғарқ болады,
Қара тастың үстине,
Қандай екен енағар,
Оны туған шешеси,
Тийген жерин шыдатпас,
Жулып таслар пәнжесі.
Курыжыланды Қыран батыр.
Ақшам, күндіз-кешеси,
Қараша деген батырдың,
Алынды жүдә есесі,
Зор келип мурнын қанатты,
Қарашадай батырдың,
Жүдә бели талады,
Күн-түн тынбай айқасып,
Қыран үстем болады,
Көкирегін басқан соң,
Қыран деген батырдың,
Таудай күші толады.
Қарашадай заңғардың,
Қолайын жүдә алады.
Ақша жүзін солдырды,
Шыдам бермей күшине,
Қараша батыр болдырды,
Қыран деген батырын,
Қолайға жүдә келтирді,
Тәжна шекіп тулпарға,
Қарашадай батыры,
Өзине тартып менгерді.
Жулып алып пилинен,
Алдына кесе өңгерді.
Көргенлер қайыл қалады,
Қарашадай батырды,
Алдына өңгеріп алады,
Есекке таңдыр артқандай,
Өңгеріп кетіп барады.
Душпанның отын сөндірді,
Хәмиріне көндірді,

Пышағын алып қолына,
Қарашадай батырдың,
Салғамдай басын омырды.
Батырлығын билдиріп,
Ақ найзаға илдірді,
Ийніне батыр салады,
Қас душпанын өлтиріп,
Абыройлы болады.
Халайықлар қууанып,
Көп алғысын айтады,
Гүлайым да достының,
Жүдә кеулін табады.
Ырза болып батырға,
Құллық айтып алдында,
Гүлайым сөйлей береди:

— Қас еді бізге озалдап,
Басына түсирді думан,
Бағышладым тенімді.
Қыран саған ырзаман.
Мен билемеім кәсіп-кәрің.
Аңладың кеуліңнің тарын,
Қас душпаннан құтқардың.
Сенсең сәугіллі арым.
Лалазар бағы бостаным,
Соңғыға тарих дәстаным,
Жойылмас бийік асқарым,
Қыран батыр ырзаман,
Сенсең тәғдір қосқаным.
Қәуіпті жағымда қорғаным,
Қас душпаным өлтирдің.
Шығардың иштен әрманым,
Өшірдің залымның бахтын,
Батыр деген атақ тақтың,
Буннан былай бағым болсын,
Басымыз хәм малы бақтым.
Азат қылдың қамал елім,
Сайрады бағда бұлбилім.
Душпанларымды сап еттің,
Бағышладым саған тенім.
Барлығынан өнді арым,
Сау болғайсаң опадарым,
Сенің менен басым қостым,
Шадлықта өткей дәураным.

Еситип оны Қыранның,
Нардай күши толады.
Еки ашық қосылып,
Мәзи-майрам болады.
Бағына бұлбил қонады,
Соннан баслап Гүлайым,
Қыранға неке болады.
Айландырып басынан,
Қарашаның геллесин,
Таудың қара тасына,
Тас төбеден урады.
Әрманда жүрегі жара,
Әжел қойған бағды қара,
Салмағы менен қара дәудин,
Геллесин болды мың пара.
Қараша дәуді өлтирди,
Мәнисине келтирди.
Бағының гүлін солдырды.
Қалмай арын өндирди.
Қайтыу ұшын таярланып,
Гүлайым алға жол жүрди.
Қатарда қара нар еди,
Қыйын жерде таяр еди,
Қараша дәудің қорғаны,
Қырық батыр бар еди,
Жыйналып басын құрады,
Мәсләхәтын салады,
Мынау іске енағар,
Иши оттай жанады,
Патшамызды өлтиріп,
Ақша жүзин солдырып,
Қаласыны көріп турып,
Бизлер қарап қаламыз ба?
Геллемизди кесип берип,
Душпанның кейніне еріп,
Хорлық азабына жеріп,
Айдауында барамыз ба?
Сау басыма сауда салып,
Кейнінде тыныш қалып,
Қорқақ атын аламыз ба?
Жолында құрбан болайық,
Душпаннан өшин алайық,
Қайтпай қырғын салайық,

Болса жигер санамызда.
Еркинди сенин бүкпейди,
Айтқан сөзинің ермейди,
Хаялыңа жибермейди,
Тири бала-шағаңызға,
Жан турғанда қол салайық,
Мына сансыз бәләмызға,
Сол сөзлерди бир айтып,
Қарашаның әскери,
Көзи қанға толады,
Қарашаның арын қуып,
Тум-тустан жұжым жасады.
Гүлайымға ат айдап,
Жигер күшин салады,
Халын билмей заңғарлар,
Керип найза урады.
Қимнің мойны үзіліп,
Қимнің қолы талады.
Тамаша қылып Қыран батыр,
Ортада қыйқыу салады,
Бир қаншасын заңғардың,
Тири тutyп алады,
Оннан, солдан топылып,
Қыйқыуды батыр салады.
Урыс болып шәпиресте,
Қылыш қыйрап дәсте-дәсте,
Урып жықты он-онбесте,
Қырғынды майдан ишінде,
Көрди хәр ким ат манлай-
дан,
Қыз бақтынан, ер талайлан,
Ғапыллықта он қыз өлди,
Найза тийип қақ манлайдан.
Қайғыдан болды кеулі жоқ,
Жүректен тийип жалғыз оқ,
Өлімтигін қараса,
Жеті қыз бар, үш қыз жоқ,
Қырғынды майдан ишінде,
Жойылмайды тәғдир иси,
Тумлы-тустан салып күшти,
Әлеп-желеп қылыш сести,
Шапылды майдан ишінде,
Дүркин-дүркин ат шабысып,

Зангиге занги қағысып,
Қарсыласып оқ атысып,
Қан төгіп майдан ишінде,
Батырлардың кеуіли шағлар.
Зая болды не жананлар,
Ат шабысқан бәлент дағлар,
Гүмбірлер майдан ишінде,
Қанға толды бул кен жақан,
Ат бауырынан ақтылар қан
Кімлер өли, кім шала жап,
Қырғынды майдан ишінде.
Ишине толтырып әрман,
Гелле деген қырман-қырман,
Қарашаның қырық батыры,
Жети қызды өлтиріп,
Олар да өтті дүньядан.
Кім есапқа алады,
Кімлер хатқа салады,
Жети қыздың сүйегін,
Тинтип тауып алады,

Жайғастырып қояды.
Бенде болсаң кел дийип,
Жаршы жарын урады.
Елатына қайтыұшы,
Бәршеси таяр болады,
Гүлайым сәрдар бас болып,
Атты жолға салады.
Азатлық деп урды жар,
Елатына қайтыұға,
Өзине берди ықтыяр,
Келди басқа еркін замап,
Қол көтердилер аман,
Қууанысып халайық,
Тарқады қаранғы думан,
Алакөзлік сапласып,
Душпанларды етті тамам,
Душпанның үни өшеди,
Кепин тонын пишеди,
Мусылманның әулады,
Түркстанға көшеди.
Ақ жалаудан туу алып,
Шақмақтаннан қуу алып,

Душпанларын сап етип,
Урыс отын тууарып,
Жолға рауан болады.
Елатым деп жол тартып,
Аттың жалын таратты.
Орнатып тең парахатты,
Сағынышлы батырлар,
Алты айда аман-сау,
Түркстанға жол тартты.
Сексен нарға жүк артып,
Елександы өлтиріп,
Қутылды шердин дағынан..
Қәуендер болды Гүлайым,
Халқының сорап қалынан,
Елине көшти аман-сау,
Залым душпан журтынан.
Қалмақ пенен қас болып,
Қапа кеуіли хош болып,
Жолға түсти қайтыұға,
Гүлайым сәрдар бас болып..
Жол жүріп мийри қанады,
Үш ай тынбай жол жүріп,
Мәдеминнің шөлінде,
Нешшелер естен танады,
Алды көшкен жерине,
Иңирлетип, жатарлатып,
Кейни зорға қонады.
Қамшылап аттың қонынан..
Самалы есип оынан,
Қыя шөлде көп қырылды,
Азық-ауқаттың жоғынан.
Жерге, көкке сыймады,
Бир-биринин соңынан,
Елге қайтты аман-сау,
Гүлайымдай батырдың,
Айбатының зорынан,
Төрт ай дүзде қонады,
Сарғаяды, солады,
Ажаллы дүзде қалады,
Төрт ай тынбай жол жүріп..
Гүлайымдай арыуың,
Түркстанға қулады.
Батырлар кеулин басады,

Ашықлық кеуилин осады,
 Ҳасыл кийип жайнасып,
 Ашықлар ойын баслады.
 Тәэнети арылды,
 Тынбай жүріп сарылды,
 Қырық қызын ертип кейнине,
 Қыран менен Гүлайым,
 Жәдде деген тауында,
 Көп жығыннан айрылды.
 Сапласты қайғы-аламат,
 Елатына құлады,
 Батырлар сағыу-саламат,
 Асығыс түрде киятыр,
 Ата-анасын етип яд,
 Қырық батыры кейнінде,
 Майданда құрды салтанат,
 Жетисип хәр түр дәрәмат,
 Төрт ай тынбай жол жүріп,
 Түркстанның халқына,
 Гүлайымдай перийзат,
 Қуысты сағыу-саламат.
 Ашылған гүли солмады,
 Қайта бастан айналып,
 Басына бахыт қонады,
 Көрмек болып атасын,
 Еки батыр атланып,
 Қарғалы сайға барады.
 Батырын ертип қасына,
 Зорға сыйып қанасына,
 Ат ойнатып келеди,
 Елексан залым өлтирген,
 Атасының басына,
 Өле атасының басында
 Зар-зар йығлап,
 Атасын жоқлап,
 Гүлайым қыз бір зат айтып
 тур:

Қарай алмай оңға, солға,
 Топырақ шашып қырық мың
 қолға,

Шайдай таласып барқулла,
 Дадың жетпей өлген атам.
 Ғапылда иследим хата,

Белімде кашмирли пота,
 Келди перзентин қасыңа,
 Бар ма руұхын жан ата.
 Көпшиликти сусы басып,
 Түрин көрген аулақ қашып,
 Душпанлар менен айқасып,
 Зорын тауып өлген атам.
 Жалғыз қызынды көре алмай,
 Күш-ғайратымды биле алмай,
 Қайғысыз дәуран сүре алмай,
 Ғапыллықта өлген атам.
 Жеккелик келип жаурадың,
 Қалмады изінде әуладың,
 Душпаның қырып жауладым,
 Разы бол бизге атам.
 Суғанақ қолларын салып,
 Ғапылда қамауда қалып,
 Жәрдем таппай күйіп-жанып,
 Жау қолында өлген атам.
 Душпанлардың қанын шашып,
 Қарсыласып найза басып,
 Халайыққа жаны ашып,
 Жанын құрбан еткен атам.
 Атымды қойдың Гүлайым,
 Табалмай душпанның қола-
 йын,

Қызың болды хәзир тайын.
 Алғыс айтың бизге ата.
 Алқысса Гүлайымдай перий-
 зат,

Халыққа жар салдырды,
 Елатын хабарландырды,
 Қалдырмай толық жыйдырды
 Жетпис орда құрдырды,
 Топарлап маллар сойдырды,
 Төрт қырлап ошақ ойдырды.
 Халайықты жәм етип,
 Дарадан табақ қойдырды,
 Халықты аузына қаратты,
 Атасының қаққына,
 Жүз сарпай таратты.
 Атам ырза болсын деп,
 Бары-жоғын арнатты.

Нешенин уақтың хошлады,
Дунья-малын шад етип,
Атасынын жолына,
Жети күн табақ тарқатты.
Адалап бәрін сап етти,
Жети күнде Гүлайым,
Бұл жағын да ада етти.
Алқысса атлар шанты бәлент
тауға,
Ұеш жерде жоқ жәнжел-ғау-
ға,

Гүлайымдай батыр қыз,
Бир қаншаға берди сауға.
Қырық қызынын басын қурап,
Халайықтың алдында,
Ықтыяр берди тарқауға,
Шақырып хаттан атма-ат,
Кеули-уақтың етип шад,
Халайықтың алдында,
Қырық қызға берди рухсат
Дарқан болды мәнзил-қия,
Душпан жоғалып зым-зия,
Уақты хош боп халайық,
Еки бирдей батырға,
Шуұласып берди пәтия,
Ырзалық берди арыуға,
Хайран болды көргенлер,
Жедел менен қарыуға,
Мақсет қылды Гүлайым,
Мийуалы атауға барыуға,
Қууанышы күн-күннен артты
Ерте турып кеш жатты,
Еки ашық қосылып,
Мийуалыға жол тартты.
Ашылды бағда лала да,
Еки батыр жол тартты,
Сайран етип далала.
Салтанат пенен бірады,
Мийуалыдай атауға.
«Қырық қыз» деген қалаға,
Алты жыл гезин посады,
Душпан жүресин осады.
Еки ашық қосылып,

Кеуиллери йошады,
Бир-бирине қууанып,
Дарьядай кеуили тасады.
Халайықты шақырып,
Қаланың аузын ашады.
Қаласын тинтип аралап,
Дүрре-маржан шашады,
Халқын толық шақырып,
Той-тамаша баслады,
Хәр кимлерге ылайық,
Толтырып табақ тартады,
Халайықты күлдирип,
Жүде уақтың хошлады,
Соннан баслап өмири,
Қууанышқа баслады,
Қара шашын өреді,
Көп тамаша көреді,
Гүлайым Қыран қосылып,
Опалы дәуран сүреді,
Кеуили тасып йошады,
Азатлық жолын ашады,
Еки батыр бас қосып,
Қырық қыз да еркин жасады.
Белине қамар байлады,
Ашығен гүлдей жайнады,
Бирин бири әдиулеп,
Ышқылы барман әйледі.
Еки батыр бағында,
Түрли қызық ойнады,
Кеуиллери бир болып,
Газанлы астай қайнады,
Бағда алма атысты,
Түрли мийуа татысты,
Ақ төсекте жатысты,
Үстемлик жоқ, жәбир жоқ,
Көп қызыққа батысты,
Айшы-әширет, зауқы-сапа,
Жорғадан бетер шабысты,
Бурқыды жигит шағында,
Қалмады хәсирет дағында,
Мийри қанып бир-бирине,
Минди алтын тағына,
Дәуран сүрди опалы,

«Қырық қыз» деген бағында,
Истегени тайын болды,
Қараса төрт жағында,
Дуһияда әрман қалдырмай,
Қыран батыр, Гүлайым,
Жетисипти мұрадына.
Бир-бирине құрбанды,
Батырлардың ураныды,
Қалдырмай иште әрманды,
Душпанды құртқан пәрманы
ды,

Усы менен сап болады,
Гүлайымның дәураны,
Минген Қарагер атқа,
Пәрмана болған елатқа,
Қалмақ пенен қарсыласып,
Қылыш урып өтті жатқа.
Истегени табылып,
Гүлайымдай батыр қыз,
Жетисипти мұратқа,
Буны тыңлаған халайық,
Сіз де жетин мұратқа.
Жүре алмаған қарсы жаудан,
Кеткен теңізлерден, таудан,
Бұл дәстанның әуел басы,
Қалыпты Жийен жыраудан,
Патша, ханлар қабыл алмай,
Бұл қырық қыздың дәстанын,
Қарақалпақ халқында,
Жырлаған екен Дауылбай,
Оннан берман сорасан,
Үш жүз жыл өтті азында,
Болғанлар көп баязында.
Умытылмай халық аузында,
Бир қаншасы қалған екен.
Қарақалпақ алты санау,
Барласаң меканы анау,

Бир неше жыл жырлапты,
Қытайда Айтымбет жырау,
Жетиспеди қолдан қолға,
Ел гезип өтті бәрқұлла,
Бұл дәстанды жырлаған,
Аты Әбдирасуұлы, лақабын
сорасан «Кәл бала».

Оннан берман сорасан,
Мәпленди адам-адамнан,
Шәкірт болып үйрендим,
Устазым Әбдир жыраудан,
Қырық бір жыл өтті арадан,
Шыққан жоқ жигер-санамнан,
Халыққа отыз бес жыл айт-
тым,

Тыңлады халқым толайым,
Бұл қырық қыздың дәстанын,
Халыққа толық жараттым,
Өмірлікке талабы,
Қосықтың жолын барлаған,
Қырық бес жыллық өмірім,
Қосық ушын арнаған,
Қарақалпақты аралап,
Отыз алты жыл жырлаған,
Қарақалпақ кең жайлауы
Майлы балта қыпшақ санауы,
Қарақалпақтың жырауы,
Қыяс жырау торлаған.
Шашқан халайыққа дабыл,
Азлегени дәстан, нақыл,
Жазып алған Қырық қызды,
Билимпаз Мақсетов Қабыл,
Шын жүректен ғайрат салды,
Жұмысына мийри қанды,
Билимпаз Мақсетов Қабыл,
Өз аузымнан жазып алды.